

**BİR ELEŞTİRİ NESNESİ OLARAK
TESETTÜR
(2010-2015 Yılları Arasında Sosyal
Medyada Tesettür Tartışmaları)**

Hülya DOĞAN

**Yüksek Lisans Tezi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT
Sosyoloji Anabilim Dalı
2017**

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Hülya DOĞAN

**BİR ELEŞTİRİ NESNESİ OLARAK TESETTÜR
(2010-2015 Yılları Arasında Sosyal Medyada Tesettür Tartışmaları)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT**

ERZURUM 2017

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU**

28/09/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " BİR ELEŞTİRİ NESNESİ OLARAK TESETTÜR (2010-2015 Yılları Arasında Sosyal Medyada Tesettür Tartışmaları) " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

28.09.2017

Hülya DOĞAN

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Yıldız AKPOLAT danışmanlığında, Hülya DOĞAN tarafından hazırlanan bu çalışma 28/09/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Yıldız AKPOLAT İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.İsmail ÖZ İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Kemal BAKIR İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ŞEKİLLER DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1.1. Modernlik	3
1.1.1.1. Modernleşme ve Batılılaşma	4
1.1.1.2. Modernleşme Sonucu Yaşanan Değişimler	5
1.1.1.3. Modernleşme ve Kentleşme	7
1.1.1.4. Modernleşme ve Eğitim.....	7
1.1.1.5. Modernleşme ve Din.....	8
1.1.1.6. Modernleşme ve Kadın.....	9
1.1.1.7. Modernliğin Öteki ile İlişkisi.....	9
1.1.2. Türk Modernleşmesi.....	11
1.1.2.1. Tanzimat	11
1.1.2.2. Meşrutiyet	12
1.1.2.3. Cumhuriyet	13
1.1.2.4. 1950'den Sonra Türkiye	16
1.1.3. Türk Modernleşme Sürecinde Kadın.....	20
1.1.3.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını	20
1.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadının Toplumdaki Yeri.....	27
1.1.4. Tesettürü Ele Alma Biçimleri.....	31
1.1.4.1. Kuramsal Yaklaşımlar	31
1.1.4.1. Kamuda ve Üniversitelerde Başörtüsü Yasakları	38
1.1.5. Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya	53
1.1.5.1. Kamusal Alan	53
1.1.5.2. Sosyal Medya.....	54

1.1.6. Hipotez	55
1.2. METODOLOJİ	55

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

2.1. NİTEL VERİ ANALİZİ	56
2.1.1. Kelime Bulutu Analizi Tabloları	56
2.1.2. Kelime Ağacı Tabloları	59
2.1.3. Kelime Analizi Tabloları	63
2.1.4. Kategoriler Arasındaki Korelasyon Değerleri	83
2.1.5. Korelasyon Hiyerarşi Tabloları	86
2.1.6. Hipotez Sınama	87
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ	95

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİR ELEŞTİRİ NESNESİ OLARAK TESETTÜR
(2010-2015 Yılları Arasında Sosyal Medyada Tesettür Tartışmaları)**

Hülya DOĞAN

Danışman: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT

2017, Sayfa: 95

Jüri: Prof.Dr. Yıldız AKPOLAT

Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZ

Yrd. Doç. Dr. Kemal BAKIR

Bu çalışmada, modernleşmenin doğal sonucu olarak toplumsal yaşamın birçok alanında olduğu gibi kadın kıyafetlerinde de yaşanan değişimlerin yarattığı tartışmalar irdelenmeye çalışılmıştır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünü; modernlik, Türk modernleşmesinin seyri, Türk modernleşmesinde kadının yeri ve kamusal alan olarak sosyal medyadan meydana gelen kavramsal çerçeve oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise; kamusal alan olarak ele alabileceğimiz sosyal medyadan elde edilen verilerle Müslüman kadın giyimini ifade eden tesettür tartışmaları ele alınmaktadır. NVivo 11 nitel araştırma programıyla incelenen verilerle tesettür tartışmalarının günümüzde geldiği durum analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türk Modernleşmesi, kadın, tesettür (örtünme).

ABSTRACT

MASTER THESIS

**VEILING AS A CRITIQUE OBJECT
(Veiling Arguments On Social Media Between The Years 2010-2015)**

Hülya DOĞAN

Advisor: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT

2017, page: 95

**Jury: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT
Assist. Prof. Dr. İsmail ÖZ
Assist. Prof. Dr. Kemal BAKIR**

In this study, it was tried to discuss the controversies created by the changes in women's clothing as modernization is in many areas of the social field as a natural end result.

This study consists two parts. The first part; modernity, Turkish modernization, the place of women in Turkish modernization and the social media as a public space. In the second part of the study; we are dealing with the veil disputes that express Muslim women's clothing given from the social media that we can consider as a public space. The present situation of veiling arguments are analyzed in the NVivo 11 qualitative research program.

Key Words: Modernity, Turkish modernization, woman, veiling

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Twitter 'da 2010 Yılında Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi.....	56
Şekil 2.2. Twitter'da 2015 Yılında Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi.....	57
Şekil 2.3. Ekşisözlük'te Seçili Başlıklarda 2010-2015 Yılları Arasında Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi	57
Şekil 2.4. Turşublog'da 01.01.2016 Tarihinden Önce Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi	58
Şekil 2.5. Reçelblog'da 01.01.2016 Tarihinden Önce Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi	58
Şekil 2.5. Reçelblog'da Ataerkil Kelimesi İle İlişkili Bağlamları	59
Şekil 2.6. Ekşisözlük'te Ataerkil Kelimesi İle İlişkili Bağlamları	60
Şekil 2.7. Ekşisözlük'tede Eleştiri Kelimesi İle İlişkili Bağlamları	60
Şekil 2.8. Reçelblog'da Moda Kelimesi İle İlişkili Bağlamları.....	61
Şekil 2.9. Twitter'da 2010'da Moda Kelimesi İle İlişkili Kelime Bağlamları	62
Şekil 2.10. Twitter'da 2015'te Moda Kelimesi İle İlişkili Kelime Bağlamları	62
Şekil 2.11. Tema Analizi kodlamaları Arasındaki İlişki Analizi.....	87

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Seçili Metinlerde Kelime Analizi.....	63
Tablo 2.2. Kategoriler Arasındaki Korelasyon Değerleri Tablosu.....	83

ÖNSÖZ

İki yüzyılı aşkın süredir, devletin ve toplumun gündeminde olan Batı karşısındaki geri kalmışlık düşüncesi ve onlara yetişmek için gösterilen modernleşme çalışmaları; başlangıçtaki ideal olan “Batı’nın tekniğini alıp kültürünü almamak”tan uzaklaşarak, toplumsal alanda da modernleşme ve batılılaşmaya doğru değişmiştir. Toplumsal hayatta bunun en iyi göstereni ise kadın kıyafetleri olmuştur. Başörtülü kadın modernleşme açısından uzun süre tartışma konusu olsa da, artık modernliğin bir parçası haline gelmiştir.

Modernleşmenin tartışmalı alanlarından olan din ve İslam’ın toplumsal hayatta en önemli simgelerinden olan örtü bağlamında yapılan tartışmaların ele alındığı bu çalışma süresince; bilgisi ve desteğiyle yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT başta olmak üzere, bölüm hocalarım Prof. Dr. Mizrap POLAT’a, Doç. Dr. Mevlüt ÖZBEN’e, Doç. Dr. Nuray KARACA’ya, Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL’a, Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA’ya, Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZ’e, Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN’a, Arş. Gör. Erdi AKSAKAL’a, Arş. Gör. Sait GÜLSOY’a, Arş. Gör. Pınar LALOĞLU’na ve Arş. Gör. Emine ÇETİNER ile maddi ve manevi desteklerini her an yanımda hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Erzurum-2017**Hülya DOĞAN**

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan modernleşme hareketleri sadece siyasal ve askeri alanda değil, aynı zamanda toplumsal alanda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Gündelik hayatta gözlenen değişimlerin başında kadın kıyafetlerindeki değişim gelmektedir. Türk modernleşme sürecine bakıldığında her dönemde, kadın giyiminin tartışma konusu olduğu gözlenebilir.

Batının tekniğini alarak Batı'ya yetişme gayesiyle, yöneticiler eliyle tepeden başlatılan modernleşme hareketleri sadece teknikle sınırlı kalmamıştır. Çünkü modernleşmenin çoklu boyutları vardır ve boyutları birbirlerini besleyerek ilerler. Müslüman toplumların modernleşme serüveni, diğer bütün alanlarla birlikte kadın kıyafetiyle de ilişkili olarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar farklı çevreler tarafından farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Muhafazakar çevreler kadın kıyafetindeki değişimleri ahlakın bozulması olarak görürken, laik çevreler ilericilik-gericilik bağlamında ele almıştır. Günümüze gelindiğinde ise artık Müslüman kadının toplumsal hayattaki görünürlüğünün simgesi olan tesettür, daha çok moda ve tüketim ilişkileri içinde kendine bir tartışma alanı açmaktadır.

Türk modernleşmesi tarihine kadın kıyafetlerindeki dönüşüm açısından bakıldığında, gelinen nokta oldukça ilgi çekicidir. Tarihsel süreç içerisinde birçok bağlamda tartışılan tesettürün günümüzdeki tartışma mecrası olarak sosyal medyadaki tartışmalara bakmak gerekir. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte herkesin fikirlerini özgürce paylaşabildiği bir mecra haline gelen sosyal medyada, tesettürün de tartışıldığı görülür.

Bu tezin konusu bütün toplumsal meselelerde olduğu gibi, tesettür meselesinde de toplumun genel eğiliminin gözlemlenebileceği ortam olan sosyal medyadaki tesettür tartışmalarıdır.

Tezin amacını şu şekilde ifade edebiliriz: Sosyal medyadan elde edilen veriler ışığında, uzun bir tarihsel geçmişi olan tesettür tartışmalarının geldiği noktaya bakarak, geçmişten gelen bağlamlarda da ele alınmakla birlikte, artık tesettürün öznesi konumundaki kadının bu tartışmalarda daha çok söyleyecek sözü olduğu görülmektedir. Sosyal medya, tesettürlü kadınların da seslerini özgürce duyurabilecekleri mecra haline gelmiştir ve kendilerini nesne olarak ele alan tartışmalarda özne olarak itiraz şerhlerini

düşmektedirler. Bireysel tercihlerinin bu kadar tartışmaya açık olmasından duydukları rahatsızlıkları sosyal medya aracılığıyla dile getirmektedirler.

Tezin birinci bölümünde, modernleşme ile ilişkili olarak ele aldığımız Müslüman Türk kadının örtünmesi meselesinin Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar geçirdiği merhaleler üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde ise, sosyal medyadan elde edilen veriler ışığında, tesettürün hangi bağlamlarda tartışıldığı, Nvivo11 programı aracılığıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Modernlik

Yaşadığımız zamana ait ya da zamana uygun anlamına gelen modern kelimesi eski Latince'deki modernus kelimesinden alınmıştır. Modernus, ise eski Latince'de "hemen şimdi" anlamındaki modo'dan türetilmiştir. Bir bakıma modern toplum günümüzdeki toplum demektir. Modernleşme ise eski zamanlardaki toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru değişme sürecini ifade etmektedir (Kongar, 2014: 227-228).

Modernleşme kavramı, batılı toplum bilimciler tarafından bütün gelişmekte olan toplumların, batı toplumlarının geçirdiği aşamalara benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuştur (Kongar, 2014: 227).

Az gelişmiş ülkeler yönünden toplumsal değişme, modernleşme anlamına gelir. Çünkü modernleşme, bir anlamda insanoğlunun geri kalmış toplumlarının, kendileriyle eş zamanlı olan ileri toplumlara yetişmesi anlamına gelmektedir. Sorun, insanoğlunun tüm olarak ilerlediği genel evrim çizgisinin izlediği yol değil, ulusal sınırlarla belirlenmiş aynı toplum birimlerinin, bu genel evrim çizgisi üzerinde birleşmeleri ve gelişme farklılıklarının ortadan kalkması olarak ortaya çıkmaktadır. (Kongar, 2014: 247)

Modern hayatın karmaşası birçok kaynaktan beslenegelmiştir. Bunları Berman şöyle sıralar: Fizik bilimlerinde gerçekleşen büyük keşifler, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştirmiştir. Sanayileşme bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştürerek, yeni insan ortamları yaratıp eskilerini yok etmek suretiyle, hayatın tüm temposunu hızlandırmış, yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratmıştır. Hızlı ve çoğu kez sarsıntılı bir şekilde gerçekleşen kentleşme, milyonlarca insan atalarından kalma doğal çevrelerinden koparılıp dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlara neden olmuştur. İletişim

sistemlerinin gelişmesi ile birbirinden çok farklı insanlar ve toplumlar birbirlerine bağlanmıştır. Yapı ve işleyiş açısından bürokratik olarak tanımlanan ulus devletler güçlerini daha da artırmak için çabalamışlardır. Gittikçe güçlenen siyasi ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanlar kitlesel toplumsal hareketler gerçekleştirmiştir. Kapitalist dünya pazarı tüm bu insanları ve kurumları bir araya getirmiş ve yönlendirmiştir. Yirminci yüzyılda, bu girdabı doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler “modernleşme” diye adlandırılmıştır. (Berman, 2014: 29)

Modernliği, Harold Rosenberg “gelenek yıkma geleneği”, Lionel Trilling “karşıt kültür”, Renato Poggioli “olumsuzlama kültürü” olarak tanımlamıştır (Berman, 2014: 49). Sonuç olarak modernleşme, yerelle evrenselin mücadele etmesi ve bu mücadelenin sonucunu kazananın ve kaybedenin farklı olarak gördüğü bir süreçtir (Kılıçbay, 1999: 95).

1.1.1.1. Modernleşme ve Batılılaşma

Modernleşmeyi “*tarihsel olarak Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da geliştirilmiş olan toplumsal, ekonomik ve siyasi sistemlere doğru bir değişim süreci*” olarak tanımlayan Eisenstadt’a (2014:11) göre modernleşme batı kaynaklıdır ve batılılaşmayla aynı anlama gelmektedir.

Modernleşmenin temelinde “*akılcı ve pozitivist bir ruhun benimsenmesinin*” yattığını söyleyen Lerner, modernleşme konusunda Batı modelinin evrensel olarak geçerli bulunduğunu ileri sürer. Lerner’a göre Batı’da görülen kentleşme okuryazarlığı artırmış, artan okuryazarlık kitle haberleşme araçlarının daha etkili olmasına neden olmuştur. Kitle haberleşme araçlarının etkisinin artması ise daha geniş ekonomik ve toplumsal katılıma yol açmıştır. Lerner bu süreçlerin bütün dünyada aynı sıralama ile geçerli olduğunu belirtir. Batılılaşma yerine modernleşmeyi kullanmayı tercih etmesini, bazı siyasi nedenlerle gelişmekte olan ülkelerin liderlerinin batılılaşma terimini reddetmesine bağlar. (Akt.Kongar, 2014: 227). Lerner da, Eisenstadt gibi, modernleşmenin temelde batılılaşmak olduğunu söylemektedir.

1.1.1.2. Modernleşme Sonucu Yaşanan Değişimler

Eisentadt, modernleşen toplumlarda devamlı hale gelen yapısal değişimlerden bahseder. Bunlar siyaset, ekonomi ve mesleki eğitim alanlarında gerçekleşir. Bu değişimler kısaca şu şekilde özetlenebilir: Siyasal örgütler, küçük ve parlamenter kliklerden geniş çıkar gruplarına dönüşür ve bürokrasi genişler. Küçük ölçekli aile şirketleri ve fabrikalardaki sınırlı imalat ve yerel ticaret şirketleriyle bankalar, merkezileşmiş, bürokratikleşmiş büyük üretim ve ticaret örgütlenmeleri haline dönüşür. Yeni meslekler ortaya çıkar. Bilimsel ve teknik araştırma, sosyal çalışma, iş idaresi bu şekilde ortaya çıkan mesleklerdir (Eisentadt, 2014:11-30).

Eisenstadt'a göre modernleşmeye başlayan toplumlarda ortaya çıkan olumlu gelişmeler yanında toplumun var olan mevcut düzen ve işleyişi ile ilgili bazı konularda da çözümler görülür. Ailenin fonksiyonlarını kaybetmesi, demokratikleşme ile eski seçkinlerin durumunun bozulması, laikleşmeyi de kapsayan kültürel modernleşme sonucunda, geleneklerin ve bunların temsilcilerinin durumunun zayıflaması, siyasal ve kültürel süreçlerin, kişilik ötesi ilişkiler yaratmasından ötürü, büyük kitlelerin merkezi siyasal ve toplumsal sistemden yabancılaştırılması, yaşanan değişimler sonucunda gruplar ve birimler arasında bağımlılığın artmasından ve siyasal değişim sonucunda çeşitli çıkar gruplarının bir araya gelmesinden dolayı çatışmaların artması, bunlardan bazılarıdır. Modernleşme sonucunda toplumda eskiden beri varolan çatışmalar (köylü-toprak sahibi, zanaatkar-tüccar gibi) merkezileşir (Eisentadt, 2014: 35-54).

Görelî olarak modernleşmiş toplumlarla, görelî olarak modernleşmemiş toplumlar arasında çeşitli farklılıklar vardır. Modernleşmiş toplumlarda ekonomi, siyaset ve eğitim gibi örgütlenmeler yer alır. Bu ihtisaslaşmalar toplumu birbirine bağımlı hale getirir. Modernleşmiş toplumlarda, ilişkiler akılcı, evrensel değerlere uygun ve fonksiyonellik özellikleri taşıırken, modernleşmemiş toplumlarda ilişkilerde belirleyici olan gelenekler ve özel ilkelerdir. Modern toplumlar bilimsel olarak elde edilmiş bilgiyi kullanır; bunun sonucunda da insanlar yeteneklerine göre değerlendirilirler. Modern toplum ilişkiler tanımlanmış ve belirlenmiştir. Modernleşmemiş toplumlar merkeziyetçi değildir. Modern toplumlarda ise değer yargılarından ve ahlaki düşüncelerden bağımsız bir merkezileşme vardır. Modern toplumlarda paranın değişim gücü fazladır, parasal mekanizmalara ve pazarlara önem verilir. Modernleşmiş toplumlarda ailenin etkisi diğer

kurumlarda önemsizdir. Modernleşmemiş toplumlarda ise aile bireyin bütün hayatını belirler. Modernleşmiş toplumlarla modernleşmemiş toplumların nüfusunun büyük bölümünün yaşadığı yerler birbirinden farklılık gösterir. Modern toplumlarda nüfusun çoğunluğu kentte, modernleşmemiş toplumlarda ise köyde yaşar (Kongar, 2014: 233-234).

Sonradan modernleşen toplumlarda, modernleşme süreci toplumda çeşitli hoşnutsuzluk ve rahatsızlıklara yol açar. Smelser'a göre değişimin hızı modernleşmenin yol açtığı rahatsızlıkların şiddetini belirler. Değişme ne kadar hızlı olursa, yarattığı rahatsızlık da o kadar fazla olur. Modernleşme karmaşık bir süreçtir ve birçok alanda birden ortaya çıkar. Dolayısıyla modernleşme başladığında, toplumsal yapı ne kadar az karmaşıksa, bu değişim o kadar fazla karmaşıklık getirecek ve bu yüzden rahatsızlıklar artacaktır. Rahatsızlıklar, rahatsız olan grupların politikayı etkileyecek olanakları ele geçirmeye başlamasıyla azalır. Sonradan modernleşme sürecinde, toplumda farklı sınıf ve grupların çıkarlarının çakışması ortaya çıkan hoşnutsuzlukları azaltır. Ayrıca, modernleşmeye karşı olan ve başkaldıran gruplara yapılan müdahaleler de toplumdaki rahatsızlık oranını değiştirir (Akt.Kongar, 2014: 239).

Geleneksel toplumların modernleşmesi ekonomiyle yakından ilişkilidir. Rostow'a göre modernleşme kuramının ekonomik yönü kendi kendini devam ettiren ekonomik büyümedir. Bu tür bir ekonomik büyüme, kişi başına düşen geliri artırıcı nitelikte olan yatırım oranlarının imalat tekniklerinde ve gelir akımında büyük değişiklikler yapar. Bunun sonucunda da yeni yatırım fırsatları doğarak, böylelikle kişi başına düşen ulusal gelirin devamlı artışı sağlanmış olur (Akt.Altun, 2011: 49-54).

Modernleşmenin toplumların sosyo-ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin yapısal değişimleri olmak üzere iki genel niteliği olduğunu söyleyen Eisenstadt'a göre ekonomik alanda modernleşme ikincil ve üçüncül etkilerin birincil etkilerin önüne geçmesi demektir. Bu durum, endüstri, ticaret ve hizmetlerin, tarım ve maden çıkarmanın önüne geçmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca modernleşme ekonomik bakımdan mal, işgücü ve para piyasalarının gelişmesi demektir. Siyasal alanda modernleşme; siyasal gücün kapsamının genişlemesi ve merkezi otoritenin elinde yoğunlaşması, potansiyel gücün toplum içinde daha büyük gruplara doğru

yaygınlaşması ve sonunda bütün yetişkin vatandaşları kapsamına alması, siyasal rejimin demokratik olması ya da halka dayanması gibi belirtiler gösterir. Kültürel alanda gerçekleşen modernleşme ile birlikte ise genel kültürel konular ve değerler arasında farklılaşma başlar ve din, felsefe ve bilim birbirinden ayrılır. Okuryazarlık ve laik eğitim gelişir (Eisenstadt, 2014: 11-30).

1.1.1.3. Modernleşme ve Kentleşme

Lerner modernleşme ile kentleşme, okuryazarlık oranı, kitle haberleşme araçlarının etkisi ve siyasal katılım arasında yüksek bir korelasyon olduğunu söyler. Modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığı fikrinden hareket eden Lerner'a göre, bir toplumdaki gönüllü kentleşme oranı %25'i geçtiğinde modern üretim gerekliliği ortaya çıkar ve modernleşme başlar. Bu da okuryazarlık oranında artışa neden olur. Okuryazarlığın artması, endüstrileşmenin bir sonucu olduğu gibi, onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Bunun ardından kitle haberleşme araçlarının etkisine girme başlar. Son aşama ise siyasal katılımdır (Lerner, 1964:112).

Modern toplumdaki insan tipinin katılan insan tipi olduğunu belirleyen Lerner'a göre; siyasal, ekonomik ve kültürel etkinliklere katılımın nedeni insanın kendisini başkasının yerine koyabilme yeteneğinin yani empatisinin olmasıdır. Empatiye sahip insanlardan kurulu olan toplum moderndir. Modern toplumdaki insan, benzetmek istediği kişileri ve kendisine benzeyenleri belirleyebilir, onlarla birleşebilir, bu sayede hayat görüşünü genişletebilir. Modern toplumun insanları, geniş kitle haberleşme araçları yoluyla kendilerini başkalarının yerine koyabilme güçlerini geliştirirler. Modern toplum bu insanların her türlü toplumsal etkinliklere katılım sonunda geliştirdikleri fikir birliğine dayanır (Lerner, 1964:116).

1.1.1.4. Modernleşme ve Eğitim

Eğitim bir toplumda kültür-değer-ideoloji, bilgi ve hüner aktarımı yoluyla üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin, ideolojilerin yeniden üretilmesini sağlar. Bir toplumun teknolojik düzeyi, toplumsal işbölümünün nitelikleri, sınıfsal yapısı dış ilişkilerinin biçimi yani genel olarak toplumsal yapısının özellikleri eğitim kurumlarını biçimlendirir. Bunlar içinde en belirleyici olan sınıfsal yapıdır. Eğitim yoluyla aktarılan

bilgi ve hüner toplumsal işbölümünü etkiler ve aktarılan ideoloji ise bireylerin toplumsal konumlarının farkına varmalarına ve yeni beklentileri ortaya koymalarına sebep olarak toplumsal sınıf yapısının yeniden üretilmesini sağlar (Tekeli  ., 1983: 650).

1.1.1.5. Modernleşme ve Din

Aydınlanma rasyonalizmi, dini geçmişe ait bir olgu olarak görmekte ve buna bağlı olarak da inancın zamanını doldururken, geleceğin de bilime ait olacağına dair bir kabul  vardır (Özdalga, 2013, 165). Evrim düşüncesi de aydınlanmaya benzer bir biçimde dini, “*k r geçmişe Karanlık çağlara ait demode bir düşünce*” olarak görür ve modern toplumda dine yer bırakmaz (Özdalga, 2013, 203).

Toplumsal ilişkilerin dini temel alan bir ayırım etrafında örgütlenmesi, dini bireysel bir mesele olarak ele alan modern yaklaşımda problemli bir durum olarak görülmektedir. Avrupanın sekülerleşme tecrübesi böyle bir örgütlenmenin, küresel ve çokkültürlü, çok dinli ve çok etnikli bir yapıda sorunlara neden olacağı  nkab l nde karar kılınmasına yol açmıştır. Bu da bireysel dini uygulamaların, din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde değil, farklı kimliklerin temsili, hayat tarzlarına saygı, kadın hakları gibi konular çerçevesinde ele alınmasına neden olmuştur (şışman, 2015, 24-25).

Çoğunlukla laik bilimsel eğitimin sonucu olarak g r len modernleşmeyle, geleneklerin ve dinin kaybolacağı yolundaki evrimsel öncül artık geçerliliğini korumamaktadır (Göle, 2010: 13). Günümüzde çoğunlukla, dinin gelecekte de önemli bir rol oynamayı s rd recekęi, bu sayede kendisini sosyal örgütlenme, semboller ve fikirler bakımından yenileyecekęi ve deęiřtirecekęi kabul edilmektedir (Özdalga, 2013: 165).

Dini yaşantının dış baskıyla gerçekleştiğini düşünmek geleneksel toplumdan kalan bir alışkanlıktır. Birçok dindar bu düşünce biçimine karşı çıkar. Dindarların kendilerini ifade ederken sergiledikleri  zg ven, onların çoğunlukla yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu  zg ven içten gelen imani bir hassasiyet olarak değil, fanatiklik olarak görülür. Sosyolog Norbert Elias’a göre dış baskılara tabi olmak yerine i  baskının sesini dinlemek, uygarlaşma sürecinin parçasıdır. Günümüz toplumunda bir inanan için içten gelen baskı, hem yeni hem de aynı zamanda dinin kendisi kadar eski bir şeyi temsil eder (Özdalga, 2013: 165).

Özetle, modernleşme perspektifi İslam'ın modern yaşamla bağdaşmayacağını ve Batıya karşı bir duruşu ortaya koyduğunu iddia eder (Sakaranaho, 2006: 333). Modernlikle İslam çatışma halinde gösterilse de, İslam'ın modernlikle tam olarak uyumsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama Türk modernleşmesinde de örneği görüldüğü üzere modernlik deneyiminde dinle bir gerilim ve çatışma yaşanmıştır (Kaya, 2006:219). Bu çatışmaları modernliğin dini ortadan kaldıracağı şeklinde yorumlamak mümkün değildir.

1.1.1.6. Modernleşme ve Kadın

Feodalitenin yıkılıp ulus-devlete geçiş sürecinin yaşandığı dönemde, bu sürecin karmaşık yapısını biçimlendiren ideolojik tartışmalarda temel referans haline gelen kadının (Yeğenoğlu, 2003: 163), kamusal hayatın bir parçası haline gelmesi modernlikle olmuştur ve bu sayede kadın özne olma imkanına sahip olmuştur. Özellikle Müslüman toplumlarda, modernliğe ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken özgürleşme, kadının özgürleştirilmesiyle başlatılmalıdır (Kaya, 2006: 222-229).

1.1.1.7. Modernliğin Öteki ile İlişkisi

Temel özelliği bölme ve ayırma olan sınıflandırma dünyanın ayrı ve farklılaşmış varlıklardan oluştuğunu ortaya koyar. Yapılan sınıflandırma ile her varlık belli grup içinde görülür ve bu grubun da toplu olarak başka varlıkların karşıtı olduğu varsayılır. Farklı düşünce ve davranış kalıpları farklı gruplarla ilişkilendirilerek, bir davranış kalıbının bir grubun tanımı olduğu düşüncesi ortaya konur. Bu süreç sonunda varsayımlar gerçeğe dönüşür (Bauman, 2014:12).

Normali belirleme, normalin sınırlarını çizme ve buna bağlı olarak da ötekinin kim olduğuna karar verme hakkını kendinde gören hakim kültür, bunu bazen kılık kıyafet üzerinden bazen de insan bedeni üzerinden yapar. 18. yüzyılın sonlarında, insan bedenini kültürel ve sosyal tanımlamaların merkezine insan bedenini yerleştiren Avrupa'da; fizyoloji, biyoloji ve tıbbi açıdan normali belirleme ve tanımlama çabaları, anormal üzerinden yapılmıştır (Şişman, 2015: 28).

İnsan bedeni için normali belirleme anormal olan üzerinden yapıldığı gibi, siyasal ve kültürel kimlik de ancak ötekinin tanımlanmasıyla anlamlı hale gelir. Kendini

bilmenin başlangıcı, kendinin dışındaki yani kendi olmayanı tanımlamakla başlar. Aynılık, bir özdeşlik kurma mekanizması olan kimlik, farklılıkların ortaya konulmasıyla ortaya çıkar Siyasal ve kültürel kimliklerin ortaya çıkması özdeşlik ve ayırım çizgisinde gerçekleşir Hakim olan tarafın gözüyle üretilen bilgi nesnel bilgi olamaz, bu şekilde ancak ötekilerin hakkındaki algı ortaya çıkmış olur. Bu yolla elde edilen değerlendirmeler, bir tarafın kavramsal dünyasına, ötekileştirdiği insanlar veya gruplarla ilgili tecrübe ve algılara, bunları tasnif etme veya yaftalama biçimlerine dair veriler sağlayabilir (Aktay ve Kızılkaya; 2015: 6-63).

Hakim kültür tarafından uygulanan ötekileştirme ayırma tabi tutmanın başka bir ifadesidir. Öteki bir yandan farklı olana dair bir tanımlı ifade ederken bir yandan da bir kimliğin sınırlarını çizer. Siyasal kimlikler de ancak kendileri dışında bir öteki tanımlamakla inşa edilebilmektedir. Modernleşme sonucu ortaya çıkan ulus devletler yerel farklılıklar azaltılmaya ve ulusal çapta homojen bir kimlik yaratmaya çalışmıştır. Ulus devletlerin bu amaç için uyguladıkları politikalar, birbirinden farklı çok sayıda öteki kimliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern dönemin şartlarında uygulanan politikalar göreceli başarılı olsa da, küreselleşme ile birlikte çözülmeye başlamıştır (Aktay ve Kızılkaya; 2015: 4).

Küreselleşme, bütün kültürleri bir potada eriten, kaynaştıran ve melezleştiren bir süreci doğurmanın yanı sıra, birçok yerel kültürel kimliğin uyanmasına ve bu kimliklerin farklılık iddialarıyla ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Modernleşme ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı karşılaşmalar, insanların kendi farklılıklarını idrak ettikleri veya iddia ettikleri birer vesileye dönüşmektedir. Kendi farklılıklarını idrak eden ve kendisini hakim kültürel kimlik tarafından baskılanmış hissedenlerin verdikleri farklılık mücadelesi siyasal sistem içinde bölücülük, ayrılıkçılık olarak algılanmakta ve bu durum ötekileşme sürecinin daha derin hissedilmesine neden olmaktadır (Aktay ve Kızılkaya; 2015:4-5). Siyasal, kültürel veya dinsel anlamda hakim modern kültür tarafından öteki olarak lanse edilen gruplar, farklılıklarının kabul edilmesi için gereken mücadeleyi yine modern kültürün imkanları ile verebilmektedir.

1.1.2. Türk Modernleşmesi

1.1.2.1. Tanzimat

Batıcılık 19. yüzyıl Rusya'sından başlayarak, birçok geri kalmış ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de çağdaşlaşma, hatta uygarlaşma ile özdeş sayılan bir gelişme kavramıdır. Aslında bu anlayış, kuramsal açıdan tartışmalı bir varsayıma dayanır: tarihte birçok uygarlık gelmiş geçmiş ve bazılarının kalıntıları hala yaşıyor olsa bile, Batı artık bir çeşit standart uygarlıktır. Dünyanın her yerinde kendisini kabul ettirmekte, evrenselleşmektedir (Tunçay, 1983: 1924).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde başlayan Batılılaşma hareketleri (Tunçay, 1983: 1924) askeri alanla sınırlı kaldığı için kısmi olmuştur. Toplumun kurumları birbirinden bağımsız olmadığı için bir alanda yapılanlar öteki alanları da etkilemiştir. Ama bu, sistemli bir reformun sonucu değildir (Tunaya, 1983:238).

Tanzimat devrinin en önemli özelliği düşüncede ve hayatta ikiliktir (Ülken, 2013:46). 18. yüzyılın Islahat hareketleri genellikle şu özellikleri taşır. Bireyseldir, yukarıdan aşağıdır, ikicidir. Yenilik yaparken eskiyi de yaşatma amacı, ikiciliği nedeniyle, birbirleriyle bağdaşmayan kurumlar yaratmış, bunlar bir arada yaşayamamıştır (Tunaya, 1983:238). Tanzimat bir geçiş ve buhran devridir. Devlet kendi yaptığı reformların tabii sonuçlarından ilk önce kendisi rahatsız olmuş ve bu sonuçları durduramamanın sıkıntısı içinde kendi kendisiyle çelişik bir duruma düşmüştür (Ülken, 2013:58).

Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki Batılılaşma çabaları Batı'nın kendisince de pek benimsenmemiş, Osmanlıların uygarlaşma isteğini ciddiye almayan Batılılar buraya daha çok edilgen bir pazar olarak bakmışlardır (Tunaya, 1983:238).

Eski ve yeni, aynı devirde, esasta hiçbir çatışmaya girmeksizin, karşı karşıya yer almaktadır. Bu alaturka-alafranga ikiliği, başlıca yeni kurulan ilim ve eğitim kurumları ile eskileri arasında açıkça görülür. Yenilik teşebbüsü devletten geldiği için eski medreselerin, öğretim ve ilim kurumlarının karşısında yenilerini de yine devlet açmıştır (Ülken, 2013:46-47).

Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başladığı bir devre Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) devridir. Bunun sebebi yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin artması olduğu kadar, padişahın kendisinin Batı'yı bir bakıma "model" olarak almış olmasıdır. II. Abdülhamid "Baticılığı" Batı'nın tekniğinin, idari sistemini ve özellikle askeri teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlamış; bunun yanında İslamı tebaası arasında güçlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla, Harbiye, Mülkiye ve Askeri Tıbbiyenin programları geliştirilmiş, okullarda bilgili bir kuşak yetişmiştir. Her üç kuruluşun öğrencileri ders programları icabı 19. yüzyıl pozitif bilimlerinin Batı'nın esas güç kaynağını oluşturduğunu görmüşlerdir. Böylece Batı'yı, Batı'da geliştirilen pozitif bilimle bir tutan bir kuşak yetişmiştir. Bu kuşak Batı'yı aynı zamanda güçlü olmaya pirim veren bir uygarlık olarak görmeye başlamıştır. Baticılığın güçlülükle bir sayılması eski dinsel değerlerin ancak milli gücü artırdıkları oranda önemli oldukları kanısını yerleştirmiştir. Bu fikirler padişaha karşı muhalefeti Avrupa'da sürdüren Jön Türkler arasında etkili olduğu için, "hürriyet" in ilanından sonra da (1908) Jön Türklerin politikasında izini sürdürmüştür (Mardin, 2015:15).

1.1.2.2. Meşrutiyet

İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde çok fonksiyonlu bir köprü görevini üstlenir (Gündüz, 2007:22). İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yukarıdan aşağıya ıslahat gibi, aşağıdan yukarıya ıslahat fikri de geçmişe oranla daha geniş bir birikim sağlamıştır. Batıdan alınan yeni politik kurumların bir düşünce canlılığına temel sağladığı da bu dönemde görülmüştür. Bütün imparatorluk tarihi boyunca reformları destekleyen ya da engelleyen fikir hareketleri İkinci Meşrutiyet sırasında düzenli akımlar haline gelmiştir. Osmanlıcılık, Baticılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları imparatorluk yıkıldıktan sonra da sürmüş ve politik hayatı etkilemişlerdir. İmparatorluğu kurtarmamakla birlikte, cumhuriyeti kuracak kadroların entelektüel besinini sağlamışlardır (Tunaya, 1983: 238-239). Osmanlıcılık imparatorluğun yıkılmasıyla düşünce hayatından çekilirken; Baticılık, Türkçülükle beraber Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisini oluşturmuştur. İslamcılık ise, 1970'lerden itibaren Türkçülükle yakınlaşarak siyasal ve toplumsal hayatta etkin bir ideoloji haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fıkırsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım olan Batıcılık bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen çok köktenci-geleneksel kültür öğelerini eleştiren ve karşısına çıkan- boyutlar kazanmıştır. Ancak sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Ne var ki, imparatorluğu yükselme devrinde, Osmanlılar, kendi uygarlıklarını Batı'ninkinden üstün saymışlar, Batı'nın bir "model" olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla/ niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeyselleşen bir tutumla Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır (Mardin, 2015:9-10).

1905 yılında, Japonların Rusları yenilgiye uğratmaları, geleneksel değerlerin modern bir medeniyette aktarılabilirliği konusunu gene ön plana itmiştir. Osmanlı Devleti'nin de, Japonların yaptığı gibi Batı'nın tekniğiyle yetinip kendi değerlerini saklı tutabilme imkanının olup olmadığı sorgulanmıştır. 1908-1918 yılları arasında Batı'yı taklit etmeye karşı koyan İslamcı bir akım ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in hakim siyasal kuruluşu İttihat ve Terakki Partisi'nin düşüncesinde Batı'nın güç ile bir tutulması devam etmiştir. Ancak bu eğilimin karşıtı adını verebileceğimiz bir diğer eğilim de İttihat ve Terakki tarafından korunmuştur. Osmanlıların Batı'yı bir seçme yaparak algıladıkları bazı yönlerini vurgulayıp bazılarını arka plana ittikleri söylenebilir (Mardin, 2015: 16-17).

1.1.2.3. Cumhuriyet

Cumhuriyet döneminin ilkesi, iktidarın kaynağının toplumun dışında değil, içinde olmasıdır. Bu, şeriatın bırakılması, dolayısıyla politik kurumların Batı'dan alınması zorunluluğunu getirmiştir. Cumhuriyet rejiminin düşünce hayatı içinde Batılılaşma, üzerinde en fazla durulan sorunlarından biridir. (Tunaya, 1983:239).

Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fiziksel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören Batıcılık, bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen çok köktenci –

geleneksel kültür öğelerimizi eleştiren ve karşısına çıkan-boyutlar kazanmıştır. Ancak, sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır (Mardin, 1983: 245).

Cumhuriyet döneminde Batılılaşma tezleri Batı uygarlığının bütün olarak ya da bazı yanlarıyla alınması noktalarında odaklaşmaktadır (Tunaya, 1983:239). Kısmiciler biçimsel bir birleşme halindedirler: Gelenekselcilere göre Batı'nın "ahlak ve maneviyat"ına gerek yoktur. Batı'dan yalnız teknik alınabilir. Hristiyanlığın ürünü olan Batı uygarlığı, bizim İslami uygarlığımıza uymaz. Türkiye'nin Batılılaşma sorununun en önemli noktası, Türk-Batı sentezinin yapılmasıdır. Ancak bunu gerçekleştirme, söylemekten çok daha güçtür. Böyle bir sentezin teorik ön çalışması da henüz yapılmamıştır (Tunaya, 1983:239).

Batı ile temasta olan Osmanlıların Batı uygarlığı fikirlerini "kudret"ın bir boyutu, toplumun şekillenmesinin bir yönü olarak görmüş olmaları bir tesadüf eseri değildir. Bunu, eninde sonunda, Osmanlılarda hakim devlet geleneğiyle izah etmek mümkündür. Atatürk'ün düşünceleri bu gibi geleneklerin bir şahsiyetin özel katkısıyla birleştiği bir odak noktası olarak görülebilir. Atatürk, Batı'nın en önemli katkısını toplumun şeklinde ve bu topluma hakim olduğuna inandığı müspet bilimlerde görmüştür (Mardin, 2015: 17).

Atatürk zamanında Cumhuriyet'in bir umdesi haline gelen "Garplılaşma" ölümünden bir müddet sonra eleştirilere uğramış, Batıcılığın bir Batı taklidinden ileri gidemediği sağda ve solda bir daha ifade edilmiştir. Gardrop Atatürkçülüğü bu durum için kullanılan bir kavramsallaştırmadır. 1940'ların sonunda Türk Müslüman Kültürüne Cumhuriyet'te ihanet edildiği teziyle ortaya çıkan bu eleştirilerin soldan gelen örneklerine daha çok 1960'lardan sonra rastlanır. Bu iki açıdan oluşturulan makale ve kitapların sayısı muhtemelen 1960-1980 yıllarının kültür konusunun en zengin alanını oluşturur. Bu eleştirilerin bir kaynağını Atatürk devrinde yetişen bir kuşağın hızla değişen 1950 ve 60'ların ortamında dünyayı algılama sistemlerinin kırılmış olmasına bağlayabiliriz. Batıya karşı ortaya çıkan tepkinin iki buçuk asır kadar kisve değiştirerek sürebilmiş olması ilginç bir toplumsal araştırma konusu olarak karşımıza çıkar. Bu süre içinde devamlı olarak ileri sürülen tezlerden Batı'nın Türkiye'ye en yalıtkan ve

yüzeysel biçimleriyle yerleştiği doğrudur. Ancak bunun nedeni taklit eğiliminde değil, Müslüman-Osmanlı-Türk kültürünün bir yapı unsurunda aramalıdır. (Mardin, 1983:250)

Atatürkçülük batı fikir akımlarının etkisinde ortaya çıkmıştır. Çok partili hayata geçişte Atatürkçülüğün en çabuk zedelenen ilkelerinden birinin laiklik ilkesi olduğu ileri sürülmüştür. Bunun kanıtı olarak daha 1947 yılında CHP'nin din eğitimi konusunda taviz verdiği anlatılır. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında bundan çok ileri gittiği söylenemez. Ancak 1957 yılından itibaren Demokrat Parti'nin din taraftarlarını yanına almak için seçim kampanyasında dinsel eğilimleri kullandığı görülür (Mardin, 1983:88).

Atatürkçülük, Cumhuriyet Türkiye'sinde, Osmanlı İmparatorluğundan kalma bazı temel yapısal unsurları değiştirip onların yerine dünya uygarlığına gidişte ilk adım sayılan Batı uygarlığından esinlenmiş bir topluluğu kurmak amacına yönelen görüştür (Mardin, 1983:86). Önce Kemalizm daha sonra Atatürkçülük terimiyle Türk Devrimi'nin (eski deyimle Türk inkılabı) ideolojisi belirtilmek istenir. Kurtuluş Savaşı'nı da içeren Türk Devrimi, emperyalist bir dünyaya karşı ilk kez ulusal planda gerçekleştirilmiş olan bir harekettir (Tunaya,1983:89).

Atatürkçülük, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önderi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, bir doktrin ve ideoloji olarak değerlendirilen, ancak kurumsal temellerden çok, uygulamalara bakılarak ortaya konulmaya çabalanan görüş ve davranışlarına verilen genel isimdir. Kimileri Atatürkçülüğü "tutucu" bir ideoloji olarak değerlendirir. Oysa ki içinde olduğu ortam göz önüne alındığında, özellikle Türkiye örneğinde Atatürkçülüğün devrimci-ilerici bir ideoloji olduğu kolayca anlaşılabilir (Ateş: 1983:91).

Türk Devrimi İslamla resmi ve popüler olmak zere iki planda karşılaşmıştır. Atatürk'ün dine karşı tutumu da bu iki alana göre değişik olmuştur. Denilebilir ki, Atatürk, kendi anlayışına göre gerçek İslam'a karşı rasyonalist bir tavır takınırken, bütün tarikatlara karşı da çetin bir savaş açmıştır (Timur,1983: 96).

Bağımsızlık savaşı sırasında mücadelenin sürdürülmesinin, genellikle üzerinde durulmayan İslami dayanağı vardır. İstanbul'un dışındaki yörelerde Türkiye'nin toplumsal yapısını oluşturan kurumlar içinde vilayet idaresine paralel, fakat halk tabakalarına daha yakın olan İslami kurumlar bu noktada önemli bir rol oynamıştır.

Anadolu’da işgale karşı örgütlenme, birçok yerde din adamları tarafından yürütülmüştür. Bu şekilde kendilerini gösteren kişiler, aynı zamanda Birinci ve İkinci Meclis’lere temsilci olarak katılmıştır. Ancak Cumhuriyetin laikliğe doğru attığı adımlarla birlikte bu kimselerin kamu işlerindeki rolü azalmıştır. Bu geri çekilme, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürmüştür fakat yine de bu dönemde Türkiye’de dinin etkisini devam ettiren akımlara rastlanmıştır. Bundan dolayı dini akımların 1945’ten sonra yeniden canlanmasına “hortlama” demek yanlış olur. Bu ara kesiminde dinin kendini sürdürmesi, üç odak noktasından olmuştur. Bunlardan ilki kültür muhafazakarlığı, ikinci odak noktası tarikatlar; üçüncüsü ise dini modern toplumlarla bağdaştırarak aynı zamanda onu yeniden canlandırmaya çalışan akımlardır (Mardin, 1983:1938).

1.1.2.4. 1950’den Sonra Türkiye

Türkiye’nin kentli nüfusunun oranı 1950’de % 25 iken, 1960’ta %32’ye, 1970’de %39’a ve 1980’de %44’e yükselmiştir. Nüfusun kırsal kesiminin oranı erken Cumhuriyet döneminde % 80 civarında seyrettikten sonra, 1950’den sonra düşüşe geçerek 1980’lerin ortalarında %50’nin altına inmiştir. İşgücünün tarımda çalışan kesiminin oranı da 1950-1980 arasında % 84’ten %51’e inerek benzer şekilde düşüş kaydetmiştir. Bu demografik eğilimler, hızlı nüfus artışının ötesinde sadece tek bir anlama gelebilirdi: Türkiye’nin kentli nüfusu geri kalanına göre çok daha hızlı büyüyordu. Ankara ve İstanbul’u neredeyse tanınmayacak hala getiren aşırı kentleşme Türkiye’nin diğer kentlerini de değiştirmiştir. 1950-1980 arasında Türkiye’nin toplam nüfusu iki katının biraz daha üzerine çıkmışken, kentli nüfustaki artış dört katı olmuştur (Findley, 2012: 331).

1950’lerden başlayarak, şehirlerin köyden gelen insan akınını kendine katmayı başaramaması, köyün dışarıya açılmasını yansıtan büyük gecekondu mahallerinin kurulmasına yol açmıştır. İlk gecekondu köy yaşam tarzını yansıtmakla beraber merkeze uzak olsa bile kentin ekonomik açıdan gelecek vaat etmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Gecekonduların ilkel şartları zaman içerisinde iyileşmiş. 1970’e gelindiğinde arazi gecekondu da alınıp satılır hale gelmiş ve müstakil evlerin yerini apartmanlar almaya başlamıştır. Yine de tapuların kanunileşmesine yönelik belirleyici adımlar ancak 1980’lerin ortalarında atılmıştır (Keyder, 2000:188-189).

Eğitim alanında 1950-1980 arasında Türkiye’de kitlesel okuryazarlığı gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte büyük bir nüfus patlaması yaşanması nedeniyle, okullarda eğitim gören öğrenci sayıları ciddi oranlarda artmıştır. Liseden mezun olan öğrenci sayısı 1950’de 6 bin iken, 1968’de 30 bine, 1980’de ise 138 bine yükselmiştir. 1946’da 3 olan üniversite sayısı, 1967’de 8, 1978’de ise 19’a ulaşmıştır. Bütün bunlara rağmen, bu dönem boyunca üniversitelerin kontenjanı talebin sadece bir kısmını karşılayabilmiştir. 1977’de üniversitelere başvuran 360 bin öğrencinin sadece 60 bini üniversiteye yerleştirilmiştir. Buna karşın, yükseköğrenim kurumlarından mezun olanların sayısı, 1950’de 3 bin kadarken, 1968’de 14 bine, 1980’de ise 71 bine yükselmiştir. Bu koşullar altında, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, eğitim olanaklarının gelişmesi niteliksel açıdan ziyade niceliksel açıdan başarı kaydetmiştir. Eğitim sistemi üzerindeki baskılar ve kaynak eksikliği bütün seviyelerde eğitimin kalitesinde ciddi eksiklere sebep olmuştur. (Findley, 2012: 334).

Kadınlarla erkeklerin okuryazarlık oranları arasındaki bariz uçurum eğitim sisteminin sorunlarını anlamak için bir ipucu sunmaktadır. Türk erkeklerinin çoğu 1950’lerin başında okuryazardır, buna karşın Türk kadınları 1980’e kadar bu seviyeye ulaşamamıştır. Nüfusun çoğunluğunun okuryazar olması, öğrencilerin ve işçilerin en çok radikalleştikleri dönem olan 1960’ların sonunda gerçekleşmiştir. 1961 anayasası işçi örgütlenmelerinin yanı sıra üniversitelere de özerklik tanınması ve yüksek işsizlik oranları, işçilerle öğrenciler arasındaki ekonomik mahrumiyet ve dünyanın dört bir yanından gelen haberler 1960’ların ve 1970’lerin şiddet içeren siyasal hareketliliğine zemin hazırlamıştır (Gök, 2015: 161-175).

1950-1980 arasında Türkiye’de yaşanan siyasal hareketlilik, Cumhuriyet kurumlarının toplumu birleştirme imkanlarını tehdit eder hale gelmiştir. Erken Cumhuriyetin tek sesli milli duruşunun yerine geçen düzen yanlısı ve karşıtı cepheleşme hareketleri, 1960’ların sonlarında doruk noktasına ulaşmıştır. 1970’lerin siyasal şiddet sisteminden geçerek 1980 sonrasının kimlik siyaseti temelindeki daha ince ve ayrıntılı bölünmelere dönüşmüştür. Düzen karşıtı güçler çoğaldıkça askeri müdahalelerle üç kez siyasal hayat kesintiye uğramıştır (Zürcher, 2014: 387-388)

Türkiye’nin 1920’lerdeki nüfus açığının yerini alan nüfus patlaması, aşırı kentleşme ve 1960’ların sonlarında kontrolden çıkan siyasal çalkantılar hesaba

katıldığında, kişi başına reel gelirdeki artış daha da önemli hale gelmektedir. Kitlel okuryazarlığın gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması ve yeni iletişim araçları, nüfus patlamasının sonuçlarını daha da büyötmüştür. Seçkinci aydınların sıradan halk adına konuşabildiği günler geride kalmıştır. (Findley, 2012: 348) 1983-1989 yıllarında başbakan olan Turgut Özal, ekonomik liberalizmle İslami değerleri birleştiren ve böylelikle İslamcı partilerden daha çok seçmen desteği alarak, ekonomik alanda, 1930'larda başlatılan iç pazara yönelik ithal ikameci politikaların yerine ihracata dayalı büyüme stratejisini getirerek Türkiye'yi özelleştirmeye meyleden küresel eğilimle uyumlu hale getirdi (Karpat 2012: 218-227).

Özal döneminde eğitim alanında görölen değışimler de kaydadeğerdir. Bilkent'ten başlayarak özel üniversiteler kurulmaya başlaması, müfredatı zenginleştirilmiş yeni Anadolu liselerinin sayısının artması önemlidir. Fen ve matematikle yabancı dil eğitimini birleştiren bu okular, elit olmayan çok sayıda Türk için ilk kez yabancı dille eğitim görme fırsatı sağlamıştır. Bu dönemde İmam-hatip okullarının sayısı artmış ve birçok kız öğrenci de bu okullara yazılmıştır. Kızların imam olamamasına rağmen, muhafazakar ailelerin kızlarını daha çok dini okullarda okutmak istemeleri çok daha fazla kız öğrencinin ortaöğretime devam etmesini sağlamıştır. Bu okullardan mezun olan kız ve erkek öğrenciler üniversiteye de devam etme olanağına sahip olmuştur. Yükseköğrenime devam eden imam-hatip mezunları üniversitelerde sadece ilahiyat bölümlerini değil, diğer bölümleri de tercih ederek laik eğitim almışlardır (Findley, 2012: 356).

Aslında 1950-60'lı yıllardan beri Türk ekonomik hayatı Kemalist devletçilik ilkesi sayesinde güç kazanan laik kentsel burjuvazi ve Ankara İstanbul'daki laik ekonomik elitler tarafından dışlanan Anadolu'yu muhafazakar küçük tüccar sınıfı arasındaki gerilim çerçevesinde şekillenmiştir. Dini muhafazakarlıkları ve İslamcı söyleme yakınlıklarından dolayı, 1970'li yıllarda ortaya çıkışı sırasında İslamcılığa en büyük desteği Anadolu'daki tüccar sınıfı vermiştir. Bu tüccar sınıfı yükselişlerini Siyasal İslam'a değil, 1983'te iktidara gelen Turgut Özal'a borçludurlar. Özal onları ideolojik olarak cezbedebilecek her şeye sahiptir. Kendisi de taşra kökenli olan Özal, Nakşibendilik tarikatına mensuptur, dindardı ve aldığı yeni camilerin açılması, imam hatiplilerin üniversiteye alınması gibi önlemlerle Kemalist laikliği yumuşatmıştır (Haenni, 2014: 95).

1980’lerde ve 1990’larda Türkiye’de laiklik taraftarları ve İslamcılar arasındaki kültür politikası, küreselleşmenin etkisi altında kalan bir tüketim pazarı bağlamında gelişmiştir. Tüketim bu dönemin sosyal hayatında o kadar önemlidir ki, siyasal çatışmalar bu ortam aracılığıyla düzenlenmiş, ifade edilmiş ve çözümlenmiştir. İslamcı hareketler, kendilerini çoğunlukla Batılı yaşam tarzlarıyla değerlerini yayan meta kültürlerine tepki vererek ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde, İslamcılık üzerine çalışan bazı araştırmacılar bu hareketi modernliğin eleştirisinin bir ifadesi olarak incelemişlerdir. Halbuki metalaştırmanın İslamcılar ile laisistleri bölen bir alan olmaktan ziyade, tarihsel açıdan her ikisinin de paylaştığı bir bağlam ve etkinlik olduğu ortaya çıkmıştır (Navaro-Yaşın, 2005: 230).

Dinin yanı sıra partinin tabanındaki örgütlenmesinden ve yürüttüğü etkili belediye hizmetlerinden kaynaklanan Refah Partisi’nin yükselişi, 1999’da büyük seçmen kitlelerinin başka partilere oy vermesinin önüne geçemedi. (Findley, 2012: 355)

İslam modernlikle uyumsuz olarak görülemez ama modernliğin oluşumunda ve deneyiminde daima bir çatışma söz konusudur. Yirminci yüzyıl Türk tarihinde, modernlik ile İslam arasındaki gerilim merkezi bir önem göstermektedir (Kaya, 2006:219).

Laiklik Türkiye’de sadece yönetsel ilke olarak değil, aynı zamanda bir hayat tarzı ve politik kimlik oluşturmak için de kullanılagelmiştir. (Aktay ve Kızılkaya; 2015, 120). Türkiye hiçbir zaman liberal siyasi harekete sahip olmamıştır. Fakat sosyal reform ve siyasi karar alma meselelerinde rasyonel bir yaklaşımı temsil eden gruplara sahiptir. Kemalist hareket Fransız devriminin birçok idealini, yeni eşitlik, ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı, laiklik, ilerleme ve belirli şartlarla özgürlük ve bireyciliği elitist bir tarzda teşvik etmiştir (Özdalga, 2013:154).

Geleneksel olarak namus sembolü olduğu kendinden emin modernleşme boyunca taşra veya alt sınıf statüsünü gösterdiği, son yıllarda ise eyleme dayalı inancın bir sembolü haline geldiği söylenebilir. Bu itaat ifadesi olarak gelenekselciliğe değil, gerçek İslami duruşun klasik, orijinal ve asıl yorumuna dönüş anlamına gelmiştir (Özdalga, 2013:162).

Türkiye gibi modernleşme sürecini Batı dışı koşulların altında gerçekleştiren ülkelerde, gündelik hayatın dönüşümüne ilişkin stratejilerin uygulamaya sokulması

genellikle sancılı olmuştur. Gündelik yaşamın geleneksel düzeyde ortaya çıkardığı alışkanlıklar, zihniyet ortaklıkları, sıradanlaşan yaşam stratejileri, Cumhuriyet’le birlikte farklı bir mecraaya yönelmiştir. Türkiye, özellikle 80’li yıllardan itibaren çok hızlı bir dönüşümün merkezi bir mekanı olmuştur. (Bali 2002) bu yönelimin tipik bir örneği gündelik hayatın en temel belirleyicileri arasında yer alan din etrafında gerçekleşir. Gündelik hayatını dinin çepeçevre kuşattığı bir zihniyet dünyasında sürdüren geleneksel toplumlar için modernleşme bir şok, anomi ya da travma şeklinde tanımlanabilecek bir dizi gösterge eşliğinde hayatın ayrılmaz birer parçası olmuştur. (Subaşı, 2004:12)

1.1.3. Türk Modernleşme Sürecinde Kadın

Osmanlı Devri’nde Tanzimat’la başlayan modernleşme hareketleri, kadının sosyal hayattaki konumuna da etki etmiştir.

1.1.3.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kadını

Modern toplumlar incelendiğinde, kadının toplumsal durumunun zaman içerisinde eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlaması ve çalışma hayatına katılması nedeniyle değiştiği gözlemlenir. Toplumsal değerler, kurallar, kanunlar, adetler ve bütün bunları belirleyen dini prensipleriyle kapalı bir toplum özelliği gösteren Osmanlı Müslüman toplumu, özellikle son yüzyıl içerisinde gerçekleşen yenilik hareketlerine sahne olması sonucunda önemli değişimler geçirmiş ve kadının toplumsal durumu da bu değişimlerden etkilenmiştir (Taşcıoğlu, 1958: 7).

Kadının Eğitim Hayatı

Tanzimat’tan önce, bugünkü anlamda kadının aile çevresi dışında eğitim ve meslek hayatı yoktur. Kadın için gerekli görülen eğitim, ancak dini konularda bilgi sahibi olmaktan ibarettir. Kadınların İslam dininin her kişiye yüklediği dini vecibeleri yerine getirmek için gereken bilgileri, evlerde veya mahalle mekteplerinde hocalar vasıtasıyla öğrenmesi yeterli görülmektedir. Bunun dışında kadınların eğitim göreceği resmi bir kurum bulunmamakta ve buna lüzum görülmemektedir. Kadından beklenen biraz okuyup yazma bilmek ve zarif elişleri işlemektir (Taşcıoğlu, 1958: 10).

Yüksek tabakaya mensup kadınlar arasında Osmanlı’nın son zamanlarında özel edebiyat, resim, müzik dersleri alanlara da rastlanmaktadır. Fakat bu eğitimler, kadına

toplumsal hayat içerisinde serbestlik sağlayan, kadının toplumsal gücünü artıran veya toplum içerisinde ona itibar sağlayan faaliyetler değildir, tamamen zevk için yapılan uğraşlardır (Taşcıoğlu, 1958: 10).

Osmanlı toplumunda Müslüman kesimin eğitimindeki dönüşümleri sağlayan ordunun ıslah edilmesi isteğidir. Savaş alanlarında alınan başarısız sonuçlar ordunun ıslahatı ihtiyacını, bu da askeri eğitim alanında yeni adımlar atılması ihtiyacını doğurmuştur. Tanzimat döneminde eğitim örgütlenmesinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar tamamen ihtiyaçtan doğmuştur. Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili ilkeler bulunmamasına rağmen, Tanzimat'ın getirdiği yönetimdeki değişimlerin, dışa açık kapitalistleşme sürecini hızlandırması eğitim alanındaki dönüşümleri gerekli kılmıştır (Tekeli Ş., 1983: 655-656).

Bu dönemde de, kadınların aldıkları eğitim içinde yaşadıkları toplumun gelenekleri ve kadınlardan beklenen roller çerçevesinde tayin edilmektedir. Bu dönemin kadınının asıl görevi, evlenip mükemmel bir ev hanımı olmaktır. Bu da, kadının dışarıdan hiçbir şey almayıp her şeyini evde üreten bir eş ve anne olmasını gerektirdiğinden, kadınların eğitimi de bu amaca uygun olarak şekillenmektedir. Tanzimat Döneminin getirmiş olduğu Batılılaşma etkisiyle, kadınlardan dikiş, yemek yapma, çocuk eğitimi gibi ev işlerini bilmenin yanı sıra, yabancı bir lisan konuşmak veya piyano çalabilmek gibi marifetlerinin de olması beklenmektedir. Tanzimat döneminde, kocasıyla düzeyli bir diyaloga girebilmesi ve okula gitmeden önce çocuklarına temel pozitif bilgiler verebilmesi için kadınlara tarih, coğrafya, matematik gibi bilgiler de verilirdi (Burçak, 1998:119).

II. Meşrutiyet Kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması, İttihat ve Terakki döneminin önem verilen konuları arasındadır. Kısa bir değerlendirme yapılırsa, bu dönemi Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen eğitim atılımına ilişkin düşüncelerin geliştiği ve denendiği bir hazırlık evresi olarak niteleyebiliriz (Tekeli, 1983: 659). İkinci Abdulhamit devri Burçak'a (1998:123) göre, Osmanlı Türk kadınının Türkiye Cumhuriyeti döneminde eşitlik ve oy hakkı kazanmasıyla neticelenen gelişme zincirinde bir halkayı oluşturur.

Eğitim sisteminin gelişmeye başlamasıyla öğretmen ihtiyacının artırması sonucu, 1847 yılında Darulmuallimin, 1862 yılında Darulmuallim-i Sıbyan, 1870 yılında

Darulmuallimat bu kurulmuştur. Toplumdaki eğitim ihtiyacı bu yıllardan itibaren sadece erkeklerin eğitimi olarak görülmez, kızların eğitimi de devletin görevleri alanına girmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da 1842’de Ebe Mektebi, 1858’de kız rüştiyeleri, 1870’te kız sanayi mektepleri açılmaya başlamıştır (Tekeli Ş., 1983: 656).

Batılı toplumlarda kapitalizmin getirdiği hızlı gelişme karşısında geleneksel kurumlarını koruyarak varlığını sürdürmesi olanaksızlaşan Osmanlı toplumunda bu hareketle başlayan Batılılaşma süreci, kadının statüsü açısından, 1847 yılında kölelik ve cariyeliğin kaldırılması için çıkan padişah fermanı ve 1857’de aynı amaçlı kanunla veraset haklarında kız ve erkek çocukların eşit bir statüye getirilmesi sonucunu doğurur. Öte yandan, kadınların cehaletini ve geriliğini, toplumsal gerilemenin bir nedeni olarak gören Batıcı” aydınlar, kadınların eğitilmesi gereğini kabul ederler; 1842’de ilk ebelik kursları, 1858’de ilk kız rüştiyeleri, 1863’te ilk sanayi okulları, 1870’te kız öğretmen okulları açılır. Eğitim alanındaki bu çabalar, II. Meşrutiyet döneminde, 1910’da ilk İnas Darülfünunu’nun açılmasına kadar sürecektir. Ancak bu modern kurumlardan yararlanabilen üst tabakalara mensup ve büyük kentlerde yaşayan kadınların sayısı bir avucu geçmez (Tekeli Ş., 1983: 1192). Bu dönemde kadınlar modern eğitim hayatına katılmaya başlamış olsa bile, eğitim olanaklarından yararlanan kadın sayısı oldukça azdır.

Çalışma Hayatında Kadının Yeri

Osmanlı kadınların fiilen bir işte çalışmaları şer’an yasaktır. Bu yüzden özel olarak eğitim almış olsa bile, Tanzimat’tan önce ve Tanzimat Devrinde bugünkü anlamda meslek sahibi kadın yoktur. Ancak yüksek tabakalar arasında istisna olarak yazar, şair ve hattat kadınlar vardı. Bununla beraber Osmanlı tarihinde bu devre ait kadınların iş hayatında bulunduklarını gösteren bazı işaretlere de rastlanmaktadır. Kanuni zamanına ait bazı fermanlardan, bazı kadınların çamaşırcı dükkanı açtıkları veya esir ticareti yaparak geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır. O devirde çalışan kadınlara rastlanmakla beraber şehirlerde bunlar istisnadır. Çalışma hayatında yer almak çoğunlukla kadınlar için beklenen bir şey olmadığı ve ancak fakir halk arasında görüldüğü söylenebilir. (Taşcıoğlu, 1958: 10-11).

Bu devirde kadınlar için daha öncekine oranlar daha geniş eğitim ve aydınlanma imkanları verilmiş ise de zamanın aile anlayışı, kadının bu husustan faydalanmasının çok dar bir çerçeve içinde kalmasına sebep olmuştur (Taşcıoğlu, 1958: 35).

Meşrutiyetin ilanı üzerine kadınlara ait dergiler arttığı gibi, bu dergilerin basılmasında bir taraftan kadının yeni sosyal hakları olması gerektiği, fikir ve terbiyevi kalkınması gerektiği hatta kadının iş hayatına girmesinin lüzumlu olduğu konusunda fikirler ileri sürülürken; diğer taraftan da kadın modalarına, kadın kıyafetlerine geniş yer verildiği görülmektedir (Taşcıoğlu, 1958: 36). İkinci Meşrutiyet'in önemli dergilerinden biri olan Mahasin'de tespit edilen ana yaklaşım kadına toplumda aktif yer verilmemesidir. Kadının kendisini erkeğine, çocuğuna ve vatanına hasretmesi beklenir. Bu da, batıya açılım başlamış olsa bile geleneksel yapının korunduğunu göstermektedir (Akpolat, 2004: 142).

Özellikle Balkan Savaşından sonra Türk kadınının sosyal hayata katılmaya başladığını gösteren işaretler vardır. Türk kadınları esirgeme derneğiyle ona bağlı çalışma yerlerinden, kadınlar tarafından idare edilen 30.000 liralık sermayeli anonim şirket halindeki Kadınlar Eşya Pazarı'ndan bu bağlamda söz edilebilir. Üyeleri sadece kadınlardan oluşann bu pazarın orduya elbise ve çamaşır temini hususundaki hizmeti yanında Türk kadınlarının bizzat kendileri tarafından idare edilen bir işletmede modern mesaiye alıştırma bakımından fonksiyonu önemlidir. Bu pazarın Anadolu'nun farklı yerlerinde şubeleri açılmıştır (Taşcıoğlu, 1958: 43-44).

Eski ve yeni, aynı devirde, esasta hiçbir çatışmaya girmeksizin, karşı karşıya yer almaktadır. Bu alaturka-alafranga ikiliği, başlıca yeni kurulan ilim ve eğitim kurumları ile eskileri arasında açıkça görülür. Yenilik teşebbüsü devletten geldiği için eski medreselerin, öğretim ve ilim kurumlarının karşısında/yenilerini de yine devlet açmıştır. (Ülken, 2013: 46-47). 1917 Kararnamesi, evliliği yasal bir çevreye bağlarken kadınlara ilk defa boşama hakkını verir ve çok karılı evliliği, karının rızasına bağlayarak sınırlandırmıştır (Tekeli Ş., 1983: 1192).

Kadın Kıyafetleri

Kadın ve erkeğin toplumsal hayatta ayrışması ve kadının aile dışında sosyal hayatta aktif bir rolünün olmaması Osmanlı kadınının giyimini ve kadın modasının oluşumunu belirleyen iki önemli faktördür. Harem, çarşaf ve peçe Osmanlı kadınının

kıyafetini sınırlandıran belirleyicilerdir. Osmanlı toplumunda bu sınırlayıcıları ortadan kaldırmaya yönelik her türlü hareketi önleyen dini emir ve yasaklar bulunmaktadır. Batılılaşma hareketlerinin henüz başlamadığı dönemlerde, kaynaklardan tespit edilen en eski kadın kıyafeti ev içinde şalvar ve gömlektir. Şalvar ve gömlek üzerine giyilen üç etekli sırmalı elbise bütün toplumsal sınıflara mensup kadınların misafir kabulünde ve dışarıya çıkarken giydikleri kıyafettir (Taşçıoğlu, 1958: 14-15).

Osmanlı'da Avrupa tesirlerinin kadın kıyafetindeki ilk etkisi, şalvar ve gömleğin yerini entariye bırakmasında görülür. Giyilen entariler Avrupa modalara uygun olarak şekillenir. Evde giyilen entarilerin modeli toplumsal sınıflar arasında değişiklik göstermez, bütün kadınların evde giydiği günlük entariler bol ve uzundur (Taşçıoğlu, 1958: 18).

Osmanlı kadını için halka açık yerlerde örtünmek, erkekler ile karışık gezmek, edepli ve iffetli davranışlar sergilemek mecburiyeti vardır. Devlet, kadınların giyimi ve davranışlarını kontrol altında tutmak hususunda oldukça duyarlıydı (Burçak, 1998:116).

Lale devrindeki lüks ve eğlence hayatı, kadınların mesire yerlerine gitmeye başlamasıyla kadın kıyafetinde süsü ön plana çıkarmıştır. Kadınlar sokağa çıkarken büyük bir özenle başlarını yaparlar feslerinin üstüne yaşmak tutunurlardı. Bu yaşmaklar zamanla o kadar ince kumaştan yapılmaya başlandı ki, örtünme fonksiyonunu kaybedip süs şeklini almıştır. Dış kıyafet olarak giyilen feraceler de gittikçe vücuda fazlaca oturan modellerde ve büyük yakalı olarak yapılmaya başlanmıştır (Taşçıoğlu, 1958: 19).

Batı modasının Osmanlı kadını etkilemeye başlamasıyla birlikte, kadınların kıyafetlerini ve davranışlarını sınırlamaya yönelik fermanlar yayınlanmaya başlanmıştır. Bu konudaki ilk yasak 18.yüzyılda III. Sultan Ahmet devrinde, sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa zamanında İstanbul kadınları için konulmuştur. Sadrazam İbrahim Paşa Lale Devrindeki lüks yaşam yüzünden kendisine ve diğer saray mensuplarına mutaassıp çevreler tarafında bu konu yüzünden muhalefet edilmesi üzerine, İstanbul kadınlarının kılık ve kıyafetine bir düzen vermek istemiş ve 1725 yılında bir ferman yayınlamıştır (Koçu, 1967:8).

Ancak şehirlerde yaşayan seçkin Müslüman kadınlar Avrupa modasını takip etmek ve alafranga davranışlar sergilemek istedikleri için, zabitanın en küçük gevşekliğinden yararlanarak devletin çıkardığı yasakları sıkça ihlal etmekteydiler.

İstanbul kadınları bu yasaklara ve sınırlandırmalara rağmen, özellikle yazın mesirelere, olgun bir zevkin eseri, gösterişli kıyafetlerle giderlerdi. (Koçu, 1967:9; Burçak, 1998:116). Kadınlar için açık saçık gezme yasaklarından biri de II. Sultan Abdülhamid devrinde 1889 Eylülünde gazetelerle ilan edilmiştir. (Koçu, 1967:9) Fakat devlet yasakları ile bu hallerin önüne geçilemedi. Kağıthane, Gökusu'da kayık sefalari, Büyük Kapalı Çarşıda, Direklerarasında ramazan akşamları piyasaları, İstanbul hanımlarının “şuhane bir zerafet” içinde güzellikleri teşhir ettikleri yerler oldu. Yasakların yanı sıra açık saçık hanımlar tehzil yollu şarkılar ile de dile düşmüşlerdi. (Koçu, 1967:9)

Hareket tarzlarını tayin etmekte en etkin olan dini emir ve yasaklar karşısında toplumda baskı altında bulunan kadının sınırlamaları aşmak için yaptığı teşebbüsler bizzat hükümet tarafından müdahaleyle durdurulduğu gibi, kıyafet hususunda da adet ve ananelerden ayrılmak yolundaki hareketlerin aynı şiddetle önlenmiş oldukları görülmektedir. Üçüncü Selim devrine kadar kapalı bir toplum olarak ifade edilebilen Osmanlı İmparatorluğu bu devirde Avrupa'da görülen gelişmelere tamamıyla kayıtsız kalamamış, Avrupa etkilerine ülkenin kapıları açılmıştır. İkinci Mahmut devrinde erkek kıyafetlerinde olduğu gibi kadın kıyafetlerinde de kapsamlı değişimler olmakla beraber, batı malları yerel doğu mallarını ve üretimlerini tamamıyla ortadan kaldırmamıştır. Bu durum kıyafetlerin yapıldığı maddenin dışında, bu kıyafetlerin aldığı bazı şekillerde de kendini göstermekte, biçim itibarıyla bazı batı modaları kullanılmakla birlikte doğu özellikleri de korunmaktadır (Taşçıoğlu, 1958: 21-22).

Bu devirde dış kıyafette görülen önemli bir değişim de ferace yerine çarşaf kullanılmaya başlanmasıdır. Bu değişimin sebeplerini ülke şartları içinde aramak Avrupa'da aramaktan daha doğru olur. Doğuda Araplardan alındığı tahmin edilen çarşafı belki de Avrupa etkilerine mutaassıpların tepkisi olarak görmek mümkündür. Kadınların örtünmesini feraceden daha iyi bir şekilde sağlayan çarşaftır. Toplumda her türden yeni modanın ilk olarak görüldüğü yer olan saray mensupları arasında çarşafa karşı bir ilgi görünmez. Çarşaf toplumda uzun müddetten beri kullanılmaya başlanmış olduğu halde saraylı kadınlar tarafından tercih edilmediği, hatta saraya gelecek diğer kadınların da mutlaka ferace giymelerinin zorunlu tutulduğu görülmektedir (Taşçıoğlu, 1958: 23).

Çarşaf kapalı bir kıyafet olduğu için, peçe de inince içindeki tanınmaz bir hale gelmektedir. Bu itibarla kıyafetten faydalanarak erkeklerin de saraya girmeye teşebbüs ettikleri, bundan kuşkulanan Abdülhamid'in çarşafı saray için yasak ettiği belgelerden anlaşılmaktadır (Burçak, 1998:120).

Tanzimattan Meşrutiyete kadar olan devir içinde, eski devirlerden farklı olarak tek bir kıyafet şekli yerine gbatı ve doğu etkisiyle değişmeler geçiren farklı kıyafet şekilleri bir arada bulunmaktadır. Bu tek tip olmayan ve çeşitli kıyafetlere bakılarak, kadının sosyal durumu hakkında, eskisinden farklı olarak çatışan fikirlerin ortaya çıkışı gözlemlenebilir (Taşcıoğlu, 1958: 29).

Uzun süren savaşlardan sonra, anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte birçok yabancı İstanbul'da toplanmıştır. Bu da daha önce başlayan batılılaşma hareketinin hızlanmasına sebep olmuştur. Anadolu'da başlayan milli hareketlerden de uzak kalan ve zevk ve sefahatın merkezi haline gelen İstanbul'da yüksek tabakalar arasında yabancılarla kaynaşma ve garp adetlerini benimseme çoğalmıştır. Daha sonra Cumhuriyet'le başlayan inkılap hareketlerinde de İstanbul yenilik merkezi olmakta devam etmiştir. Uzun savaş yıllarından sonra gelen barış, savaş yıllarında türeyen yeni zenginler ve yabancılar mütareke yıllarında İstanbul'un eski bağları daha çok kırmasına yol açmış, dolayısıyla kıyafet hususunda moda hareketlerinin hızlanmasına yol açmıştır (Taşcıoğlu, 1958: 52).

Aile, muaşeret ve eğitim hayatında kaydedilen batılılaşma hareketi, kadının ekonomik hayata katılımı, eski sosyal hayatın sembolleri olan harem ve kıyafet hususunda çarşaftan uzaklaşmaya yol açmıştır. Çarşaf yavaş yavaş ilk fonksiyonunu kaybetmekle beraber, tamamıyla ortadan kalkmamıştır (Yılmaz, 2011:185-186).

Meşrutiyet senelerinde etek ve pelerin olarak iki parçaya ayrılan çarşaf git gide tamamıyla garp tarzı tayyörler içinde erimiştir. Bu yavaş değişme ilk defa pelerinin kısılması şeklinde görülmüştür. Çıplak kollara uzun eldivenler giyilmiş, daha sonra etekler de tamamen kısılmıştır. Bu tarz tango çarşaf olarak isimlendirilmiştir. Peçe ince kumaştan yapılmaya başlanmış ve bu şekliyle çarşaf ik mahiyetinden büsbütün uzaklaşmıştır. Mütareke senelerinde tayyör üzerine konulan bir pelerin ve yüzü örten bir tül den ibaret hale gelmiştir. Daha sonra pelerin de bırakılarak başa örtülen bir başörtü şeklinde devam etmiştir (Taşcıoğlu, 1958: 53).

Esasen bütün Meşrutiyet devri boyunca, yani 1908'den Birinci Dünya Savaşına kadar olan zaman içinde; aile, kadın, çarşaf, peçe, kadının kıyafeti, kadının girebileceği faaliyet sahaları gibi konular sürekli olarak ilgi çekmiş ve tartışılmıştır.

1.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadının Toplumdaki Yeri

Türk modernleşmesinin temel ilkeleri en iyi şekilde ulusal kalkınmayla kadınların özgürleşmesi arasında kurulan zımni eşitliğin görülmesiyle anlaşılabilir. Türk modernleşmesi vatandaşlık ve insan haklarının getirilmesinden daha çok, kadınların kamunun parçası vatandaşlar haline getirilmesi ve Kemalist reformların belkemiğini oluşturan kadın haklarının temin edilmesidir. Bu yüzden kadınların kamusal görünürlüğüne ve karşı cinslerin toplumsal kaynaşmasına yönelik Kemalist reformlar İslami ahlakın kadının iffetliliği ve görünmezliği üzerine kurduğu, özel ve kamusal alanlar konusundaki tanımlar için radikal bir değişiklik anlamına gelir. Kemalist projeye göre kadınların görünürlükleri ve erkeklerle kadınların toplumsal kaynaşması kadının kamusal alandaki varlığını belgeler. 1924'ten itibaren örtünün terk edilmesi, 1924'te kızlar ve erkekler için zorunlu temel eğitimin sağlanması, 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı gibi medeni haklar verilmesi ve son olarak 1926'da şer'i hukukun kaldırılması ve ardından İsviçre Medeni Kanunu'nun benimsenmesi yeni Türk ulus devletinden kadınların kamusal görünürlüğüne ve vatandaşlıklarını garanti altına almak için başvurulmuş önlemlerdir (Göle, 2010:30-31).

Cumhuriyet Devrinde Eğitim

Cumhuriyet yöneticileri Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu sadece mektep-medrese ikiliğini ortadan kaldırmak için kullanmamışlardır, bundan aynı zamanda yabancı okulları ve cemaat okullarını denetim altına alma yönünden de yararlanmışlardır. Cumhuriyet kendi okullarında hiç ödün vermeden uyguladığı laiklik ilkesini bu okullarda da uygulanmış, her türlü dini eğitimi yasaklamış ve bu yasağı yakından izlemiştir. 1926 yılında Medeni Kanun'la kadın hakları konusunda ileri adımlar atılınca, eğitim sisteminde kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuduğu karma eğitime geçilmiştir. 1927 yılında bazı okullarda denenen karma eğitim, bir yıl sonra tüm sisteme yaygınlaştırılmıştır (Tekeli İ., 1983: 660-662).

Türkiye’de mesleki eğitimin erkek ve kız okullarındaki gelişimi farklı farklı olmuştur. Erkek sanat okullarına toplumun orta sınıflarının çocuklarından talep gelmezken kız sanat okullarına toplumun orta sınıfının talebi yüksek olmuştur. Bunun nedeni kız sanat okullarının bu dönemdeki programlarında aramak doğru olur. Bu okullarının programlarının meslek eğitimi vermekten çok bilgili ev kadını yetiştirmeye yönelik bulunması ve karma olmaması tutucu orta sınıfların ilgisinin yüksek olmasına neden olmuştur (Tekeli İ., 1983: 664).

İlk tahsil derecesi olan ilkokullara devam eden kız öğrenci sayısı ele alınırsa, köyler ve şehirler dahil olmak üzere 1923-1925 ders yılında öğrenci sayısı 62.954, 1941-1942 ders yılında 289.374, 1943-1944 ders yılında ise 315.615, 1948-1949 ders yılında ise 529.848’dir (Taşcıoğlu, 1958: 59).

1944-1945 yılında konulan ilköğretim mecburiyetiyle ilköğretimin geniş ölçüde sağlanmasına çalışılmaktadır. Böyle bir mecburiyetin konulması bize aynı zamanda geniş imkanlar bulunmasına rağmen bunlardan yeter derecede faydalanılmadığını gösteriyor. Kadınlar göz önüne alındığı zaman bu durum köyler için yaşanan sosyal ve ekonomik hayatın gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluğunda diğer kardeşlerine bakmak, eve ve tarla işlerinde yardımlarda bulunmak gibi görevleri olan kız çocuk daha çocukluk devresini yeni aşarken evlendirilmektedir. Köy Enstitülerinden yetiştirilen köy öğretmenlerinin köy için gerekli sayılan pratik bilgileri öğretebilecek ve eğitimi köylüler için faydalı kılacak şekilde hazırlandıkları için bundan sonra okullara daha fazla ilgi göstermiştir (Taşcıoğlu, 1958: 62).

Orta okullara devam eden kız öğrenci sayıları, 1923-1924 ders yılında 1182, 1941-1942 ders yılında 26087, 1943-1944 ders yılında ise 22005’tir. Ortaokulları son sınıfa kadar tamamlayıp mezun olanlar ilk yıllarda giren öğrenci sayısına oranla çok azdır. 1924-1925 yılında 12 kişi mezun olmuştur ki aşağı yukarı giren öğrenciye göre %9 gibi bir oran vermektedir. Bunun sebebi öğrencinin başarısızlığı değil, başka sosya şartlarla ilişkilidir (Taşcıoğlu, 1958: 62).

Genç kızların erken evlendirilmesi, bu itibarla bir müddet evde yetiştirilmesi düşüncesi, biraz da genç kızlar için uzun eğitimin lüzumsuzluğu fikri ortaokullara yazdırılmış olan genç kızların bir müddet sonra geri alınmalarına sebep olmuştur. Son zamanlarda toplumun bu fikrinin zayıflaması ve kadınların çalışma zorunluluğu ve

imkanlarının çoğalması orta tahsil görmek ihtiyacını artırmaktadır. (Taşçıoğlu, 1958: 62,63)

Ortaokullardan sonra liseye devam eden kadınların sayısının da gittikçe artmakta olduğu görülmektedir. 1923-1924 yılında öğrenci sayısı 331 iken, 1943-1944 yılında 6030'a yükselmiştir. Lise tahsilini fantezi sayan düşünüş eskiye göre zayıflamış olmakla beraber 1950'lerde devam etmektedir. Bu hususta eski anlayışların rolü olduğu gibi, ortaokul eğitimin memuriyet almak için yeterli olması da ekonomik bir etken olarak görülmektedir. Bununla beraber ortaokul mezunlarının sayısı arttıkça lise mezunlarının tercih edilmeye başlanması, kızların liseyi okumalarını teşvik bakımından etkili olmaktadır. Kızların lise teğitimi konusunda özellikle yüksek tabakaya mensup bazı aileler arasında tutunmuş olan bir düşünüş tarzı dikkat çekmektedir. Bu anlayışa göre genç kızların eğitimi bir ihtisas sahibi olmak hususuna yönelmekten daha fazla umumi bazı bilgilere sahip olan, lisan öğrenmek, sosyetenin inceliklerini bilmek gayesini gütmektedir. Bu durumu gerçekleştirmek bakımından İngiliz ve Amerikan kolejleri elverişli sayılmaktadır. Yüksekokullara devam eden kız talebeler de 1923-1924 yılında 285 iken 1941-1942 yılında 3.039, 1943-1944 yılında 3747'ye yükselmiştir. 1948-1949'da ise 3361'dir. Kadınların kültür seviyelerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yükselen bir seyir takip ettiği görülmektedir (Taşçıoğlu, 1958: 63-64).

Cumhuriyet Devrinde Çalışma Hayatı

Ekonomik sebepler savaş yıllarında kadını iş hayatına atılmaya sevketmiş ve bu hususta ilk adımların atılmıştır. Aynı ekonomik sebepler savaştan sonra da etkisini göstermiş, Cumhuriyet devri kanunları da bu sahada geniş imkanlar hazırlamıştır. 788 Sayılı Memurin Kanunu'nun (31Mart 1926) 6. Maddesinde: "*Kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir. Ne gibi memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilecekleri her vekaletin memurlarına ait kanunlarla tesbit olunur.*" Denilmek suretiyle kadınların memur olabilecekleri açıkça ilan edilmiştir. Ayrıca kadınların serbest mesleklere girmesini engel olan herhangi bir kanuni hüküm de yoktur (Taşçıoğlu, 1958: 67).

1.Dünya Savaşı, Osmanlıların yenilmesi, işgal ve ardından başlayan Kurtuluş Savaşı, kadınların gerçek yaşamlarında, hukuki statülerini zorlamalarına olanak veren değişikliklere yol açar. Çok sayıda kadın, cepheye giden erkeklerin yerine işçi ve

memur olarak çalışma hayatına girmiş; ilk işçi hakları, kadın işçilerle ilgili olarak tanınmıştır (Tekeli Ş., 1983: 1192).

Cumhuriyet'in "kadın devrimi" olarak nitelenen yasal değişikliklerinin belli başlıları, 1924 yılında çıkarken Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ve 1925 yılında çıkarılan Kıyafet Kanunu'dur. Böylece eğitim sisteminin laikleşmesiyle birlikte, kadınlara erkeklerle eşit eğitim olanakları tanınmış; kadının dini ideoloji nedeniyle uymak zorunda olduğu örtünme, yani peçe ve çarşaf giyme zorunluluğu ortadan kalkmış ve en önemlisi, Osmanlı düzeninde kadının hukuki statüsünü belirleyen ve kadını aşağı bir statüde tutan dini esaslar yerine Batılı toplumlarda kadının statüsünü belirleyen hukuki esaslar kabul edilmiştir (Tekeli Ş., 1983: 1193).

Kadınların yasal statülerinin eşitlenmesindeki bir aşama da siyasi hakların kazanılmasıdır. 1930 yılında Belediye Meclisi, 1934 yılında da Millet Meclisi seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınmasıyla, kadını yasalar önünde kısıtlı tutan geleneksel anlayış ortadan kalkmıştır (Tekeli Ş., 1983: 1193).

Osmanlı toplumunda kentsel kesimde kadının çalışmasına ideolojik nedenlerle izin verilmediğini ve bu durumun ancak 1. Dünya Savaşı'yla değişmeye yüz tuttuğunu belirtmiştik. Kırsal kesimde ise, tarım ekonomisinin temel üretim birimi olan aile içerisinde, kadının emek gücüne her zaman başvurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların çalışma hayatına giriş biçimleri incelendiğinde, gerçekleştirilen siyasi dönüşümün derinliğine rağmen, Osmanlı toplumunun son dönemlerinde geçerli olan tablonun köklü bir değişime gösterdiği söylenilemez (Tekeli Ş., 1983: 1198).

Tarım kesimi dışında, yani esas olarak sanayi ve hizmetlerde ücretli çalışan kadınlar ise, toplam çalışan kadınların 1980'de sadece %8'ini ve bu kesimlerdeki toplam çalışanların %10'unu oluşturmaktadır. 1980'de kentlerde yaşayan 12'den yukarı yaşlardakilerden 650.000 kadarı eğitimini sürdürmekte, 100.000 kadarı da emekli idi. Bu durumda kentsel kesimde yaşayan çalışma yaşındaki kadınlardan 6 milyondan fazlası ev kadını konumundaydı. Zaman içerisinde Türkiye ekonomisinin gelişmesiyle istihdam yapısı değişir ve kişi başına gelirden 1950'den günümüze bir katı artış olurken, tarım dışı sektörlerde çalışan kadın oranı artmamıştır. Kadınların ekonomik gelişmeden yararlanamadıkları gibi, modernleşme, kentleşme ve sanayileşmenin Türkiye'de çalışan

kadın oranını azaltmakta olduğu da gerçektir. Özellikle kırdan kente göç eden, eğitimsiz ve vasıfsız gecekondulu kadınların iş bulma olanakları sınırlanmaktadır (Tekeli Ş., 1983: 1200).

Cumhuriyet Devrinde Giyim Kuşam

Cumhuriyetin ilk yılları kıyafet bakımından eski devirlerin bir devamıdır. Mütareke yıllarında olduğu gibi son şekliyle çarşaf giyilmektedir. Mütareke yıllarında İstanbul'da Ankara ve diğer şehirlerde de memur aileleri tarafından giyilmeye başlanmıştır. Bununla beraber Avrupa'da olduğu gibi şapka da hemen kullanılmaya başlamamıştır. Bir müddet daha çarşafın bakiyesi olan başörtü kullanılmaya devam edilmiştir. Başörtüsünün yavaş yavaş şapkaya yaklaşır biçimler aldığı ve sonunda yerini şapkaya bıraktığı görülmüştür. Bu şekilde sarma baş uzun bir zaman devam etmiş, ancak 1930'dan sonra şapka genele yayılabilmektedir. Bu şekil sarma baş çarşaf ile şapka arasında bir geçiş niteliğindedir. Şapkaya muhafazakarların tepkisi de bu noktada kendisini göstermiştir. Zamana göre değişik kıyafet şekilleri büyük şehirlerde yalnız yüksek sınıf ve bir dereceye kadar diğer sınıflar arasında görülmektedir. Belli başlı büyük şehirlerden uzaklaştıkça bu durumun manası ve önemi kaybolmaktadır (Taşçıoğlu, 1958: 81-86).

Bu surette kıyafetin, sosyal imkanların, sosyal statünün bir ifadesi olduğu ve sosyal duruma tabi olarak değişimler geçirdiği son bir asır içinde büyük inkılap hareketlerine sahne olan Türk toplumunda da açıkça görülmektedir (Taşçıoğlu, 1958: 89). Cumhuriyet döneminde Batılı tarzda kadın kıyafetleri, şehirlerde ve yüksek tabaka arasında yaygınlık kazanmıştır.

1.1.4. Tesettürü Ele Alma Biçimleri

1.1.4.1. Kuramsal Yaklaşımlar

İslamcılığın ortaya çıkmasının temeli Tazminat'tan itibaren süregelen fikir akımlarıdır. İslamcılık İttihad ve Terakki'nin iktidarından itibaren 1950'li yıllara kadar büyük bir sessizlik içerisindeydi (Tekin, 2013:552). Türkçe ezan, başörtüsü gibi İslamcılığın gündemini oluşturan konular, İslamcılığın konjunktürel sınırları ve geleceğini belirlemede önemli rol oynamıştır. İslamcılık bu sessiz kaldığı dönemde,

aslında hayatiyetini gündelik hayatın derinliklerinde gizli fakat toplumsal meşrutiyeti kuvvetli bir şekilde sürdürmüştür. 1950'lerden itibaren 1970'lerin ortalarına kadar entelektüel ve düşünsel yönleri baskın ve "kendine has" karakteristikler taşıyan bir İslamcılıktan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Fakat bununla birlikte İslamcılığın sağcılığa ya da en azından Kemalizm türü batıcılık karşıtı siyasal hareketler içerisinde yedeklendiği, oraya eklemelendiği bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde daha önce can çekişen ve serumlarla yaşayan İslamcılığa hayatiyet alanları açacak eğitim, kültür, toplum ve siyaset alanlarında bazı gelişmelerden bahsedebiliriz. İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin açılması, ezanın aslıyla okunması üzerindeki yasağın kalkması, çok partili hayata geçilmesi, sağ parti iktidarındaki gelişmeler, tek parti dönemine göre gündelik yaşamda görece serbestliğin gelmesi bu bağlamda zikredilebilir. 1970'lerin ortasından itibaren İslamcılık yer yer sağcılıkla eklemelenmiş farklı kategoriler içerisinde görünmekle birlikte yavaş yavaş kristalize olmaya başlamıştır. Özellikle sağcılık ve solculuğun dışında üçüncü yol önerileri İslamcılık açısından önemlidir (Tekin, 2013:552-553).

İslam üzerinde Batılı oryantalist söylemde, Müslüman kadının tesettürü İslamın kadınlara tahakkümünün açık göstergesi olarak değerlendirilir. Müslüman kadınlar örtülerinin gerisinde yabancı bakışlardan gizlenmiş olmalarına rağmen, 19. Yy Batılı erkek gezginlerin sıradışı öyküleri, onların gizlerini açığa çıkarma iddiasındadır. Bu gezi anlatılarında, Müslüman kadınlara ya yük hayvanları olarak görülüp dehşet ve acımayla yaklaşılmakta ya da harem hayatı içinde anlatılarak egzotizm ve erotizme başvurulmaktadır. Batılı gezginlerin, gerçekte Müslüman kadınların özel alanına erişememiş oldukları halde, açığa çıkardıklarını iddia ettikleri sırlar, gerçekte, gizemli doğudan esinlenen kendi düş güçlerinin ürünleriydi. Tesettürlerinin gerisindeki Müslüman kadınlar, o dönemde dilsiz ve görünmez olarak kalmışlardır.20. yy'ın Batılı feministlerin Müslüman kadınlar üzerine araştırmaları, bu batılı gezginlerin betimlemelerini yankılandırmaktadır. Bunların yazılarında, İslamın kadınlar üzerindeki baskıcı kavrayışı gezi yazımındakinden daha incelikli bir tarzda inşa edilmiştir ve tesettüre yönelik eleştirileri, daha akademik bir dille sunulmuştur. Yine de, zaman ve yorumcular değişmiş olsa bile, temeldeki tutum değişmez. Gerçekten de tesettürleri içerisinde Müslüman kadınlar hala dilsiz, görünmezdir (Sakaranaho, 2006:329-330). Bu yazıda sözü edilen Batılı tesettürlü Müslüman kadın yorumu bazı Müslüman yazarların

araştırmalarında da yankılanır. Bu yazılarda tesettür, cinsiyetler arasındaki eşitlikle ilişkili modern ve seküler değerlere karşıttır. Bu nedenle tesettür, kadınların tecrit edilip evin özel alanıyla sınırlandırıldığı İslami geçmişin bir göstergesi olarak görülmektedir. Tesettürün Müslüman kadınları dilsiz ve görünmez kıldığı öne sürülmektedir. (Sakaranaho: 2006: 330).

Batı’da akademik literatürde ve medya literatüründe head covering (baş örtme) ya da veil (peçe, örtü) kullanılmaktadır. Arapça hicab kelimesi de İngilizce konuşanlar arasında yaygınlaşmış durumdadır. Türban daha ziyade Türkiye’deki tartışmalara özgü bir kavramdır. Kullanılmaya başlanması 80’li yıllara rastlamaktadır. Türban, üniversitelerdeki başörtüsü yasaklarına geçici çözüm bulmak için, dönemin YÖK Başkanı İhsan Doğramacı tarafından bir öneri olarak gündeme getirilmiştir. Halbuki bilindiği gibi türban, Hintlilerin başlarına sardıkları ve erkekler tarafından kullanılan bir tür başlıktır. Türban kavramı başörtüsünü kullananlar tarafından değil, dışarıdan tanımlayanlar tarafından makulleştirmek gibi gayelerle icat edilmiştir (Şişman, 2011: 115). Türban adlandırmasının kendisi, de Doğu ve Batı, geleneksellik ve modernlik, erkek ve kadın arasındaki güç dinamikleri üzerine kurulan İslamcı örtünmenin melez ve geleneksel sınırlar açısından ihlalcı doğasını açığa vurmaktadır (Göle, 2010:18).

1960’lardan itibaren yaşanan toplumsal ve siyasal süreç sonucu, dinin ilerleme ile ortadan kalkacak bir problem olmadığının çağdaş sosyal bilimciler tarafından da idrak edilmesi ile, özellikle 1980’li yıllarda gerek medyada, gerekse akademik sahada İslamcılık pirim yapan bir araştırma alanı olmaya başlamıştır (Şişman, 2011: 138). *“Her zaman için tek yönlü bir anlamı, yani geleneklere geri dönüşü, köktencilğe dönüşü, kadınların itaatkarlığını ifade eden ve ‘İslam temelde Batı’dan farklıdır’ kadınların özgürleşmesinin koşulu Batılılaşma’dır türünden ikili karşıtlıkları destekleyen geleneksel örtünme adlandırmasına karşılık ‘türban’ ismi genelde İslamcılığın, özeldeyse kadının katılımının melez ve ihlalcı doğasını temsil etmektedir.”* (Göle, 2010:19)

Türk medyası İslamcı örtünmeyi geleneksel örtünme tarzından ayırt etmek için kadınların bu yeni örtünmelerini türban hareketi olarak adlandırmıştır. Müslüman öğrencilerin örtünme hareketinin türban hareketi olarak adlandırılması sonucunda bu örtünme geleneksel başörtüsünden farklılaşmış, modayı hatırlatacak bir değişimin, yani

devam eden geleneklerden farklı olarak modern bir sahiplenişin habercisi olmuştur (Göle, 2010:18). Çağdaş türban tartışması iki argüman arasında salınmaktadır. Argümanlardan biri, Cumhuriyetin temel bir ilkesi olan Türk laikliğinin savunusu adına ileri sürülürken; diğeri din özgürlüğü ve kişinin dinsel bağlılığının kamuda sergileme hakkı talebine dayanmaktadır (Sakaranaho, 2006:331).

Örtünme konusu literatürde pek çok açıdan ele alınmıştır. Örtünmenin siyasal boyutu, özellikle Müslüman veya Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde örtünmenin modernleşme ve batılılaşmayla ilgisi, başörtüsü yasakları laiklik, sekülerleşme, insan hakları ve kamusal alan konuları etrafında yoğunlaşırken bir ifade ve yaşam biçimi olarak örtünmeyi ve türbanı ele alan araştırmalar konuyu görünürlük boyutuna taşımıştır. 2000’lerde çıkan yayınlar, literatüre farklı bir katkı yaparak örtünmeyi moda ve giyim endüstrisi, kimlik gibi konular etrafında tartışmışlardır. Örtünme siyasi bir alanın içinde yer almasının dışında, kadının görünürlüğü, giyim ve giyimin yaşam tarzıyla ilişkilendirilmesi ve bir moda endüstrisinin oluşması yoluyla, kapitalizm ve tüketim açısından da değerlendirilen bir unsur haline gelmiştir. Örtünmenin toplumsal ve siyasi öneminin materyaller üzerinden kavrandığı ve üretim tüketim ilişkileri açısından da ele alındığı yayınlar, yalnızca kadınların yaşamlarında örtünmenin görünürlük ve kimlik oluşturmak açısından önemine dikkat çekmekle kalmamış, aynı zamanda tesettür giyimin nasıl endüstrileştiğini ve moda endüstrisinin hangi mecralarla kadınlara ulaştığı sorularına da yanıtlar aramıştır. Türkiye örneğinde örtünmeyi tüketim kültürü ile birlikte ele alan yaklaşımlar, tesettürlü kadını tüketim kültürü içinde, özellikle moda ve giyim sektörleri içerisinde bir aktör olarak konumlandırırken dindarlığı ve dindar kadın kimliğini oluşturma süreçlerini sorgulamışlardır (Bora, 2015: 182).

Başını örten kadınların örtünme gerekçeleri her zaman kategorilere ayrılır. Çünkü örtünme için karşı tarafın argümanları dindarlık ve siyasallık olarak belirlenirken din emrettiği için örtündüğünü söyleyenler de bir ana başlık altında toplanabilir (Yıldırım, 2012: 130).

İslamiyet bu nedenle değişmeyen, yani farklı bağlamlara duyarsız ve tarihdışı, sabit bir kimlikten ziyade, kimliğin seçici bir yeniden kurgulanışıyla oluşur. Bu yüzden kadın, iffet ve cinsiyet meseleleri, çağdaş İslamcı hareketlerce İslam dinine duyulan bir

bağılıktan çok modernliğe olan eleştirel bir bağımlılığın sonucu olarak ortaya konmakta ve bir bağımlılığın sonucu olarak ortaya konmaktadır. Günümüzdeki şekliyle örtünme, genelde İslamcılığın siyasal bir vurgusunu, özeldeyse Müslüman kadınların kimliğinin onaylanışını ifade etmektedir. Bu açıdan Müslüman kadının geleneksel örtüsü başörtüsünden farklıdır. İslam'ın kurallarına karşı duyulan aktif bir ilgiyi belirtir (Göle, 2010:16).

Örtünmek ya da örtünmemek meselesi yüz yılı aşkın bir süredir İslam dünyasında hem kadınlar hem erkekler tarafından alternatif kadın kimliklerini tartışmanın zeminin oluşturmaktadır. Örtünmenin medeniyetle, ilerlemeyle, özgürlükle karşıt, gerilik, barbarlık ve ezilmişlikle paralel bir anlam kazanması da bu tartışmalarla aynı döneme rastlamaktadır. Türkiye'de gündelik siyasetin bir parçası haline gelen başörtüsü yasakları, çeşitli vesilelerle sürekli gün yüzüne çıkan bir gündem oluşturarak bir tartışma alanı oluşturmuştur (Şişman, 2015:48).

Uzun geçmişine rağmen günümüzde uygulanan örtünme aslında bir yeniliğe işaret etmektedir. Başörtüsü; bir yenilik, yeni iyi eğitilmiş ve inançlı yeni tür İslamcı kadınlar için kamusal ve sosyal hayatın yeni sahalarının açılmasına izin veren bir uygulamadır (Özdalga, 2013: 166). Kadınlar çağdaş İslamcılığın en yeni aktörleri, örtünme ise sembollerin en dikkat çekicisidir. Örtünün dışında hiçbir sembol, İslam'ın Batıya göre öteki olması durumunu etkili bir şekilde gösterme gücüne sahip değildir (Göle, 2010:11).

Kuran'da tesettüre riayet etmeyen kadın için bir ceza belirlemesi yoksa da, örtünmek hem kadın hem de erkekler için ideal durumdur. Kadınlar ve erkekler cennet tasvirlerinde de örtülüdür (Şişman, 2015:52). İslami giysinin salt kadınların büründüğü bir kıyafet değil, ahlaksal bir yükümlülük olduğu da söylenebilir. İster yalnız ister birisiyle, ister dört duvar arasında ister sokaklarda olsunlar, bu erkek ve kadınlara yol gösteren ahlaksal bir izgedir. Böylelikle tesettürün içerdiği ilke, genelde toplumsal düzeni kapsayacaktır (Sakaranaho, 2006: 341).

İslamcı örtünme bir yaşam biçiminin İslamileştirilmesinde ve dinin politize edilmesinde çağdaş bir sembol olarak kullanılmasının yanı sıra, İslam ve Batı, modernlik ve gelenek, laiklik ve din arasında değil aynı zamanda erkeklerle kadınlar ve kadınlarla kadınlar arasındaki güç ilişkileriyle de kesişmektedir. İslamcı hareketlerin yeniden

canlanmaları, çoğu kez din ve laiklik, özel ve kamusal alanlar ile patrikularizm ve evrenselcilik arasındaki ikili karşıtlıklarla tasarlanmış evrimsel, tek yönlü bir ilerleme kavramı üzerine kurulu Batı modernizmine bir tür meydan okuma olarak yorumlanmaktadır (Göle, 2010:12-15) .

Kimi geri kalışımızın simgesi olarak, kimi kadınların ezilmişliğinin, kimi kadın-erkek eşitsizliğinin, kimi siyasal İslam hareketinin, kimi de RP-AKP çizgisinin bir simgesi olarak gördü başörtüsünü. Batılılaşmış hayat tarzına sahip olmak isteyenler de, kadın hakları savunucuları da, Türkiye’de bir şariat tehlikesi olduğu iddiasındaki anti-türbanistler de, konjonktürden nemalanmak isteyen türbanistler de hep başörtüsü taraftarlığı ya da karşıtlığı üzerinden bir siyasi dil oluşturmuştur. Dini inancı gereği başını örtenlerin haricinde, türban herkes tarafından siyasi simge olarak kullanılmıştır. Bu yansıma mağdur öğrenci yüzü, fanatik İslamcı ya da erkek baskısı altında ezilen zavallı başörtülü olarak görülmesine neden oldu. Başörtüsü bazen bir iktidar savaşının simgesi olmuş, bazen de her şeyin üstünü kapatan bir örtü olarak algılanmıştır (Şişman, 2011: 53- 66).

Başörtülü kadınlar söz konusu olduğunda, şekli benzerlik gösteren bir gruba mensubiyet algıda daha da büyük bir önem kazanmakta ve Cumhuriyet tarihi boyunca varolan imajların etkisiyle bütün başörtülü kadınları en alt düzeyde eşitleme şeklinde bir algı gerçekleşmektedir. Yani bütün başörtülü kadınlar, şekilsel olarak benzerlik gösteren bir kitle olarak algılanmakta ve bu kitleye eğitimsiz, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, köylü ya da taşralı gibi genel özellikler atfedilmektedir (Şişman, 2000: 135).

Erkeklerin de kadınların da baş örtme tarzlarının toplumsal coğrafi kültürel atmosfere bağlı olarak farklı şekillerde tezahür ettiğini gözlemlemek mümkündür. Başörtüsü aynı zaman dilimi içerisinde coğrafi ve kültürel farklılıklar gösterdiği gibi, aynı coğrafi zeminde zaman içinde de farklılıklar göstermiştir (Şişman, 2011: 104).

Cahil halk ile aydınlanmış İslamcı kadın arasındaki simgeselliklerin başında türbanın kendisi gelmektedir. Çünkü türban takanlar kamusal alana adımını atan, kendisini ön saflarda bulan ve mücadelenin öncülleri olan kişiler iken, cahil ve eğitime muhtaç olan kadınların hakkı yemenidir. Yemeni atadan görüp gelenek olarak başını örtenler için gerekli iken türban dini yaşamak ve yaşatmak isteyenlerin “bilinçli/şuurlu” tercihlerini yansıtır. Dolayısıyla türbanlarda gözlenen ideolojik ve

doktriner yapı yemenili kadınlarda gözlenmez. Başörtüsü örtme biçimleri, iğne kullanımı bile modern-geleneksel arasındaki farkı açıkça gösterir. Dolayısıyla buradaki hassasiyet ölçüsü, geleneksel ve modern arasındaki farkı vurgularken, öte yandan biçimlenmiş ve örtünmeyi bir sisteme bağlamış kadın arasındaki farka işaret etmektedir (Yıldırım, 2012: 137).

Örtülerin farklı kullanımları, gelenekle modernlik arasındaki sınırların bulanıklaşmasının örnekleridir. Modernliği daha önce tanımış olan ve modernlikten büyük ölçüde yararlanmaya devam edenler İslamcı adetleri kendilerine göre radikal bir biçimde yeniden düzenlemektedir. Eğitimli olan ve açık kentsel mekânlarda dolaşan bu kadınların siyaset dünyasında da ağırlığı vardır (Göle, 2011:121). Örtünme siyasi anlamların ifade edilmesine yardımcı olan çok yönlü bir semboldür (Göle, 2010:16).

Turbanlı kadınların İslamcı hareketin en görünür militanları oluşundan anlaşılacağı üzere, bu son dönem muhalefetine kadın sorunu önde gelen bir konuma sahiptir. Birçok konuda kadın sorunu modernlik ile İslam arasındaki çatışmacı ilişkilere örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu bölümde tartışılacağı gibi, ilk planda İslami geçmişe sahip olan Türk toplumunda modernlik kadının konumunu ve rolünü dönüştürmüştür. Bu ışık altında İslamcılığın da kendi hareketinde kadınlara merkezi bir yer vermesi sürpriz olmamalıdır. (Kaya, 2006:219-220)

Görülmediği halde gören konumundaki Müslüman kadın, fethedilemeyen, üzerinde iktidar kurulamayandı. Bu sebeple peçe, hem cinsiyetin toplumsal anlamının bir çağrışımı hem de geniş siyasal ve kültürel meselelerin bir sembolü haline gelmiştir. Yani İslamın modernizme direnen yüzü, genelde örtü özelde ise peçe üzerinden sembolize edilmiştir (Şişman, 2015, 19). Bir bakıma modern yaşamda ortaya çıkan örtünme pratiği feminen olanı kutsallaştırmaya yol açar görünür (Özdalga 2013, 231).

İslamın modern döneminde, örtü ve hürriyet karşıtlığı arasında kurulan irtibatla oryantalist ve sömürgeci söylemin doğrudan etkisini tespit etmek mümkündür. Batının ekonomik ve siyasal varlığı, yeni sınıf ve kültürel çatışma alanları ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler olurken kadın üzerindeki tartışmalar da baskın bir tema teşkil etmiştir (Şişman, 2015:52).

Bu kadınların modernliği hangi boyutta reddettiklerini anlamamız gerekir. İslamcı kadınların hayata ilişkin anlayışları her önemli konu açısından modern kadınların

anlayışlarına karşıt görünmektedir. Modern kadın tarafından kabul edilmeyen erkeğin üstünlüğü iddiası İslamcı kadın tarafından sorgulanmamaktadır. Buradan hareketle İslamcı kadınların modernliği reddettiklerini tartışabiliriz. İslamcı kadınlara göre, kadın kocasının dediklerini yapmakla yükümlüdür. İslam’a göre bir kadın her şeyden önce Müslüman bir kocaya iyi bir eş olmalıdır, ancak modern anlayışta kadınlar tıpkı erkekler gibi insandirlar. İslamcı politik yaklaşımda kadınlar karar alma süreçlerine katılma hakkına sahip değildirler. Modernlikte ise, kadınlar politik erki seçmede ve hatta kendileri erk olmada erkeklerle eşit yurttaşlık haklarına sahiptirler. Modernlik kendi karşıtlarını modernleştirmiş durumdadır. İslamcı kadınlar geleneksel kadın statüsünü kabullenmekten ziyade modernliğin koşulları altında yeni bir kimlik yaratmaktadırlar. Hem gelenek-fiziksel görünüm, örtü- hem de modernlik-üniversite eğitimi ve kamusal sahaya katılım- bu kimlikte konum sahibidir (Kaya, 2006:236-242).

Başörtülü kadınlar söz konusu olduğunda, şekli benzerlik gösteren bir gruba mensubiyet algıda daha da büyük bir önem kazanmakta ve Cumhuriyet tarihi boyunca var olan imajların etkisiyle bütün başörtülü kadınları en alt düzeyde eşitleme şeklinde bir algı gerçekleşmektedir. Eğitimsiz, sosyoekonomik düzeyi düşük, köylü ya da taşralı gibi umumi özellikler atfedilmektedir. Son dönemlerde buna AKP partizanlığı, yasak sürerken eğitim için yurt dışına gittiği için vatan hainliği gibi bir takım kalıp yargılar da eklenmiştir (Şişman, 2011: 146). Ortalama ezilen bir Müslüman kadın için örtü işlevsel bir araç olarak devreye girer. Grup olarak algılanmaya bir de kamusal alanda tanınmama eklenince ciddi bir sosyal psikolojik problem ortaya çıkıyor. Kimliklerini hep bu tanınmama üzerinden inşa etmeye çalışan başörtülü genç kızlar; çoğu zaman ya “ben sizin bildiğiniz başörtülülerden değilim” yahut da “benim sizden bir farkım yok” mesajını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır (Şişman, 2011: 147-148).

1.1.4.1. Kamuda ve Üniversitelerde Başörtüsü Yasakları

Türkiye’de kamusal alanda başörtüsüyle ilk karşılaşma, 1968 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencisi Hatice Babacan’ın derslere alınmamasıyla gerçekleşmiştir. Buna karşı üniversitede gerçekleştirilen boykotla sorun, kamusal alana taşınmış ancak konunun yaygın bir biçimde tartışılması 1980’den sonra gerçekleşmiştir (Aktaş, 2006: 316). 1980’de yayınlanan YÖK Genelgesiyle üniversitede başörtüsü yasaklanmıştır. 1984 yılına gelindiğinde dönemin başbakanı Turgut Özal ve YÖK

Başkanı İhsan Doğramacı bir çözüm önerisi olarak üniversitelerde modern bir şekilde türban kullanılabileceğine dair yeni bir genelde yayınlamışlardır. Ancak 1987’de yayınlanan yeni bir genelgeyle türban da yasaklanmıştır. Bunun ardından hükümet tarafından türbanın serbest bırakılması için yapılan yasal düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından 1989’da iptal edilmiştir. Bu iptal kararına karşı protesto mitingleri düzenlenmiştir. 1990’da yapılan yeni bir düzenlemeyle kılık kıyafet üniversitelerde serbest olmuş ve bu durum 28 Şubat 1997’ye kadar devam etmiştir. MGK’nın tavsiye kararı neticesinde YÖK bir genelgeyle üniversitelerden başörtüsü yasağının uygulanmasını istemiş, yasak yeniden uygulanmaya başlamıştır. 2008 yılında üniversitelerde kılık kıyafetin serbest olması için yapılan yasal düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Kubilay, 2010:78-81).

Yasağın gerekçelendirilmesinde başörtüsü ve türban arasında keskin bir ayrım olduğu iddiası önemli bir argümandır. Daha önce yasağı hafifletmek için ortaya atılan türban kavramı, daha sonra üniversiteye alınmayan öğrencilerin başörtülerinin geleneksel samimi örtüden farklı olarak siyasal hedefleri olduğunu iddia eder bir hale dönüşmüştür (Şişman, 2011: 105). Oysa türban ve başörtüsü arasındaki fark dönemsel bir isimlendirmeden ibarettir.

Resmi ideoloji ve hâkim laik anlayış, pozitivist önkabulleri nedeniyle dinin, aydınlandıkça vicdani bir duyguya indirgeneceğine inandıkları için, üniversite öğrencisinin örtüsü ve dindarlık arasından bir bağlantı kuramamıştır. Üniversitelerde başörtülü sayısının artmasını, siyasal bir amaçla kandırılmış olmalarına indirgenmiştir (Şişman, 2015: 42).

Yasaklar devam ederken, İslamcı öğrencilerin, aile baskısı veya çok gerekli bir öğrenim bursu için örtünmeyi bedel olarak isteyen farklı İslamcı örgütlerden gelen talepler nedeniyle örtündüğü de sıkça iddia edilir. Bu tartışmaları destekleyen bir gözlem, İslamcı giyimin fazlasıyla tekdüze olmasıdır. Bu giyim geniş başörtüsü ve aynı türde uzun pardösüdür. Bununla birlikte, daha yakın bir bakış, örtünmenin çok çeşitli biçimlerde yapıldığını gösterir (Özdalga, 2013: 164-165).

Anayasa din ve vicdan özgürlüğünü teminat altına almış olsa da, din sadece vicdani bir duyguyla sınırlandırıldığından, inanç gereği kamusal alanda başını örtmek, bunun dışında kalır. Bu yüzden de başın örten Müslüman kadın, bunu Allah’a kulluk

gibi kendi dini referanslarıyla değil de birey olma, erkeklerin estetik dayatmalarından özgürleşme ya da farklı hayat tarzı gibi geç modernlik döneminin genel kabul gören referanslarıyla hoş gösterme çabası içine girmek zorunda kalmıştır. Yaşadığımız dünya, çağdaş etik seküler bir dile sahiptir. Çağdaş dünyanın üst referans çerçevesi sekülerdir (Şişman, 2015:45-47).

Başörtülü kadınlar, bir yandan başörtü yasağında somutlaşan modern baskılarla, bir yandan geleneksel erkek egemenliğiyle mücadele etmişlerdir (Gülnaz, 2000: 102). Yasak süresince bir yandan üniversiteye girme mücadelesi verirken, bir yandan da geleneksel düşüncenin eleştirilerine maruz kalmışlardır.

Her ne kadar kendilerinin referansı din olsa da, devletin din ve vicda hürriyeti kapsamına almadığı başörtüsünü savunmak için, seküler kadın hareketlerinin temel tezlerini kullanmak zorunda kalmışlardır. Geleneksel kadın imgesini yıkarak, toplum için yeni bir kadın tipolojisi yaratmışlardır (Yıldırım, 2012: 125).

Modern hayat kadınların daha çok dışarıda olduğu bir toplumsal örgütlenmeyi beraberinde getirdi. Böyle olunca başörtüsü konusunda eski dönemlerden farklı bir vurgunun ortaya çıkması kaçınılmaz oldu. Modern hayatın kadınların sosyal hayat içinde daha fazla yer aldığı bir örgütlenme biçimini beraberinde getirmesi, modernleşmeyi Batılı hayat tarzını taklit çerçevesinde tecrübe etmemiz ve başörtüsü yasaklarının kamusal alanda uzun zaman devam etmesi (Şişman, 2011: 109) örtünme konusunda farklı tartışmaların çeşitlenmesine neden olmuştur.

Başını örtenlerden ya da baş örtmenin kamusal alanda serbest olmasını savunanlardan bazıları da bu yeni örtünmenin eskisinden farklı olduğu fikrini sahiplenmektedir. Çünkü bu yaklaşıma göre başörtüsü eski, geleneksel ve geri bir uygulama olarak görülürken, türban yeni, modern ve ileri bir uygulamadır. Başörtüsü yasaklarının kalkmasından yana olan liberal aydınlar biraz da rol vererek türbanlı kadınların ne kadar da babaannelerinden farklı, modern, ilerici, kültürlü vs. olduğunu yani cahil ve başörtülü köylü kadın kalıp yargısının dışında olduklarını vurgulamaktadırlar. Başörtüsü yasaklarıyla baş etmeye çalışan dindar kadınlar da zaman zaman aynı yaklaşımı bir strateji olarak benimseyerek ve içselleştirerek savunmaktadırlar (Şişman, 2011: 106).

Başörtülü bir kadının kamusal alan yasaklarıyla belli bir mekânsal uzaklığa hapsedilmesi, zamansal uzaklıkla da irtibatlandırılarak meşrulaştırılmasına neden olmuştur. Geleneksel olarak görülen ve babaannelerin başörtüsü olarak adlandırılan örtünme biçimi onaylanırken, modern mekanlarda başörtülü olarak yer alma talebine karşı çıkış işte böyle bir tarihsel uzaklık ve bugüne ait olamayış üzerinden savunulmuştur (Şişman, 2011: 17).

Şişman'a göre (2011: 69-70) bir takım muhayyel korkularla beslenen statüko hesaplarını bozduğu, başörtüsü-köylülük ekseninde tanımladıkları sınıfsal üstünlük iddalarını geçersiz kıldığı, dinin eğitimle, kentleşmeyle ortadan kalkacağı ya da sadece vicdani bir duyguya dönüşeceği yolundaki 19. Yüzyıldan 'dan kalma pozitivist hayallerini yıktığı için türbana karşı çıkmaktadır.

Üniversitelerde eylem yapan ve uzatılan mikrofonlara başörtüsünü siyasi bir kimlik taşımadan taktığını, Allah'ın emri olduğu için örtündüğünü söyleyen kızlardan bir mücadelenin içinde olduklarını söyleyenlerine kadar, başörtüsü konusundaki temsili söylemine kadar yatkın bir dil geliştirildiğinin fark edilmemesi en çok da sistemin işine yaramaktadır. Tüm bu gerekçelerin sonucunda postmodern başörtüsü çoğulculuğu doğmakla kalmamış, her türden insan için bu söylem havuzundan yararlanabilecekleri pragmatik bir gerekçe kendiliğinden oluşmuştur (Yıldırım, 2012: 131).

Yasak taraftarları başörtüsü-türban farklılığına olumsuz bir anlam yüklerken, yasağa karşı olanlar farklılığa olumlu bir anlam yüklemektedirler. Bir taraf yasağı farklılık üzerinden meşrulaştırırken diğer taraf aynı farklılık üzerinden yasağın gayri meşruluğunu ilan etmektedir (Şişman, 2011: 106-107).

Sosyal hayatın yeni bir formu için –İslami olan için- İslamcı kadınlar kamusal sahada erkeklerle birlikte mücadele etmektedirler. Ancak kadınların kamusal aktör olarak erkeklerle birlikte yeni bir dünya inşa etmeleri sadece modernlikle mümkün kılınmıştır. Eğer İslami kurallara göre, hayatın koşullarını değiştirme işi ile sadece erkekler uğraşabiliyorsa, İslamcı kadınlar kamusal sahada dönüştürücü aktör olmaktan ziyade erkeklerin başarısını beklemelidirler (Kaya, 2006:244).

İslamcı öğrencilerin örtünmelerinin tartışmalı bir mesele gibi görünmesinin nedeni örtünmenin üniversite kampüsleri, şehir merkezleri, siyasi partiler ve sınai çalışma yerleri gibi modern toplumsal ortamlarda kadınların dindarlıklarının ve

geleneksel rollerinin en açık göstergesi oluşudur. Bu örtünme genellikle cehalet yanlılığının gücü olarak algılanmakta ve çoğu kez kadınların kölesel itaatkarlıklarıyla özdeşleştirilmektedir (Göle, 2010: 15).

Laiklik aleyhtarı bir siyasal görüşün sembolü olarak görülmesi, belli bir kesim tarafından başörtüsü yasağının ardındaki temel gerekçe olarak sunulmaktadır. Fakat özellikle AKP iktidarı dönemindeki siyasilerin başörtülü eşlerinin tabi tutuldukları şıklık ve rüküşlük sınavlarını değerlendirdiğimizde, başka bir husus daha dikkat çekmektedir ki o da başörtüsünün ulaşılmak istenen hayat tarzı ile uyumsuzluğu, geriliği ve sakilliği kanaatidir. Laikçi zihniyet, başörtülülere kamusal alanda eşitler olarak görmek istememektedir. Bu tavır başörtülüler aleyhine sınıfsal ve estetik bir baskı şeklinde de kendini göstermektedir (Şişman, 2015, 44).

Kamusal alanda başörtüsü yasağına, özelde ise üniversitelerdeki başörtüsü yasağına karşı olanların bu taleplerini, dönemsel olarak din ve vicdan özgürlüğü, anayasal hak, bireysel hak, grup hakkı, farklılık talebi adı altında farklı şekillerde ifade etmiş olduklarını görüyoruz. Başörtüsü yasağı hakkında konuşulurken dindarlar seküler terminolojiye, sekülerler ise dini terminolojiye müracaat etmektedir (Şişman, 2011: 107-165).

Modern eğitim imkanları- kadınlara sağlanan- sayesinde bu eziklik ve utançtan kurtulmak mümkündür önkabulü nedeniyle modern eğitim almalarına rağmen, barbar Doğu'ya ait semboller taşımakta ısrar eden üniversite öğrencilerinin tavır ve tutumlarını anlamakta güçlük çekerler (Kubilay, 2010: 50-51).

Başörtüsü ile kamusal alana girmek isteyenler ise Mahçupyan'ın ifadesiyle "modernliğin mabedi" olarak adlandırılan bir alana girme yasağını delen kişiler olarak algılanmaktadır (Akt.Şişman, 2015:41).

Örtünmeyi yasaklayan açık bir kanun mevcut olmayıp, sadece üniversite, hastane, devlet okulları, devlet daireleri ve benzeri kurumlarda çalışan ya da bulunanlar için belirli yönetmelikler geçerli olduğundan, bu kuralların uygulanmasıyla ilgili büyük bir karmaşa ve keyfîlik olduğuna işaret edilmelidir. İslamcı öğrenciler açısından en çetin yıllar, Eylül 1980'deki askeri müdahaleden 1987'e kadar olan dönemdir. Bu tarihten sonra liberal görüşlü Başbakan Turgut Özal'ın etkisi daha belirleyici oldu ve daha geniş bir hoşgörü gözlemlenmiştir. (Özdalga, 2013, 164)

1970’ler ve 1980’lerde iyi bir üniversite eğitimi ve geleceği parlak mesleki kariyere doğru çoktan yol alan genç kadınların İslam’a dönüp örtünmeye başlaması moderniteyi tam anlamıyla can evinden vurmıştır. Çatışma 1970’lerde hız kazanmaya başlamış, ancak 1980’lerde örtünmeye karşı “sözde yasal” yasakların çıkarılmasıyla zirveye çıkmıştır (Özdalga, 2013: 202).

Farklı İslamcı gruplardan gelen bir baskıya taviz olarak bu kurallar, iki yıl sonra Mart 1984’te yeniden düzenlenmiştir. Bu kez İslamcı öğrencilerin üniversitelerde örtünmesine, otoritelerin “çağdaş kıyafet” olarak kabul ettiği çerçeve içinde olması koşuluyla izin verilmiştir. (Özdalga, 2013: 213)

İslamcı kadınların kamusalılıktan yola çıkarak mücadelelerini kendi şartlarına uyarlamalarının İslami literatürdeki ismi tebliğ”dir. Verilen mücadeleyi tebliğin içinde görmek İslamcı kadınların yaptıkları eylemleri meşrulaştırırken, modern manada İslami bir kavramın yeniden fakat etkin şekilde tanımlanmasıyla ilgili olmuştur (Yıldırım, 2012: 138).

Kadınların örtünmesi geleneklerle başlayıp gittikçe büyüyen, sarsıntısız, tedrici ve aralıksız büyüyen bir süreç değildir. Tersine, geleneksel popüler inanç ve adetlerden ayrılarak dini modernliğe karşı bir kolektif kimlik vurgusu olarak siyasallaştıran kentlileştirerek eğitim görmüş olan toplumsal grupların yenilerde İslam dinine getirdikleri yeni bir yorumun sonucudur. Kadınların örtünmesi İslamcılık, geleneksellik ve modernizm arasındaki bu odaksal gerilimin temeli üzerine kurulmuş çağdaş İslamcı hareketin en dikkat çekici ayırt edici niteliğidir (Göle, 2010:17). İslami canlanmanın dikkat çekici sonuçlarından birisi de, bu değişimin giderek tersine dönmesi, erkeklerden çok kadınların tekrar geleneksel kıyafetlerine dönmeye başlamasıdır (Lewis, 2015:480).

İslamcı olarak nitelenen kadınların hareketlenmesi kentlerde yeşeren bir olgudur. Modernin tüm kazanımlarını içselleştiren, hiçbir yönden geriye dönüşü temsil etmeyen bir durum. Burada ilginç olan modernle iç içe modernin muhaliflerini üretme çabalarıdır (Ramazanoğlu, 2000:147).

İslamcı hareketlerin 1970’lerden beri en çarpıcı özelliklerinden bir tanesi, kadın yandaşlarının yeniden örtünmeye dönmeleri olmuştur. Onların direnişleri sayesinde İslamiyeti simgeleyen en yaygın imge, başörtülü genç kadındır. (Özdalga, 2013: 201).

1980 sonrası Turgut Özal dönemi, İslamcılığın hayatiyet alanlarını genişleten toplumsal gelişmeleri hızlandırdı. Özellikle daha öncesinden farklı olarak dışa daha açık modernleşme politikaları, Türkiye'nin hızla ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal birçok alanda Batı'daki tartışmaların Türkiye'ye aktarılmasını da kolaylaştırmıştır. Türkiye ile Batı dünyası arasındaki farklı boyutlu ve özellikle düşünsel ilişkilerin giderek artması ve yine bunlarla bağlantılı olarak Kürt sorunu, kadın, kimlik vb. pratik Türkiye sorunları İslamcılığın önüne sürekli yeni ajandalar koymuştur. Aslında gerek özel olarak kadın, gerekse genel anlamda İslamcılık bir yandan sorunlarla yüzleşme, diğer yandan muhalefetten iktidara giden ya da daha önceki muhalefet şerhlerini sınıma ve öneriler sunma gibi bir zorunluluk içinde bulunmaktadır (Tekin, 2013:553).

1980'lerde ihracatı destekleyen politikalardan faydalanan Anadolu sermayesi Ankara ve İstanbul'daki geleneksel laik burjuvaziye rakip olacak şekilde hem işletmelerini büyütürler hem de İslam'ı başka bir noktaya taşımışlardır (Haenni, 2014: 76). Geleneksel başörtüsünün modern şehrin kenar mahallelerinde yaşayan alt orta tabaka tarafından kullanılması neredeyse hiç dikkat çekmezken ve geleneklerin devamı niteliğindeki adetlerden biri olarak görülürken, 1983 sonrası döneme ait bir olgu olan İslamcı giyim tarzının bir grup üniversite öğrencisi tarafından benimsenmesi yükselen İslamcı köktencilüğün manipüle edici bir aracı olarak görülmüş, sonuçta laik ve İslamcı kesim arasında son derece kutuplaşmış bir siyasi tartışmaya neden olmuştur (Göle, 2010:18).

80'li yıllardan itibaren "başörtüsü meselesi" artık din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde değil; farklı kimliklerin temsili, hayat tarzlarına saygı çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Dinin emrettiği pratiklerin ve seçimlerin bile hayat tarzları seçiminin tamamen seküler dille sunulmaya başlaması dikkat çekicidir.(Şişman, 2011: 68).

80'lerden 90'ların ortasına kadar İslamcı kadınlar tebliği kurumsal hale getirerek, Refah Partisi Kadın Kolları çatısı altında geliştirdikleri metodlarla bire bir kadınlara yönelmişler, onlarla yakınlık kurarak bir yandan onların sorunlarını halletmişler öbür taraftan siyasal manada kendilerine oy vermelerini sağlamaya çalışmışlardır. RP Kadın Kollarında çalışan kadınların görünenler dışında yine arka planda tebliğlerine Allah rızası şartıyla devam etmişlerdir (Yıldırım, 2012: 141). Ancak burada kadınların bu

abalarını gerçekleştirirken siyasi talepte bulunmamaları dikkat çekicidir. Milletvekili olma ihtimallerinin bulunmadığını bile bile oy taleplerinde bulunmaları Türkiye’de İslam dūřuncesinin geldiği yere vurgu yaparken herhangi bir siyasi parti ile başörtölülerin siyasetleri arasındaki farkı göstermeye yöneliktir. Kadın kimliğinin arka planda kaldığı siyasi süreçte başörtüsü her zaman en gözde siyaset etme aracı olmuştur (Yıldırım, 2012: 141).

1980’li yıllarda genel olarak dünya gündemine oturan “yükselen İslam” şeklinde kendisini gösteren siyasi konjonktür yeni bir boyut ekler bu tartışmalara. Fundamantalistliğin taraftarlığının sembolü olarak görölmeye başlanır başörtüsü. Tesettür; vahşetin, despotizmin, terörün sembolü olur. Bu sembolleştirme Hem Türkiye’de hem de Avrupa ölkelerindeki başörtüyle kamusal alanda yer alma taleplerinin geri çevrilmesinin tartışmasız gerekçesi olur (Şişman, 2015, 42).

“Uygar Batı” ve “Bbarbar Doğu” şeklinde formüle edilen karşıtlığın merkezinde kadın kıyafeti, yani kadının örtüsü yer almaktadır. Önceleri peçe, daha sonra arşaf, Cumhuriyet sonrası başörtüsü, 1980’li yıllardan sonra da türban şeklinde konjonktürel tanımlar kazanan kadın kıyafetine tüm bu aşamaları da kapsayacak şekilde genel olarak örtü olarak ifade etmek mümkündür . Çağdaş kemalist kadınlar, “daha önce bir problem yoktu, 1980’lerden sonra ortaya çıktı” şeklindeki karşı çıkış, kamusal alanda bu “yeni gelen” dedikleriyle bir paylaşım ilişkisi içine girmek istememektedir. Bir başka ifadeyle, başörtüsünün kamusal alanda bulunuşu ağdaş-kemalist kadın kimliğinin ayrıcalığını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Kemalist kadın kimliğinde rahatsızlığa neden olan bir diğer husus, örtünün kamusal alanın modern görüntüsünü bozan bir unsur olarak algılanmasıdır. Bunun arka planında ise tanımı görüntüler üzerinden yapılan bir modernleşme tecrübesi yer almaktadır (Şişman, 2015:40- 41).

Modernizm kadını keşfedeli çok olmuştu ancak müslüman kadınların farkına varması 70’li yıllara kadar uzadı ama keşfetmesi 90’lı yılları bulmuştur (Yıldırım, 2012: 154). İslamcı kadının varlığı ve görünürlüğü arasında kurulan doğrusal ilişki, kadının her mekânda var olabilmesini kolaylaştıracak, normalleştirecek bir giyim stili geliştirilmesi zorunluluğunu beraberinde getirir. Diğer bir ifadeyle görünürlük Müslüman’a estetik olma kaygısı yükler. 1970’li yılların en önemli tartışma

meselelerinden biri olan Müslüman kadın görünürlüğü 1990'lardan sonra en şık şekliyle görünmeye çevrilmiştir (Yılmaz, 2015:193).

Şu anki taleple pek de uyumlu olmayan birinci nesil türbanlar, Siyasal İslamla bağlarını koparamamış modellerdir: sade, süssüz ve basit çizgili modeller kadına ilişkin sert, bağlayıcı ve bütüncül bir edep anlayışını ifade etmektedir. Bu dönemi takip eden ikinci nesil türbanlar ise, pazarlama tekniklerinin ön plana çıktığı, kullanıcının maneviyatına yoğunlaşmaktansa daha çok taleplerine önem veren daha profesyonel bir mantığın ürünleridir. Batı'nın meta yönelimli modernitesine gönderme yapan imgeler, İslami tüketicinin düşsel evreninde yerlerini almışlardır. Kulağa Fransızca veya İngilizce'ymiş gibi gelen markalar çoğalmıştır (Haenni, 2014: 40).

Türkiye'de de yeni bir dindar işadamları sınıfının güçlenmesi vesilesiyle rahatsız İslamcılar işletmenin erdemlerini keşfetmişler ve bundan yola çıkarak 1997'den beri düşüşte olan Geleneksel İslami söyleme alternatif farklı bir siyasi söylem geliştirmişlerdir (Haenni, 2014: 95). Tesettür artık kadını gizleyen değil gösteren bir araç haline aldı. 1970'li yılların en önemli tartışma meselelerinden olan "Müslüman kadının görünürlüğü özellikle 1990'ların başından itibaren "en şık şekliyle görünmeye" evrilmiştir (Yıldırım, 2012: 152).

28 Şubat sürecinde yaşananların o dönemde eğitim ya da iş hayatında bulunan tüm başörtülü katılımcıların hayatında bir dönüm noktası olduğuna değinmek gerekir. Çalışma hayatına dahi olan başörtülü kadınlar, görevden atılmayı göze alarak başını açmayan birkaç istisna dışında, peruk takma veya başlarını mesai saatlerinde açma yolunu seçmişlerdir. Kamusal alanda yer alan dindar kadınların zaman içerisinde çalıştıkları ortamın, arkadaş çevresinin ve değişen hayat şartlarının da etkisiyle/ dini algılayışlarında değişim yaşandığı gözlenmektedir. Dindar kadının kafasında daha net olan İslami çizginin sınırlarının artık belirsizleştiği, düşünce ev eylemlerinin referans noktası olan dini zeminin kayganlaştığı görülmektedir. Geçtiğimiz on yıllar boyunca hakim olan ve başörtüsüyle dindarlığın özdeşleştirildiği anlayış eski gücünü yitirmiş görülmektedir. .. 90'lı yılların tek tip dindar kadın çizgisinin yerini sübjektif tanımlarla örülü yeni bir kıyafet anlayışına bıraktığı gözlenmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren kamusal alanda görünürlükleri artan dindar kadınlara çalışma hayatı, bir yandan statü, gelir ve psikolojik doyum sağlarken diğer yandan katılımcıların günlük hayatta

önceleyip hayatın merkezine yerleştirdikleri pratik ve sembollerin ikinci planda kalmasına sebep olmaktadır (Turan, 2014:150-164).

Türkiye’de İslamcılık düşüncesi 2000’li yıllardan sonra çok hızlı bir değişim göstermiştir. Kavramsal olarak tebliğ, cihad ve mücadele İslamcı kadınların yapıp ettiklerini belirleyen temel saik olmaktan çıkmıştır. Bu söylem, 80’li belki 90’lı yılların ilk yarısını açıklamaktadır. Sonraki süreçlerde üniversitelerde okumak ve çalışmak manasını değiştirerek “diğer kızların hakkına ve yaşam biçimine ortak olmaya kaymıştır. Üniversiteye giden veya kamuda çalışan kadınların amaçlarında herhangi bir farklılık yapmamıştır sadece başörtüsü hassasiyeti taşıyıp taşımadığı üzerinde yoğunlaşma başlamıştır. 2000’li yıllarda 80-90’lı yılların halisane tavırları, mimikleri, dili yerini kendine güvenen, sistemin akışına müdahil olmak isteyen, başkalarının hayattan aldığı payın aynısını isteyen yeni bir dile evrilmiştir. .2000’li yıllardan sonra kamuda yer almak sistem karşısında İslami kimlikle dimdik durmaktan gelişen Türkiye’nin nimetlerinden faydalanmaya, dönem itibarıyla zorlaşan ekonomik durumlara karşı karı-koca bir arada çalışarak durmaya evrildi. İslamcı kadınların görünmekten çok görünmemeye yönelik tavırlarında da değişimler hızla gerçekleşmeye başlamıştır. Sivil toplum kurumlarının piyasaya hakim olmaya başlamasıyla birlikte İslamcı kadınlar da kamuda daha çok yer almaya başlamıştır. Kadınların başörtüleriyle görünürlükleri mekan ve zaman tanımadan ilerlemeye, kitle iletişim araçlarında çoğalmaya başlamıştır. İslamcı kadınların üniversite, kamu ve çalışma hayatındaki görünürlükleri, sesleri etkileri çoğaldıkça tesettür anlayışından, İslami tezleri öe alma biçimlerine kadar hızlı bir değişim kendini göstermiştir. Kendini yetiştirme başörtüsü mücadelesinin, İslamcı kadının en önemli dayanak noktalarından biriydi. Yoksa okumakta modern hayatın imkanlarını daha aktif kullanma gibi bir niyet hala belirginleşmemiştir. İslamcılığın Türkiye’deki gelişiminin genelinde olduğu gibi burada da sarıh niyetler olmadığı, kariyer ve paranın devreye girmesiyle istikamet değiştirmekte beis görmeyen kadro yapısı bulunduğu için kavramlar üzerindeki yorumlar meselenin yönünü tam tersine çevirebilmektedir. İslamcı kadınların tebliğ görevleri sonucunda, en örgütlü kurum olarak gözüken RP’de bile siyasal hayattan pay alma şansları oldukça düşüktür. çalışkanlıkları, gayretleri, güzel konuşma ve hitabetleriyle sivrilen “kadınları temsilen” Meclis’e girebilecek yeterlilikte olanları da çıkmıştır. Ancak bu kadınlara belediye meclis üyeliği haricinde bir makam verilmediği gibi aktif çalışma şartları da ellerinden

alınarak daha pasif konuma itilmişlerdir. Siyasetteki değişim, İslamcılığın yeni bir yola girmesi, İslamcı kadınların zihni anlayışlarının tümünden farklılaşması başlamıştır. Başörtüsü İslamcıların Türkiye’de tez sahibi olabileceğini gösterdiği gibi toplumsallaşmasına, geniş kitleler tarafından dikkate alınmasına neden olmuştur. Başörtüsü meselesi sistemin gidişatı karşısında birilerinin fikir beyan edebildiğini, farklı yönelimlerin bulunabildiğini göstermesi bakımından öncü olmuştur (Yıldırım, 2012: 139-147).

Başörtüsü eylemlerinin organizatörü, yönlendiricisi, yürütücüsü erkeklerden oluşmaktadır. Burada her ne kadar kadınlar özne imiş gibi görünse de nesnel bir konuma sıkıştırılmaktadır. Kadınlar devletin refleksini ölçmek için İslamcı erkeklerin en kullanışlı araçları olmuştur. Türkiye’de İslamcı hareketin kendini aşırı kamusallaştırması sağlam bir fikir hareketi olmasını engellemiştir, iktidarı ve kaynakları kullanmaya dönük kadro hareketi olmaya evrilmiştir. Üniversiteye girmek, sonra başörtülü iş gücü sahibi olmak hayali gerçekleştiremeyecek kadar büyüktür. Gerçekleşmesi büyük bir şaşkınlığa nedene olmuştur. Bundan sonra İslamcılığın genel çerçevesi ile birlikte İslamcı kadınların gündemleri de farklılaşmaya başlamıştır. İslamcı kadınların kamuda, gündelik yaşamda, ailede ortaya çıkan sorunlarını çözmeye yönelik, başarılı iş kadınlarının kazandıklarını tüketecekleri alanlar tartışılmaya başlanmıştır. İslamcılık hareketi müntesiplerine yönelik kültür, hayat karşısında donanım sağlama bir tarafa geldikleri yerin saflığını da bozdurmuştur. En azından İslami inançlarını dönüştürmüşler, kamunun İslami dönüşüme uğraması fikrini zihinlerinden tamamen çıkarıp, İslam’ı özel hayatlarına yöneltmişlerdir. Türkiye’de başörtüsü mücadelesi geride kamuda başını açarak çalışan, tüketim kültürüne yatkınlığı had safhaya çıkmış, türedi orta sınıf halini almış, ritüel düzeyinde İslam kimliği önemseyen bir kitle üretmiştir. Modernite ulaşamadığı kesimlere başörtü mücadelesi vasıtasıyla ulaştı ve onları da sistemin içine çekti. İslamcı erkeklerin “çalışma zorunluluğu” ile başörtüsü eylemlerini organize ettikleri kadınları kendi hallerine bırakması, Müslüman işyerlerinin başörtülü çalıştırmada tereddüt göstermesi, üniversiteye girişte okurken, çıktıktan sonra devamlı çatışma kabul ettirme çabası, psikolojisi çöküntü ile sona ermiştir (Yıldırım, 2012: 148-150).

İslamcı hareketin konjonktürden bağımsız geliştiği söylenemez. Öyle ki zamanın ruhu bir tarafa dili bile konjonktürün eseridir, İslamcılarda. Moda haline getirilen bazı

değerlerin hemen islamcası İslamcılarının diline yerleşmekte zaman kaybetmez. Bu bakımdan İslamcılarının talepleri de dönemin genel hayallerine denk düşer (Yılmaz, 2015:193-200).

“İslamcı kadınlar tesettürle oluşturdukları büyüü tesettürle bozmaktadırlar . Çünkü ötekilerin dikkatini tesettürleriyle çekmişlerdir. “İslamcılar geliyor” yazılarının, RP Kadın Kollarına düzülen övgülerin, başörtüsü direnişinin arkasında tesettürüyle dünyaya, sisteme karşı iddia taşıdığını ortaya koyan başörtülü İslamcı kadın vardı” (Yıldırım, 2012: 151). Modern dünya sisteminin argümanlarını sahiplenmeye başladıkça, tesettürlerinin tüketim nesnesi olabileceğini ve iletişim imkanlarını keşfettikten sonra yani tesettür şekilleri, enteresan meslekler, hobiler ile İslamcı kadın modern değil İslami olanın büyüünü bozmuştur. Tesettür yalnız başını örtmeyi kapsamadığı gibi kamusal alana örtülü bir ahlak yeni bir tez ve imkanlar dünyasının yolunu açmış, sadece bir örtü vurgusu olmaktan çıkarak, kamusal alana yeni bir denetim ve model teklifi getirmiştir. Söylemi rahatsız eden başörtüsünün varlığı değil, potansiyelindeki iddiadır. Müslüman kadınların var olma sahası başörtüsü ile meşruiyet kazanmış ve genişlemiştir. Başta kadınlar olmak üzere, Müslümanlar kendilerine de bir değer atfetmiştir. Önemli olduklarını, varoluşlarını asaletlerini İslamdan aldıklarını başkalarına olduğu kadar kendilerine de kanıtlamışlardır. Çünkü başörtüsünün varlığı yalnız başörtülülerin varlığı değil, kadınların da varlığı demektir (Yıldırım, 2012: 152)

Müslümanları modern hayatın içine çekmeye ve orada tutmaya en müsait kesim yine Müslümanlar ve İslamcılardır. İslami kesimin ekonomi ile olan yakın ilişkisi, giderek orta sınıf içinde dindar, başörtülü ağırlığının oluşması, tüketim gruplarının içinde İslami unsurların da ağırlık kazanması Türkiye’nin yeni dönemi ile ilgili bilgiler içerir. Tesettürlülerin moda ve tüketime yönelmeleri artık bir eğilim olmaktan çıkarak yaşam biçimi halini almaya başlamıştır. Kadınlar kamusal hayata katılarak, başörtüsünün ikbalini demokraside görerek, her ne sonuç doğurursa doğursun, gerekirse mesai saatleri içinde başını açarak, kazandıkları ücretlerini bilinen dünyanın sınırları içinde tüketerek bir zamanlar muhalif oldukları sistemin önde gelen dayanakları haline gelmişlerdir. Kendilerine ait bir dünya kurmaları beklenirken kendilerine teklif edilen dünyayı, imkanları modayı sorgulamadan kullanmayı kabul etmişlerdir (Yıldırım, 2012: 153-164).

Tüketim konusunda “öteki”yle eşitlenen bir dindar kadın portresi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu değişimlerin salt çalışma hayatından kaynaklandığını iddia etmek mantığa uygun görünmemektedir. Ancak öncesinde başörtüsü ve diğer dini konular hakkında mücadeleye hazırlanırken çalışma hayatından sonra, elde ettiği statüyü, ekonomik özgürlüğü kaybetme gibi kaygılarla mücadeleyi daha kolay bırakmıştır. Kamusal alanı dönüştürme çabası yerine, kamusal alanın sorun çıkarmayan bir parçası olmayı tercih etmiştir. Kamusal alanın seküler anlayışını içselleştiren, aynı zamanda dini değerlerini muhafaza etmeye çalışan dindar kadının eklektik bir kimliğe doğru evrildiği gözlenmektedir (Turan, 2014:165).

Tesettür modasının ortaya çıkması ve tesettürün bir meta haline gelmesi, İslamcı kadınların kimliklerindeki kararsızlığa ve arada kalmışlığa işaret etmektedir. İslamcı kadın, modern kadının dünyasından başörtüyle koparken, defileler ve moda ile yeniden o dünyaya eklemelenmeye çabalamaktadır (Barbarosoğlu, 2003:116).

“Moda bütünüyle sosyal nedenlere dayalı bir olgudur. Bu durum, moda ürünlerinin üretiminde yalnızca objektif ihtiyaçlara, salt estetik kaygılara ya da diğer işlevlerin dikkate alınmadığı olgusu ile kanıtlanabilir. Eğer genel anlamda giyim kuşamımız birebir ihtiyaçlarımıza dayalı olsaydı, modanın dikte ettiği hiçbir öge onda bulunmayacaktı. Çirkin ve tiksindirici olarak yargılananlar bazen revaçta olabilir. Modanın böylelikle, yalnızca kendisi için oluşturabildiği bir arzu alanından bahsedilebilir” (Simmel 2006). Bu bağlamda Simmel, moda ve moda akımlarının ancak modaya yönelik tüketimin bir sosyal eylem olarak değerlendirildiğinde anlaşılabilirliğini iddia eder. Ona göre moda, farklılaşma ihtiyacını tetikler; çünkü moda farklı sınıfları birbirinden ayırır - üst tabakaya ait moda olan şeyler alt tabakadakilerle özdeşleştirilmez, gerçekte onlar diğer tabakalar tarafından sahiplenilmeden hemen sonra terk edilmişlerdir. Modanın, bir tür taklit ve eşitlenme formu olmasına rağmen aynı zamanda zamanla değiştikçe, bu değişim sosyal tabakalaşmayı da sağladığını açıklar. Bir sosyal sınıfı birbirine bağlarken, onu diğerlerinden de ayırır. Kuramcıya göre elit, modayı icat eder ve avam onu taklit ettiğinde yeni bir moda icat eder. Simmel son tahlilde kabilelerde ve sınıfsız toplumlarda modanın olmadığını örnekler ve modanın maddi birikimle birlikte ortaya çıktığını yorumlar (Simmel, 2006:128-129). Örtünme pratiğini tüketim kültürü içinde bir dini pratik eklemelenmesi olarak, Türkiye’de 1990’lardan bu yana artan örtünme modasını ise bu eklemelenme sürecinin bir parçası

olarak görürler. Örtünme pratiği tüketim, mal, memnuniyet kalıplarından ayrı tutulamaz bir şekilde, pazar ekonomisinin yerel ve küresel eğilimler tarafından da canlandırılarak ilerlemektedir. Bu eğilimlerin takip edilmesi yoluyla Türkiye’deki giyim firmalarının bazıları çeşitli örtünme model ve tarzlarını, bilerek ve isteyerek İslami ilkelere göre giyinme tercihi yapmış olan kentli, orta ve yüksek sınıflara dâhil olan kadınlara sunarlar.

Başörtüsünün kutsal yönü pragmatik hedefler karşısında kimlik kaygısının arkasında kalmış ve örtünme İslamcı tezlerinin devletle olan pazarlığının en önemli nesnesi olmuştur. İslamcılığın devlet hedefi karşısında sekülerizmi bile içselleştirmeleri, kutsalla olan irtibatlarını arka plana itmeleri başörtüsü konusundaki kaygılarını da asgariye indirmektedir. (Yıldırım, 2012: 132)

Öte yandan başörtüsünün meta olarak nasıl dolaşıma girdiği ve hangi üretim süreçlerinden geçtiği de Türkiye’de tesettür giyim endüstrisinin büyümesiyle birlikte önem kazanarak bir araştırma konusu olmuştur. Tesettürü bir endüstrinin içinde konumlandırmak bir ülkenin coğrafi sınırlarını aşan neoliberal ekonomik düzenlemeler içinde bir piyasa olmasıyla ve bir tesettür modası oluşturmasıyla ele almak, neoliberal kapitalizmle İslam arasındaki gerilimli ilişki üzerinde durmanın gerekliliğini göstermiştir. Görünürlük açısından özellikle kadının giyim-kuşamı muhafazakar İslami kesimin yaşam tarzının önemli bir göstereni olarak diğer unsurlardan çok daha önce gündelik hayatta yerini almıştır. Bu endüstrinin ürünlerinin daha çok kentli ve üst-orta sınıf tarafından tüketildiğinin altını çizmek gerekir (Bora, 201:183).

Batı, Müslüman dünyasında filizlenen ve dış dünyayla kültürel anlamda bütünleşme ve kamusal alana daha fazla katılım şeklinde kendini ifade eden dinsel yeni ve farklı yorumlanış ve yaşanış şekillerini görememektedir. Oysa bu noktada Batı modeliyle uyumlu “kırama” yapılar, eklemlenmeler Müslüman dünyada hem tahayyül edilmekte hem de vücut bulmaktadır. Örnek olarak Müslüman kadının iffeti, herhangi bir tesettür altında değil, en Avrupai, lüks ve moda kumaşlar altında kendisini ifade edebilmektedir. İslam’ın bu yeni okumalarının “İslamlaşma” süreçlerinin burjuvalaşmasıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü İslami hareketin ideolojik-kavramsal-anlamsal çekirdeğinin bu dönüşümü İslami bir burjuvazinin sosyal

ve ekonomik yükselişle eş zamanlı yaşanmıştır. İslami semboller her geçen gün gündelik hayatla daha da uyumlu hale gelmektedir (Haenni, 2014: 19-34).

İslami giyim alanı da farklı boyutlarda olsa da müzikal anlamda görülen aynı altüst oluşlara tanıklık etmektedir. Geleneksel olarak Siyasal İslam’la çok sıkı bağları olan türban, kitlesel tüketimin değer ve normları altında yeniden yorumlanmaktadır. Bu tür bir yeniden yorumlamanın modayı kültürel yabancılaşma, gereksiz harcama ve sapkınlıkla bir tutan Geleneksel İslami paradigmayla çatışması kaçınılmazdır. Biri siyasal İslam’la diğeri ise/ tüketim kültürüyle bağlantılı olan türbanın bu iki yorumu, özellikle Türkiye’de çok açıklıkla gözlemlenebilmektedir. Aslında söz konusu alan aynı anda yaşanan iki gerçekliğin birlikteliğidir. Bir taraftan Türkiye’nin piyasa ekonomisi ile eklemlenmesi ve bunun “bireylerin varoluş ve gündelik hayatta kendilerini tanımlayış şekillerini etkilemesi”, diğer taraftan ise, eş zamanlı olarak, laik Türkiye’de kendisine yeni bir medyatik alan yaratan ve dolayısıyla gündelik hayattaki bireysel özelliklerin de değişmesine yol açan İslami bir burjuvazinin ortaya çıkışı. Eş zamanlı yaşanan bu küreselleşme ve “İslamlaşma” süreçlerinde türban, kimliksel talepler ve kültürel dışı açılma dinamikleri arasında yeni uzlaşıları zorunlu kılmıştır. (Haenni, 2014: 39-40)

Piyasa islamını sosyolojik olarak, Müslüman dünyada son 20 yılda güçlenen yeni dindar girişimci sınıfı temsil ettiğini söyleyen Patrick Haenni “*Piyasa İslamı’nın tüketim modelleri, lükse olan ilgisi malum olan sosyetedan alınmış semboller bütünü içinde oluşur.*” (Haenni, 2014:76-77) demektedir.

Hem tüketip hem bazı kültürel değerlerine sahip çıkmaya çalışırken bu yaşam tarzı toplumda görünürlüğü artan başörtülü kadının da moda olanı tüketebileceğini ve bir tarzı olabileceğini vurgulayarak kendine has eklektik bir dil geliştirmektedir (Bora, 2015:183-188).

Aslında hem modern olup kapitalist tüketim ilişkileri içinde yer almak isteyen hem de islami değerlerine ve kadın konusunda muhafazakar yargılarına sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışan kişilerin çelişkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. İslami kesimin kendi içerisindeki farklılıkları ortaya koymakta ve homojen bir Müslümanlık anlayışından bahsetmenin olanaksızlığını gözler önüne sermektedir. Muhafazakar ve üst sınıf bir kadınla aynı tüketim alışkanlıklarına sahip olan bir erkek bu denli ve açıktan

eleştirilemezken, tüm bu eleştirilerin hedefinde başını nasıl bağlaması gerektiğine, nasıl giyinmesi ve nasıl tüketmesi gerektiğine erkekler tarafından karar verilen muhafazakar kadın durmaktadır (Bora, 2015:191-192).

Medya ve moda ilişkisi karşılıklı birbirini besleyerek İslami kesim içinde yeşeren sınıfsal ayrışmanın sınırlarını bu defa da tesettür modası ekseninde yeniden çizer. Bu süreçte İslamcı hareketin yeni hayat felsefesinin gösterenleri olarak kamusal alanda en çok yine tesettürlü kadınların bedeni ön plana çıkar (Yılmaz, 2015:193).

1.1.5. Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya

Sosyal medya bugün yerine getirdiği işlevleriyle kamusal alana dönüşmüş durumdadır. Yunan sitelerindeki doğrudan demokrasiye benzer şekilde, sosyal medya aracılığıyla insanlar fikirlerini özgürce ve başkasına bağımlı olmadan ifade etme imkanına kavuşmuşlardır.

1.1.1.5. Kamusal Alan

Özel alandan ayrı bir yerde konumlanan kamu ve kamusal kavramları günlük dilde kullanılırken birbirleriyle uyuşmayan çok çeşitli anlamlara gelir. Bir yandan herkese açık olan anlamına gelen kamusal kavramı diğer yandan devlete ait olanı da ifade eder (Habermas, 1999). “*Kamu terimi içinde özel olarak bize ait olandan ayrı hepimiz için ortak bir dünyayı ifade eder*”. Yani kamu alanında görülen her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir (Arrendt, 1994: 75-77).

Toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik fikirlerin ve eylemlerin ortaya konduğu toplumsal etkinlik alanını ifade eden “kamusal alan” kavramı 1950’li yıllarda ortak alanlar, 1960’lı yıllarda yurttaşlara ait alanlar şeklinde yapılan nitelermelerden sonra 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Habermas’ın “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” kitabında paradigmatik biçimine kavuşan kamusal alan kısaca, kültür, dil ve sosyal statüden bağımsız olarak her bireye sunulmuş ve açılmış alanlardır. Kamusal alan ev dışındaki bütün alanları, halkın birbiriyle karşılaştığı alanları, demokrasinin meşrulaştığı alanları ifade eder (Eren: 19). Kamunun yapısal dönüşümü devletin ve ekonominin dönüşümüyle gerçekleşmiştir.

1.1.5.2. Sosyal Medya

İnsanlar var oldukları günden beri birbirleriyle iletişim kurma çabasında olmuşlardır. Dumanla başlayan iletişim şekli tarih boyunca farklı şekillerde devam etmiştir. Teknolojinin gelişmesi iletişim alanına da yansımış, kitleleri etkileme gücüne sahip radyo, televizyon ve son olarak da internetle zirve noktasına ulaşmıştır. Dünya genelindeki bilgisayar ağlarını ve kurumsal bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan elektronik iletişim ağı olarak tanımlanan (Toprak ve diğerleri: 2014) internet kendinden önceki bütün iletişim araçlarının işlevini neredeyse ellerinden almıştır. İnternet alanındaki gelişmeler de hızla devam etmiştir. Özellikle 2004 yılında kullanılmaya başlanan ve internette veri transferinin hızlanmasını sağlayan web 2.0 teknolojisi internet mecrası için adeta bir devrim niteliğindedir. İkinci nesil internet devri olarak adlandırılan bu dönem sosyal paylaşım ağlarının da gelişmesine öncülük etmiştir (Kuyucu: 145-146). Sosyal medyanın doğuşu daha eskiye dayanmakla beraber yaygınlaşması web 2.0 teknolojisinden sonra gerçekleşmiştir.

Sosyal medya kullanıcıların birbirleriyle iletişim kurmasına izin veren, kişisel içerik paylaşılmasını sağlayan çevrimiçi topluluklar olarak tanımlanabilir (Kuyucu:147). MySpace, YouTube, Windows Live Spaces, Friendster, LinkedIn, Facebook, Twitter, FriendFeed, Instagram ve blog siteleri gibi kullanıcılara kişisel hesap açma ve paylaşım yapma imkanı veren siteler sosyal medyaya örnek olarak verilebilir.

Sosyal medya siteleri sayesinde kullanıcılar karşılıklı paylaşım yapabilmekte, yeni medya içeriği üretebilmektedirler. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte haber, içerik, bilgi paylaşımı, okuma ve keşfetme alışkanlıkları da dönüşmektedir (Kuyucu:147). Sosyal paylaşım siteleri arkadaş bulmak, denetim ve gözetim yapmak, video, resim, fotoğraf, müzik, fikir paylaşmak, örgütlenmek, siyaset yapmak, elektronik ticaret yapmak, cinsellik ve ihbar gibi amaçlarla kullanılmaktadır (Toprak ve diğerleri: 2014). Bilgisayar kullanımının ve internet bağlantılarının artmasına ek olarak, akıllı telefon kullanımının toplumun her kesiminde yaygınlaşmasıyla, daha önceki iletişim araçlarıyla fikirlerini ifade etme olanağı bulamayan bireyler de avantaj sahibi olarak kendilerini ifade etme olanağına erişmişlerdir.

1.1.6. Hipotez

İki yüz yılı aşkın süredir, tartışılan tesettür meselesi, çoğunlukla erkekler tarafından tartışılmıştır. Bundaki en önemli sebep, kadının kamusal alanda erkeklerle eşit bir tartışma mecrası içinde kendine yer bulamaması gelmektedir. Eğitim ve sosyal hayat içinde erkeğe karşı kadının eşitsiz durumu, bir kadın meselesi olan örtünmeye sadece tartışmanın konusu olmasına neden olmuştur. Günümüzde sosyal medyanın herkese eşitçe sunduğu söz söyleme hakkı sayesinde kadınlar, nesnesi oldukları konuyu özne olarak da ele alma imkanına sahip olmuşlardır.

1.2. METODOLOJİ

Bu bölümde sosyal medyada 2010-2015 yılları arasında tesettürle ilgili olarak elde edilen yazılara uygulanan Nvivo 11 nitel veri analizi tekniğinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Veriler, Twitter’da gelişmiş arama yapılarak, 2010 yılı ve 2015 yılı içinde içinde tesettür, türban, örtünme ve başörtüsü geçen paylaşımlar; ekşisözlükte “tesettür”, “türban”, “türban yasağı”, “8 ekim 2013 kamuda türban yasağının kaldırılması”, “başörtüsü ile türban arasındaki farklar”, “dindeki örtünme adeti” başlıklarına 01.01.2010-31.12.2015 tarihleri arasında gönderilen giriler; <http://recel-blog.com/> ve <http://tursu-blog.blogspot.com.tr> sitelerinden ise 31.12.2016 tarihinden önce paylaşılan yazılar ve onlara yapılan yorumlardan oluşmaktadır.

Yazılar Nvivo11 programına aktararak kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategorilere uygun cümleler atılarak analizler bu kategoriler üzerinden yapılmıştır. Belgelere uygulanan analizler şu şekildedir: Kelime bulutu; bu analiz sosyal medyadan elde edilen yazılarda en çok kullanılan kelimelerle ilgili ilgilidir.

Çalışmada yazılar tek tek ele alınarak bu analiz elde edilmiştir. Kelime ağacı analizi; bu analiz seçilen herhangi bir anahtar kavram ile ilişkili cümlelerin analizini içermektedir. Cluster analiz; bu analizle oluşturulan kategori başlıklarının birbirleriyle olan ilişkileri bir diagram olarak ortaya konulmaktadır aynı zamanda korelasyon değerleri de bu bölümde elde edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

2.1. NİTEL VERİ ANALİZİ

Bu kısımda eldeki kaynaklara NVIVO 11 nitel veri analizi tekniğinden elde edilen sonuçlar serimlenmiştir. Üç tür analiz uygulanmıştır: Kelime Bulutu (bu analiz en çok kullanılan kelimeler ile ilgilidir), Kelime Ağacı analizi (bu analiz seçilen anahtar kavram ile ilişkili cümlelerin analizini içermektedir) ve son olarak kategori analizleri ile kategoriler arası korelasyon analiz tabloları yapılmıştır. Bu analizler sonunda en çok vurgulanan hususlar ile kategoriler arası ilişkiler nodeslar yardımıyla incelenmiştir.

2.1.1. Kelime Bulutu Analizi Tabloları

Şekil 2.1. Twitter ’da 2010 Yılında Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi

2010 yılındaki “twitter.com” sitesinden alınan verilerde, en çok göze çarpan kelimelerin “türban”, “başörtüsü”, “örtünme”, “başörtülü”, “yasak” ve “kamusal alan” olduğu göze çarpmaktadır. 2010 yılında kamuda ve üniversitelerde başörtüsü yasağının devam etmesi nedeniyle “yasak” ve “kamusal alan” kelimelerindeki vurgu önemlidir.

Şekil 2.2. Twitter’da 2015 Yılında Sıklıkla Kullanılan Kelime Arama Kelimeleri

2015 yılındaki “twitter.com” sitesinde en çok kullanılan kelimeler “türban”, “tesettür”, “giyim”, “moda” ve “#üçüncüöğretim” kelimeleri önplana çıkmaktadır. Artık örtünme meselesinin tamamıyla giyim içinde tartışılmaya başlandığı gözlemlenebilir.

Şekil 2.2. Twitter’da 2015 Yılında Sıklıkla Kullanılan Kelime Arama Kelimeleri

2015 yılındaki “twitter.com” sitesinde en çok kullanılan kelimeler “türban”, “tesettür”, “giyim”, “moda” ve “#üçüncüöğretim” kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Artık örtünme meselesinin tamamıyla giyim içinde tartışılmaya başlandığı gözlemlenebilir.

Şekil 2.3. Ekşisözlük'te Seçili Başlıklarda 2010-2015 Yılları Arasında Sıklıkla Kullanılan Kelime Analizi

Reçelblog'da öne çıkan kelimeler “kadın”, “Müslüman”, “başörtülü”dür. Müslüman kadının örtüyle ilişkili olarak ön plana çıkması çarpıcıdır.

2.1.2. Kelime Ağacı Tabloları

Bu kısımda veriler metin olarak kabul edilerek verilen anahtar kelimelerin bağladıkları cümleler veri analizinde kullanılmıştır Nitel veri analizleri derinlemesine analiz biçimleridir. Kelime ağacı tablolarının okunması; anahtar kelimenin cümle ortası olarak bağlama niteliği işlevini taşıdığına ve anahtar kelimenin iki yanındaki cümleleri birbirine bağladığına dikkat edilerek cümlelerin sol parçası ile sağ parçası arasında anlamlı bir cümle bütünlüğü oluşturan cümleler seçilebilir.

Şekil 2.5.Reçelblog'da Ataerkil Kelimesi İle İlişkili Bağlamları

Hayatım boyunca erkeklerden çok ataerkil kadınlarla mücadele ettim.

Gelenğin muhafızları. Bunlar dini ancak ataerkil yaşantıyı gerçekleştirmeye yarayan bir araç

Toplumsal ahlaki değerlerin, yani ataerkil toplum yapısının hayatımız üzerinde

Gayet ataerkil kodlarla işlenmiş bir ailede büyümüşüm.

Kadını birey olarak görmeyen ataerkil kurnazlığın farkına vardım.

İnandıkları cennet bile ataerkil yaptıkları siyaset de ataerkil.

Bu kadar kutsallaştırmanın tek nedeni ataerkil düzendir.

Reçelblog’da kadın sorunları tartışılırken en çok üzerinde durulan konulardan biri ataerkilliktir. Müslüman kadın, sorunlarının kaynağı olarak ataerkilliği görmekte, kendini özgür bir biçimde ifade etme imkanı bulduğunda bu meseleyi tartışmaktan geri durmamaktadır. Özellikle giyim konusundaki katı tutumun kaynağı olarak görülen ataerkillikle mücadele etmek durumunda kaldıklarını ifade etmektedirler.

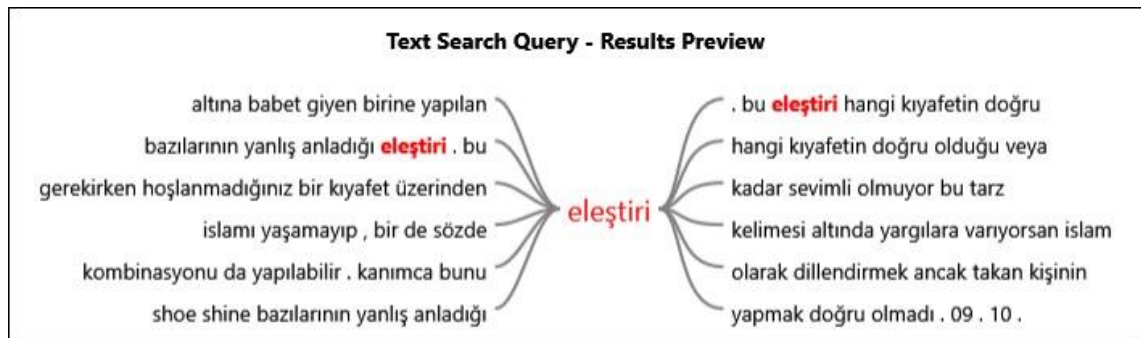
Şekil 2.6. Ekşisözlük’te Ataerkil Kelimesi İle İlişkili Bağlıları

Toplumsal açıdan yorumladığımızda bence türban ataerkil bir icat.

Kadınlığın ve kadın haklarının ihlali ataerkil toplumun boyunduruk yöntemi.

Peki ya türban? Bu aaterkil icat tuhaf bir kavram.

Ekşi sözlükte’ki tartışılarda da türban ve örtünme ile ilgili tartışmalar ataerkillikle ilişkilendirilmektedir.

Şekil 2.7. Ekşisözlük’tede Eleştiri Kelimesi İle İlişkili Bağlıları

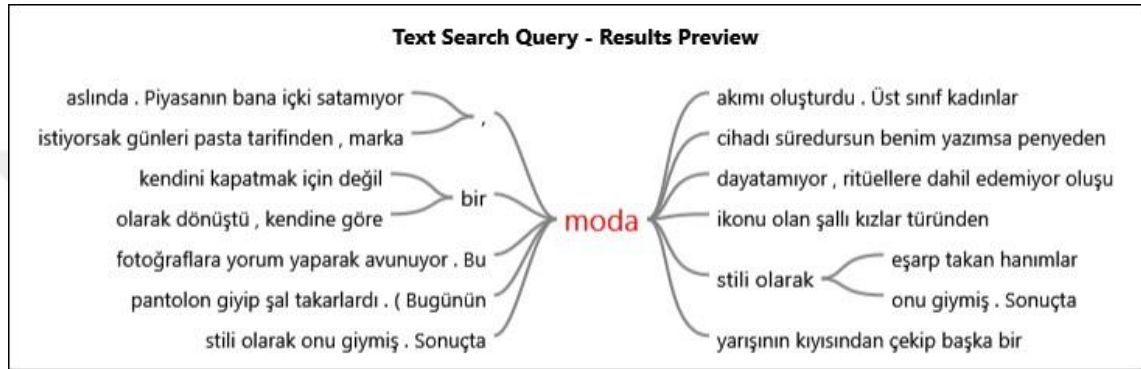
Altına babet giyen birine yapılan eleştiri kadar sevimli olmuyor bu tarz.

Bazılarının yanlış anladığı eleştiri. Bu eleştiri hangi kıyafeti doğru olduğu veya

Hoşlanmadığımız bir kıyafet üzerinden eleştiri yapmak doğru olmadı.

İslamı yaşamayıp bir de sözde eleştiri kelimesi altında yargılara varıyorsan

Ekşisözlükte”eleştiri”kelimesi bağlamında kurulan ilişkide, giyim tarzına yöneltilen estetik kaygılar çerçevesindeki eleştiriler göze çarpmaktadır.

Şekil 2.8. Reçelblog’da Moda Kelimesi İle İlişkili Bağlamları

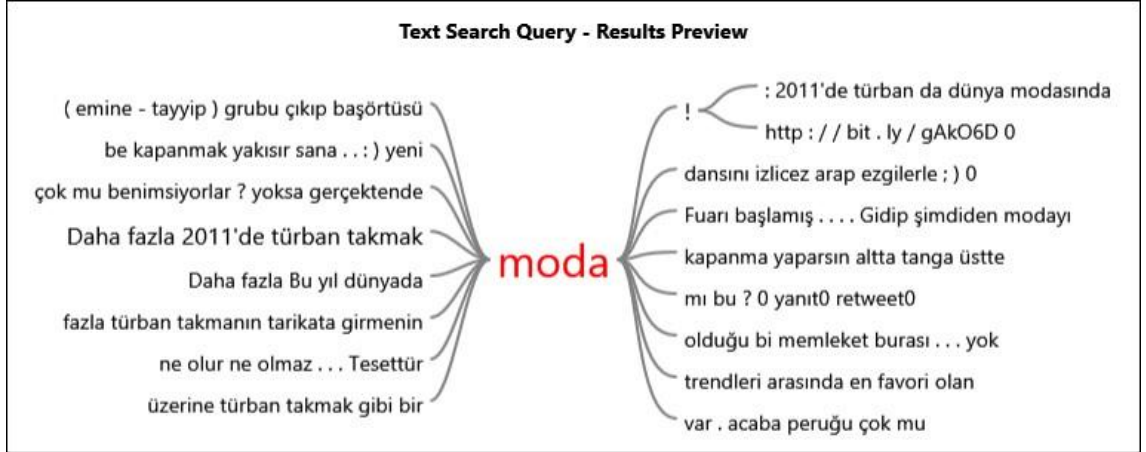
....aslında, piyasanın bana içki satamıyor, moda dayatamıyor, ritüellere dahil edemiyor oluşu

...istiyorsak günleri pasta tarifinden, marka moda yarışının kıyısından çekip

...kendini kapatmak için değil bir moda stili olarak onu giymiş

...olarak, dönüştü, Kendine göre bir moda akımı oluşturdu.

Reçelblog’da moda kelimesinin ilişki bağlamlarına bakıldığında modanın eleştirilen yargılanan ve dışlanan bir olgu olduğu görülmektedir. Dindar kadın her ne kadar kendisi de modaya uygun bir giyim tarzı benimsemiş olsa da bunu konuşmaktan ve tartışmaktan kendini uzak tutmaya çalışmaktadır.

Şekil 2.9. Twitter’da 2010’da Moda Kelimesi İle İlişkili Kelime Bağlamları

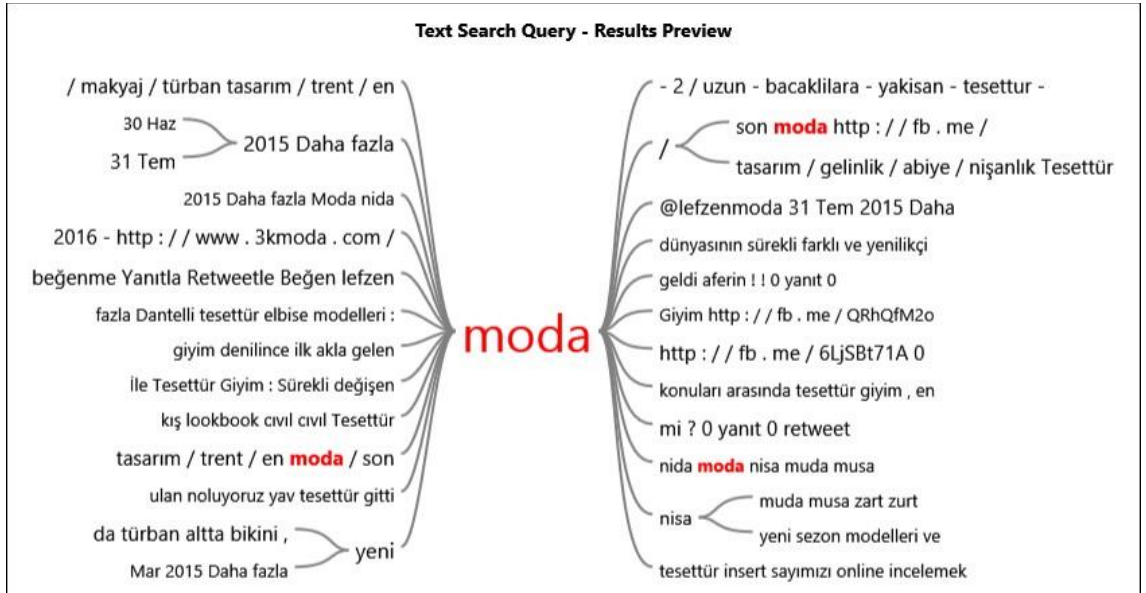
...ne olur ne olmaz. Tesettür moda fuarı başlamış. Gidip şimdiden bu modayı...

...üzerine türban takmak gibi bir moda var. Acaba peruğu çok mu

Bu yıl dünyada moda trendleri arasında favori olan.

Kapanmak yakışır sana. Yeni moda kapanma yaparsın

Twitter’da 2010 yılında, yer alan moda kelimesinin ilişki bağlamlarına bakıldığında, tesettür ve moda ile ilgili alaycı yorumlar dikkat çekmekte ve ikisinin bir arada kullanılmasına yönelik eleştiriler göze çarpmaktadır.

Şekil 2.10. Twitter’da 2015’te Moda Kelimesi İle İlişkili Kelime Bağlamları

...dantelli elbise modelleri. Moda dünyasının sürekli farklı ve yenilikçi..

Sürekli değişen moda konuları arasında tesettür giyim

Türban altta bikini. Yeni moda mı?

Twitter’da 2015 yılında da 2010 yılındakine benzer şekilde, moda kelimesinin ilişki bağlamlarına bakıldığında, tesettür ve moda ile ilgili alaycı yorumlar dikkat çekmekte ve ikisinin bir arada kullanılmasına yönelik eleştiriler göze çarpmaktadır. 2015’te bütün bumlara ek olarak reklam içerikli gönderilerin arttığı gözlemlenmektedir.

2.1.3. Kelime Analizi Tabloları

Kelime analizi, metindeki kelimelerin sıklığını ölçen bir içerik analizidir, romanlarda yazarın hangi kelimeleri ne sıklıkla kullandıklarını ifade eder. Bu frekans tablosuna yer verilmesi nitel çalışmanın mantığına binaen gerçekliğe dair veri kaybının önüne geçmektir.

Tablo 2.1. Seçili Metinlerde Kelime Analizi

Word	Length	Count	Weighted Percentage (%)
daha	4	3746	0,90
fazla	5	2479	0,60
2015	4	2364	0,57
için	4	2280	0,55
yanıtla	7	2241	0,54
beğenme	7	2235	0,54
retweetle	9	2234	0,54
beğen	5	2233	0,54
gibi	4	1741	0,42
olarak	6	1671	0,40
kadar	5	1433	0,35
yanıt	5	1322	0,32
değil	5	1317	0,32
türban	6	1286	0,31
2010	4	1231	0,30
diye	4	1221	0,29
kadın	5	1202	0,29
başörtüsü	9	1195	0,29
retweet	7	1024	0,25
yanıt0	6	946	0,23
olan	4	854	0,21
http	4	829	0,20
retweet0	8	816	0,20
sonra	5	800	0,19
kendi	5	753	0,18
zaman	5	707	0,17

Tablo 2.1. (Devamı)

Erkek	5	693	0,17
benim	5	690	0,17
bile	4	677	0,16
böyle	5	671	0,16
bunu	4	657	0,16
nasıl	5	657	0,16
2014	4	640	0,15
sadece	6	617	0,15
tesettür	8	601	0,15
kadınlar	8	577	0,14
olduğunu	8	534	0,13
bana	4	513	0,12
aynı	4	500	0,12
zaten	5	494	0,12
yani	4	491	0,12
başka	5	489	0,12
kadının	7	487	0,12
neden	5	482	0,12
insan	5	481	0,12
kadınların	10	477	0,12
olduğu	6	472	0,11
çünkü	5	461	0,11
güzel	5	446	0,11
karşı	5	429	0,10
önce	4	413	0,10
öyle	4	408	0,10
yine	4	401	0,10
şekilde	7	399	0,10
belki	5	397	0,10
beni	4	378	0,09
olsun	5	373	0,09
artık	5	372	0,09
allah	5	370	0,09
reçel	5	364	0,09
müslüman	8	357	0,09
şimdi	5	356	0,09
göre	4	351	0,08
olmak	5	347	0,08
aslında	7	344	0,08
bunun	5	342	0,08
sizin	5	340	0,08
devam	5	336	0,08
hatta	5	329	0,08
biraz	5	326	0,08
çocuk	5	322	0,08
veya	4	321	0,08
erkekler	8	318	0,08
içinde	6	318	0,08
büyük	5	307	0,07
aralık	6	305	0,07
bütün	5	304	0,07
ancak	5	303	0,07

Tablo 2.1. (Devamı)

İlgili	6	303	0,07
oldu	4	302	0,07
fakat	5	299	0,07
evet	4	292	0,07
olur	4	287	0,07
bizim	5	284	0,07
doğru	5	280	0,07
olsa	4	279	0,07
dini	4	278	0,07
biri	4	276	0,07
işte	4	274	0,07
adlı	4	272	0,07
yazar	5	270	0,07
adam	4	269	0,06
başörtülü	9	266	0,06
bence	5	266	0,06
onun	4	264	0,06
2013	4	258	0,06
kendini	7	258	0,06
insanlar	8	257	0,06
eden	4	256	0,06
kullanıcıya	11	255	0,06
hala	4	249	0,06
yazı	4	247	0,06
açık	4	246	0,06
diğer	5	245	0,06
hiçbir	6	245	0,06
burada	6	243	0,06
farklı	6	243	0,06
buna	4	237	0,06
herkes	6	237	0,06
olması	6	236	0,06
size	4	236	0,06
erkeklerin	10	234	0,06
oluyor	6	232	0,06
bize	4	229	0,06
dair	4	229	0,06
olmayan	7	228	0,06
demek	5	226	0,05
kadını	6	226	0,05
ocak	4	226	0,05
kadına	6	222	0,05
yeni	4	221	0,05
üzerine	7	220	0,05
gelen	5	219	0,05
mesela	6	219	0,05
mayıs	5	218	0,05
geldi	5	217	0,05
üzerinden	9	216	0,05
değildir	8	214	0,05
anne	4	212	0,05
tarafından	10	211	0,05

Tablo 2.1. (Devamı)

bazı	4	206	0,05
haber	5	206	0,05
olabilir	8	203	0,05
özgürlük	8	203	0,05
belli	5	202	0,05
eğer	4	201	0,05
gerçekten	9	200	0,05
senin	5	200	0,05
tabii	5	200	0,05
insanların	10	199	0,05
yerine	6	199	0,05
kabul	5	195	0,05
etmek	5	194	0,05
sana	4	193	0,05
durum	5	192	0,05
yoksa	5	190	0,05
aile	4	189	0,05
siyasi	6	189	0,05
şeyler	6	189	0,05
ediyor	6	185	0,04
bunlar	6	183	0,04
faan	5	182	0,04
tabi	4	181	0,04
gerek	5	180	0,04
kadınlara	9	180	0,04
onlar	5	180	0,04
sahip	5	179	0,04
icin	4	178	0,04
mart	4	177	0,04
uzun	4	177	0,04
islam	5	176	0,04
ediyorum	8	175	0,04
olacak	6	175	0,04
yapan	5	173	0,04
niye	4	171	0,04
bazen	5	168	0,04
geliyor	7	168	0,04
önemli	6	168	0,04
olmuş	5	167	0,04
kimse	5	166	0,04
türbanlı	8	166	0,04
yüzden	6	166	0,04
zorunda	7	164	0,04
birlikte	8	163	0,04
vardı	5	163	0,04
vardır	6	163	0,04
şöyle	5	163	0,04
kötü	4	161	0,04
arasında	8	159	0,04
hemen	5	159	0,04
insanın	7	159	0,04
bunları	7	158	0,04

Tablo 2.1. (Devamı)

evde	4	158	0,04
hayat	5	158	0,04
makyaj	6	156	0,04
yanlış	6	156	0,04
yerde	5	156	0,04
ayrıca	6	155	0,04
sürekli	7	153	0,04
kadınları	9	152	0,04
sizi	4	152	0,04
şeyi	4	151	0,04
elbette	7	150	0,04
lazım	5	150	0,04
bizi	4	148	0,04
kendimi	7	148	0,04
yapmak	6	148	0,04
2012	4	147	0,04
2016	4	147	0,04
başı	4	146	0,04
dünya	5	146	0,04
normal	6	146	0,04
sosyal	6	145	0,04
gerçek	6	144	0,03
konu	4	144	0,03
konusunda	9	144	0,03
dedi	4	143	0,03
diyorum	7	143	0,03
hanım	5	143	0,03
türlü	5	142	0,03
başını	6	141	0,03
dikkat	6	141	0,03
sanki	5	141	0,03
dindar	6	140	0,03
tercih	6	140	0,03
dahi	4	139	0,03
hangi	5	139	0,03
rahatsız	8	139	0,03
devlet	6	138	0,03
yorum	5	138	0,03
sorun	5	137	0,03
cevap	5	136	0,03
sanırım	7	136	0,03
bugün	5	135	0,03
düşünüyorum	11	135	0,03
ortaya	6	135	0,03
diyor	5	134	0,03
erkeğin	7	134	0,03
mesele	6	134	0,03
ayrı	4	133	0,03
diyen	5	133	0,03
isteyen	7	133	0,03
karar	5	133	0,03
bundan	6	132	0,03

Tablo 2.1. (Devamı)

Fark	4	132	0,03
kasım	5	132	0,03
taciz	5	132	0,03
başına	6	131	0,03
konuda	6	131	0,03
eylül	5	130	0,03
olmaz	5	130	0,03
şubat	5	130	0,03
sağlık	6	128	0,03
kendine	7	127	0,03
peki	4	127	0,03
gereken	7	126	0,03
geçen	5	126	0,03
toplum	6	126	0,03
arada	5	125	0,03
feminist	8	125	0,03
hakkında	8	124	0,03
küçük	5	124	0,03
değil	5	123	0,03
haziran	7	123	0,03
ifade	5	123	0,03
kişi	4	123	0,03
mümkün	6	123	0,03
yazıyı	6	123	0,03
yoktur	6	123	0,03
geri	4	121	0,03
rağmen	6	121	0,03
yere	4	121	0,03
blog	4	120	0,03
genç	4	119	0,03
herkesin	8	118	0,03
namaz	5	118	0,03
merak	5	117	0,03
onların	7	116	0,03
varsa	5	116	0,03
mücadele	8	115	0,03
orada	5	115	0,03
halde	5	114	0,03
yeniden	7	114	0,03
yüzünden	8	114	0,03
çoğu	4	114	0,03
üzerinde	8	114	0,03
acaba	5	113	0,03
dedim	5	113	0,03
filan	5	113	0,03
giyim	5	112	0,03
konusu	6	112	0,03
yasağı	6	112	0,03
asıl	4	111	0,03
özellikle	9	111	0,03
tekrar	6	110	0,03
dışında	7	109	0,03

Tablo 2.1. (Devamı)

Eder	4	109	0,03
kadin	5	109	0,03
konuk	5	109	0,03
2011	4	108	0,03
ister	5	108	0,03
yandan	6	108	0,03
yanında	7	108	0,03
kendisi	7	107	0,03
olup	4	107	0,03
rahat	5	107	0,03
sahibi	6	107	0,03
derken	6	106	0,03
dolayı	6	106	0,03
hakkı	5	106	0,03
nisan	5	106	0,03
seni	4	106	0,03
sorunu	6	106	0,03
annem	5	105	0,03
baba	4	104	0,03
yaptığı	7	104	0,03
yasak	5	104	0,03
hesap	5	103	0,02
çalışan	7	103	0,02
genel	5	102	0,02
gerekir	7	102	0,02
kolay	5	102	0,02
mutlu	5	102	0,02
nedir	5	102	0,02
türkiye	7	102	0,02
evlilik	7	101	0,02
onlara	6	101	0,02
toplumsal	9	101	0,02
sene	4	100	0,02
özel	4	100	0,02
değilim	7	99	0,02
kızlar	6	99	0,02
yazının	7	99	0,02
özgür	5	99	0,02
altında	7	98	0,02
eğitim	6	98	0,02
nefret	6	98	0,02
onları	6	98	0,02
para	4	98	0,02
asla	4	97	0,02
benzer	6	97	0,02
ederim	6	97	0,02
olmadığını	10	97	0,02
bilmiyorum	10	96	0,02
ekim	4	96	0,02
istiyorum	9	96	0,02
keşke	5	96	0,02
toplumun	8	96	0,02

Tablo 2.1. (Devamı)

Birçok	6	95	0,02
cinsel	6	95	0,02
durumu	6	95	0,02
imam	4	95	0,02
maruz	5	95	0,02
yapıyor	7	95	0,02
alan	4	94	0,02
hayır	5	94	0,02
allah'ın	8	93	0,02
birkaç	6	93	0,02
diyerek	7	93	0,02
koca	4	93	0,02
yapılan	7	93	0,02
büşra	5	92	0,02
istediği	8	92	0,02
kimsenin	8	92	0,02
rumeysa	7	92	0,02
yalnız	6	92	0,02
ülkede	6	92	0,02
adına	5	91	0,02
bunların	8	91	0,02
erkeklerle	9	91	0,02
zamanda	7	91	0,02
anda	4	90	0,02
uygun	5	90	0,02
zira	4	90	0,02
adalet	6	89	0,02
gelir	5	89	0,02
kapalı	6	89	0,02
saygı	5	89	0,02
herhangi	8	88	0,02
iddia	5	88	0,02
islami	6	88	0,02
olma	4	88	0,02
olmadığı	8	88	0,02
abla	4	87	0,02
beraber	7	87	0,02
ağustos	7	86	0,02
kardeşim	8	86	0,02
neyse	5	86	0,02
soru	4	86	0,02
yemek	5	86	0,02
çocuklar	8	86	0,02
hale	4	85	0,02
kendisine	9	85	0,02
saat	4	85	0,02
serbest	7	85	0,02
tamamen	7	85	0,02
tane	4	85	0,02
üstüne	6	85	0,02
durumda	7	84	0,02
merve	5	84	0,02

Tablo 2.1. (Devamı)

Olay	4	84	0,02
olmalı	6	84	0,02
sonunda	7	84	0,02
ettim	5	83	0,02
gerektiğini	11	83	0,02
onaylanmış	10	83	0,02
ondan	5	83	0,02
sırf	4	83	0,02
türbanı	7	83	0,02
adamın	6	82	0,02
biliyorum	9	82	0,02
boyunca	7	82	0,02
edip	4	82	0,02
ikinci	6	82	0,02
olmaya	6	82	0,02
teşekkürler	11	82	0,02
şunu	4	82	0,02
işin	4	81	0,02
okula	5	81	0,02
vermek	6	81	0,02
örtüsü	6	81	0,02
adem	4	80	0,02
başladı	7	80	0,02
gerekiyor	9	80	0,02
insanlara	9	80	0,02
istedim	7	80	0,02
izin	4	80	0,02
takıp	5	80	0,02
yazıda	6	80	0,02
basortusu	9	79	0,02
evli	4	79	0,02
gelip	5	79	0,02
insanları	9	79	0,02
retweet1	8	79	0,02
temel	5	79	0,02
yada	4	79	0,02
babam	5	78	0,02
erkekleri	9	78	0,02
gayet	5	78	0,02
kalan	5	78	0,02
olmadı	6	78	0,02
saçma	5	78	0,02
sevgili	7	78	0,02
xxxxx	5	78	0,02
örnek	5	78	0,02
azından	7	77	0,02
açısından	9	77	0,02
gelince	7	77	0,02
gereği	6	77	0,02
https	5	77	0,02
olduğuna	8	77	0,02
turban	6	77	0,02

Tablo 2.1. (Devamı)

Yaşında	7	77	0,02
yüksek	6	77	0,02
ciddi	5	76	0,02
feyza	5	76	0,02
hele	4	76	0,02
hepsi	5	76	0,02
lütfen	6	76	0,02
yeri	4	76	0,02
çocukları	9	76	0,02
barış	5	75	0,02
etti	4	75	0,02
fatma	5	75	0,02
kuran	5	75	0,02
yazık	5	75	0,02
üstelik	7	75	0,02
şiddet	6	75	0,02
emin	4	74	0,02
haline	6	74	0,02
kendilerini	11	74	0,02
kimi	4	74	0,02
özgürlüğü	9	74	0,02
birisi	6	73	0,02
ettiği	6	73	0,02
gelmiş	6	73	0,02
giden	5	73	0,02
hayatı	6	73	0,02
kafa	4	73	0,02
kısa	4	73	0,02
yakın	5	73	0,02
şiiir	4	73	0,02
annelik	7	72	0,02
eksik	5	72	0,02
erkeğe	6	72	0,02
haklı	5	72	0,02
hepimiz	7	72	0,02
içine	5	72	0,02
kızı	4	72	0,02
meselesi	8	72	0,02
modern	6	72	0,02
türk	4	72	0,02
uzak	4	72	0,02
varken	6	72	0,02
yalnızca	8	72	0,02
yaşayan	7	72	0,02
çıkan	5	72	0,02
şeyin	5	72	0,02
dünyada	7	71	0,02
edilen	6	71	0,02
etek	4	71	0,02
sürü	4	71	0,02
tahrik	6	71	0,02
verdiği	7	71	0,02

Tablo 2.1. (Devamı)

Üzere	5	71	0,02
alandanda	6	70	0,02
altına	6	70	0,02
doğum	5	70	0,02
evin	4	70	0,02
gördüm	6	70	0,02
oldukça	7	70	0,02
olmaktan	8	70	0,02
olmuyor	7	70	0,02
takip	5	70	0,02
arkadaş	7	69	0,02
devletin	8	69	0,02
dolayısıyla	11	69	0,02
modelleri	9	69	0,02
vakit	5	69	0,02
veren	5	69	0,02
ardından	8	68	0,02
benden	6	68	0,02
hani	4	68	0,02
kişinin	7	68	0,02
okul	4	68	0,02
sonrasında	10	68	0,02
yahu	4	68	0,02
yapıp	5	68	0,02
önünde	6	68	0,02
bende	5	67	0,02
etmeye	6	67	0,02
hayatta	7	67	0,02
henüz	5	67	0,02
iktidar	7	67	0,02
karşısında	10	67	0,02
lakin	5	67	0,02
süre	4	67	0,02
temmuz	6	67	0,02
çocuğu	6	67	0,02
örtünme	7	67	0,02
akıl	4	66	0,02
bakan	5	66	0,02
basit	5	66	0,02
gören	5	66	0,02
hakim	5	66	0,02
kıyafet	7	66	0,02
olduğum	7	66	0,02
olmasın	7	66	0,02
yapmaya	7	66	0,02
yola	4	66	0,02
etme	4	65	0,02
etmiş	5	65	0,02
gece	4	65	0,02
kamusala	7	65	0,02
kendisini	9	65	0,02
moda	4	65	0,02

Tablo 2.1. (Devamı)

olursa	6	65	0,02
tepki	5	65	0,02
türbanın	8	65	0,02
arkadaşım	9	64	0,02
dolu	4	64	0,02
hadi	4	64	0,02
politik	7	64	0,02
yana	4	64	0,02
ahlak	5	63	0,02
alıp	4	63	0,02
anlamak	7	63	0,02
cinsiyet	8	63	0,02
demektir	8	63	0,02
güçlü	5	63	0,02
hareket	7	63	0,02
istiyor	7	63	0,02
neler	5	63	0,02
noktada	7	63	0,02
olurdu	6	63	0,02
ortada	6	63	0,02
oysa	4	63	0,02
yerden	6	63	0,02
şeye	4	63	0,02
bakış	5	62	0,01
bilir	5	62	0,01
kimseye	7	62	0,01
mevcut	6	62	0,01
mini	4	62	0,01
örtülü	6	62	0,01
eşit	4	61	0,01
kesin	5	61	0,01
nokta	5	61	0,01
yaşam	5	61	0,01
üniversite	10	61	0,01
şeyleri	7	61	0,01
almak	5	60	0,01
ağır	4	60	0,01
beri	4	60	0,01
olmasına	8	60	0,01
olunca	6	60	0,01
sebebi	6	60	0,01
sebep	5	60	0,01
teşekkür	8	60	0,01
yerinde	7	60	0,01
örtü	4	60	0,01
adım	4	59	0,01
başında	7	59	0,01
birini	6	59	0,01
doğal	5	59	0,01
eski	4	59	0,01
gelin	5	59	0,01
görmek	6	59	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

Huri	4	59	0,01
içerisinde	10	59	0,01
kaldı	5	59	0,01
kesinlikle	10	59	0,01
kızların	8	59	0,01
maryams	7	59	0,01
söylemek	8	59	0,01
yoktu	5	59	0,01
yıldır	6	59	0,01
çalışmak	8	59	0,01
çıkıp	5	59	0,01
adamlar	7	58	0,01
aklıma	6	58	0,01
ders	4	58	0,01
günü	4	58	0,01
halbuki	7	58	0,01
kendime	7	58	0,01
kere	4	58	0,01
olmanın	7	58	0,01
olsaydı	7	58	0,01
tamam	5	58	0,01
çalışma	7	58	0,01
çocukların	10	58	0,01
bilgi	5	57	0,01
dünyanın	8	57	0,01
guzel	5	57	0,01
hali	4	57	0,01
hizmet	6	57	0,01
kimin	5	57	0,01
kızım	5	57	0,01
baskı	5	56	0,01
canım	5	56	0,01
destek	6	56	0,01
farkında	8	56	0,01
hayatın	7	56	0,01
herhalde	8	56	0,01
islamcı	7	56	0,01
maalesef	8	56	0,01
takan	5	56	0,01
toplumda	8	56	0,01
bakın	5	55	0,01
bebek	5	55	0,01
buraya	6	55	0,01
edecek	6	55	0,01
elif	4	55	0,01
gidip	5	55	0,01
hakkını	7	55	0,01
hitap	5	55	0,01
insanı	6	55	0,01
kelime	6	55	0,01
kürt	4	55	0,01
midir	5	55	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

tecavüz	7	55	0,01
twitter	7	55	0,01
yapar	5	55	0,01
zeynep	6	55	0,01
önüne	5	55	0,01
üniversiteye	12	55	0,01
anlam	5	54	0,01
açıdan	6	54	0,01
belirli	7	54	0,01
birden	6	54	0,01
birileri	8	54	0,01
dahil	5	54	0,01
defa	4	54	0,01
değildi	7	54	0,01
dinin	5	54	0,01
inanç	5	54	0,01
insana	6	54	0,01
istediğim	9	54	0,01
kendilerine	11	54	0,01
kimseyi	7	54	0,01
kızın	5	54	0,01
sürece	6	54	0,01
yalan	5	54	0,01
yapmış	6	54	0,01
yolu	4	54	0,01
çirkin	6	54	0,01
altı	4	53	0,01
demokrasi	9	53	0,01
deniz	5	53	0,01
derece	6	53	0,01
dışarı	6	53	0,01
eleştiri	8	53	0,01
gelecek	7	53	0,01
hatice	6	53	0,01
laik	4	53	0,01
muhtemelen	10	53	0,01
olamaz	6	53	0,01
olmasa	6	53	0,01
siyaset	7	53	0,01
veriyor	7	53	0,01
yaşamak	7	53	0,01
zorla	5	53	0,01
öncelikle	9	53	0,01
üstünde	7	53	0,01
hakları	7	52	0,01
helvacioğlu	11	52	0,01
illa	4	52	0,01
sabah	5	52	0,01
sonuç	5	52	0,01
çıktı	5	52	0,01
arasındaki	10	51	0,01
bizden	6	51	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

bırakın	7	51	0,01
değerli	7	51	0,01
diyelim	7	51	0,01
fikir	5	51	0,01
galiba	6	51	0,01
kutsal	6	51	0,01
mehmet	6	51	0,01
miydi	5	51	0,01
olayı	5	51	0,01
oldugu	6	51	0,01
olmasını	8	51	0,01
olmayı	6	51	0,01
tacize	6	51	0,01
verilen	7	51	0,01
çarşaf	6	51	0,01
çocuğun	7	51	0,01
anlatmak	8	50	0,01
birbirine	9	50	0,01
birinin	7	50	0,01
birşey	6	50	0,01
bununla	7	50	0,01
cidden	6	50	0,01
değer	5	50	0,01
erkeği	6	50	0,01
günah	5	50	0,01
herkese	7	50	0,01
istediğini	10	50	0,01
kısmı	5	50	0,01
nerede	6	50	0,01
okurken	7	50	0,01
oldum	5	50	0,01
olduğundan	10	50	0,01
ortamda	7	50	0,01
takmak	6	50	0,01
tartışma	8	50	0,01
tehdit	6	50	0,01
türbana	7	50	0,01
türbanla	8	50	0,01
yanı	4	50	0,01
yazmak	6	50	0,01
yönelik	7	50	0,01
çıkar	5	50	0,01
anlamda	7	49	0,01
dert	4	49	0,01
deyip	5	49	0,01
doğrusu	7	49	0,01
grup	4	49	0,01
görünce	7	49	0,01
istemiyorum	11	49	0,01
musluman	8	49	0,01
müslümanlar	11	49	0,01
olanlar	7	49	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

Oruç	4	49	0,01
tarihi	6	49	0,01
tarz	4	49	0,01
türkiye’de	10	49	0,01
yazıya	6	49	0,01
öğrenci	7	49	0,01
şeklinde	8	49	0,01
aksine	6	48	0,01
ayşe	4	48	0,01
başta	5	48	0,01
dile	4	48	0,01
etmesi	6	48	0,01
haksız	6	48	0,01
kitap	5	48	0,01
madem	5	48	0,01
nebiye	6	48	0,01
sevgi	5	48	0,01
sokakta	7	48	0,01
zamanlar	8	48	0,01
annesi	6	47	0,01
artık	5	47	0,01
bilmem	6	47	0,01
dediğim	7	47	0,01
ekonomik	8	47	0,01
muhafazakar	11	47	0,01
nereye	6	47	0,01
okudum	6	47	0,01
orta	4	47	0,01
pantolon	8	47	0,01
selam	5	47	0,01
selma	5	47	0,01
tesettürlü	10	47	0,01
çocuklara	9	47	0,01
ailenin	7	46	0,01
aşırı	5	46	0,01
bakalım	7	46	0,01
böylece	7	46	0,01
cocuk	5	46	0,01
demiş	5	46	0,01
ekledi	6	46	0,01
feminizm	8	46	0,01
geçmiş	6	46	0,01
helal	5	46	0,01
mustafa	7	46	0,01
nasıl	5	46	0,01
neredeyse	9	46	0,01
reçel’in	8	46	0,01
savaş	5	46	0,01
yardım	6	46	0,01
akşam	5	45	0,01
arkadaşlar	10	45	0,01
ederek	6	45	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

Halk	4	45	0,01
inşallah	8	45	0,01
isterse	7	45	0,01
nedeniyle	9	45	0,01
neyi	4	45	0,01
parti	5	45	0,01
parçası	7	45	0,01
pingback	8	45	0,01
sonucu	6	45	0,01
sıkıntı	7	45	0,01
çıkıyor	7	45	0,01
ülkenin	7	45	0,01
beyaz	5	44	0,01
bunlara	7	44	0,01
buradan	7	44	0,01
görüyorum	9	44	0,01
html	4	44	0,01
iman	4	44	0,01
işler	5	44	0,01
mağdur	6	44	0,01
retweetledi	11	44	0,01
sayesinde	9	44	0,01
sefer	5	44	0,01
söylüyor	8	44	0,01
tıpkı	5	44	0,01
ufak	4	44	0,01
video	5	44	0,01
yazan	5	44	0,01
yerlerde	8	44	0,01
yıllar	6	44	0,01
yıllık	6	44	0,01
ayet	4	43	0,01
biliyoruz	9	43	0,01
burda	5	43	0,01
dine	4	43	0,01
düşünce	7	43	0,01
emri	4	43	0,01
engel	5	43	0,01
genelde	7	43	0,01
hakaret	7	43	0,01
haram	5	43	0,01
hayatını	8	43	0,01
itiraz	6	43	0,01
kadarıyla	9	43	0,01
kadınlar	8	43	0,01
kalmış	6	43	0,01
kişisel	7	43	0,01
okumak	6	43	0,01
simge	5	43	0,01
tarzı	5	43	0,01
tweet	5	43	0,01
yazılar	7	43	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

yeterli	7	43	0,01
çeşitli	7	43	0,01
üniversitede	12	43	0,01
şii	5	43	0,01
dönüp	5	42	0,01
ediyoruz	8	42	0,01
fikri	5	42	0,01
isterim	7	42	0,01
kadının	7	42	0,01
olmadan	7	42	0,01
retweet2	8	42	0,01
sesi	4	42	0,01
taraf	5	42	0,01
temiz	5	42	0,01
varmış	6	42	0,01
yapma	5	42	0,01
yorumu	6	42	0,01
çözüm	5	42	0,01
amacı	5	41	0,01
aman	4	41	0,01
başörtü	7	41	0,01
bırakıp	7	41	0,01
dalga	5	41	0,01
düşündüm	8	41	0,01
etsin	5	41	0,01
eylem	5	41	0,01
farkı	5	41	0,01
gücü	4	41	0,01
hatip	5	41	0,01
hayata	6	41	0,01
hepimizin	9	41	0,01
hikaye	6	41	0,01
ikna	4	41	0,01
içinden	7	41	0,01
malum	5	41	0,01
medya	5	41	0,01
sağlam	6	41	0,01
seküler	7	41	0,01
yıllardır	9	41	0,01
zarar	5	41	0,01
zengin	6	41	0,01
üstün	5	41	0,01
ahmet	5	40	0,01
anlatmaya	9	40	0,01
bazıları	8	40	0,01
baştan	6	40	0,01
boyle	5	40	0,01
diyorlar	8	40	0,01
erdoğın	7	40	0,01
eskiden	7	40	0,01
gerektiğı	9	40	0,01
haberler	8	40	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

hanımefendi	11	40	0,01
ilginç	6	40	0,01
içki	4	40	0,01
merhaba	7	40	0,01
nedenle	7	40	0,01
nereden	7	40	0,01
okulda	6	40	0,01
oyle	4	40	0,01
sonuçta	7	40	0,01
söylüyorum	10	40	0,01
takdir	6	40	0,01
yavaş	5	40	0,01
yaşlı	5	40	0,01
yerini	6	40	0,01
örneğin	7	40	0,01
ötürü	5	40	0,01
şikayet	7	40	0,01
ailesi	6	39	0,01
ayni	4	39	0,01
başarılı	8	39	0,01
başladım	8	39	0,01
binlerce	8	39	0,01
birer	5	39	0,01
elde	4	39	0,01
garip	5	39	0,01
geçerli	7	39	0,01
kadınlarla	10	39	0,01
kendinizi	9	39	0,01
kur'an	6	39	0,01
kılıçdaroğlu	12	39	0,01
miyiz	5	39	0,01
neyin	5	39	0,01
olacaktır	9	39	0,01
oldugunu	8	39	0,01
ortak	5	39	0,01
sokağa	6	39	0,01
sorununu	8	39	0,01
sıra	4	39	0,01
tesettur	8	39	0,01
verdi	5	39	0,01
yahut	5	39	0,01
yanına	6	39	0,01
yapacak	7	39	0,01
yaptığım	8	39	0,01
yaptığını	9	39	0,01
yusuf	5	39	0,01
üniversitelerde	15	39	0,01
anlayışı	8	38	0,01
annemin	7	38	0,01
birey	5	38	0,01
buldum	6	38	0,01
denk	4	38	0,01

Tablo 2.1. (Devamı)

Edin	4	38	0,01
eşitlik	7	38	0,01
gitmek	6	38	0,01
gündelik	8	38	0,01
iken	4	38	0,01
iyice	5	38	0,01
kişiler	7	38	0,01
konuya	6	38	0,01
kurban	6	38	0,01
mevzu	5	38	0,01
olmaması	8	38	0,01
onunla	6	38	0,01
peygamber	9	38	0,01
sınıf	5	38	0,01
tavsiye	7	38	0,01
tebrik	6	38	0,01
toplu	5	38	0,01
url4	4	38	0,01
yeter	5	38	0,01
zamanlarda	10	38	0,01
çıkış	6	38	0,01
ülke	4	38	0,01
üstü	4	38	0,01
2017	4	37	0,01
arap	4	37	0,01
bayan	5	37	0,01
başörtüsünü	11	37	0,01
cümle	5	37	0,01
demokratik	10	37	0,01
elinde	6	37	0,01
erkeklerden	11	37	0,01
esas	4	37	0,01
evden	5	37	0,01
geçti	5	37	0,01
girip	5	37	0,01
gitti	5	37	0,01
inancı	6	37	0,01
işaret	6	37	0,01

2.1.4. Kategoriler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Tablo 2.2. Kategoriler Arasındaki Korelasyon Değerleri Tablosu

Node A	Node B	Pearson correlation coefficient
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\moda	0,59978
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,569044
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,567591
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,565376
Nodes\\Temalar\\feminizm	Nodes\\Temalar\\baskı	0,56449
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,548234
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\baskı	0,534606
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,533019
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,521328
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\baskı	0,516779
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,514034
Nodes\\Temalar\\dindarlık	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,513287
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,511764
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\baskı	0,50795
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\moda	0,506101
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,496043
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\baskı	0,495361
Nodes\\Temalar\\başörtü	Nodes\\Temalar\\baskı	0,479795
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	0,477523
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,477495
Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	Nodes\\Temalar\\baskı	0,475606
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,468734
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\özgürlük	0,46697
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\baskı	0,463251
Nodes\\Temalar\\feminizm	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,460172
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\baskı	0,459908
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,457344
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,456296
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	0,455834
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,450421
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,445941
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,444479
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\baskı	0,431548
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,425258
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,424517
Nodes\\Temalar\\feminizm	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,422904
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,421494
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,419837
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,418079
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,41739
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,415104
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\tesettür	0,412687
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,408211
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,406168
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,402343
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,401761

Tablo 2.2. (Devamı)

Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,397363
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,396051
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\baskı	0,39596
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,395615
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,394332
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,393795
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\moda	0,39273
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,39251
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,392054
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,391398
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\moda	0,380281
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\baskı	0,377138
Nodes\\Temalar\\dindarlık	Nodes\\Temalar\\baskı	0,374588
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,371368
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,370696
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,367533
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,361126
Nodes\\Temalar\\feminizm	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,359962
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\baskı	0,358395
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,354863
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,352623
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,351828
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,346023
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,344498
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\moda	0,343473
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,341402
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,339794
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\özgürlük	0,337821
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,336876
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,328534
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,328001
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	0,322536
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,321549
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,320185
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,319135
Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,313012
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,311591
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,310897
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\baskı	0,310254
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,305016
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,304123
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,30406
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\tüketim	0,303045
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,301279
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,298746
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,29866
Nodes\\Temalar\\gericilik	Nodes\\Temalar\\baskı	0,290963
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\imaj	0,29081
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,288628
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,287202
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	0,286316
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,284789

Tablo 2.2. (Devamı)

Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\imaj	0,284168
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\tesettür	0,283761
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,279853
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,275145
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,270473
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,269701
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,269416
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\baskı	0,261574
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\imaj	0,261172
Nodes\\Temalar\\dindarlık	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,259869
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,258764
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\modernlik	0,255543
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,25414
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,253726
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,249878
Nodes\\Temalar\\gericilik	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,24463
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,244617
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,243453
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\imaj	0,242379
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\moda	0,242372
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,233629
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\imaj	0,232963
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\imaj	0,227912
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\moda	0,225422
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,219747
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\imaj	0,217153
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,216371
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\özel alan	0,215582
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,215456
Nodes\\Temalar\\gericilik	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,214513
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,212072
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,211263
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\özel alan	0,208862
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0,207681
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\özgürlük	0,207616
Nodes\\Temalar\\gericilik	Nodes\\Temalar\\feminizm	0,206105
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	0,204303
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\islamicilik	0,19989
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0,192914
Nodes\\Temalar\\gericilik	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0,18974
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\imaj	0,188399
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\laiklik	0,186469
Nodes\\Temalar\\islamicilik	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,18285
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\imaj	0,18085
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,180465
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,172388
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\imaj	0,162915
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\özel alan	0,154001
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\başörtü	0,150893
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\özel alan	0,147272
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,143821
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,130901

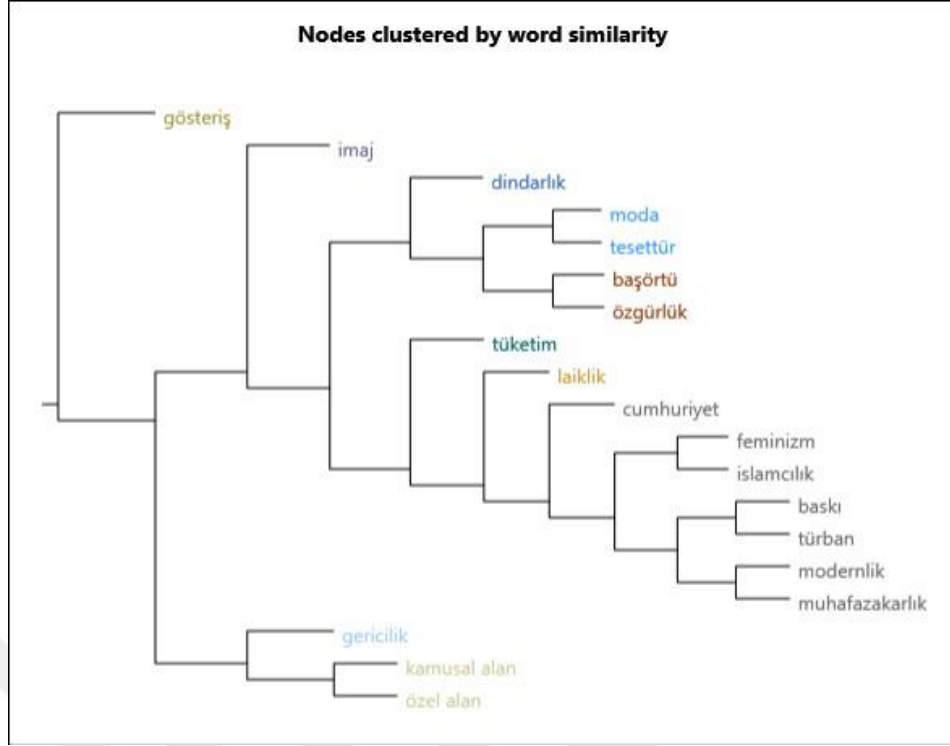
Tablo 2.2. (Devamı)

Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\imaj	0,130224
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,119826
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\gericilik	0,065423
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\baskı	0
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\başörtü	0
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\feminizm	0
Nodes\\Temalar\\gösteriş	Nodes\\Temalar\\gericilik	0
Nodes\\Temalar\\imaj	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\islamcılık	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\kamusal alan	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\baskı	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\başörtü	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\cumhuriyet	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\dindarlık	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\feminizm	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\gericilik	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\imaj	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\islamcılık	0
Nodes\\laik kadın	Nodes\\Temalar\\kamusal alan	0
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\laiklik	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\moda	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\modernlik	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\muhafazakarlık	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\özel alan	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\özgürlük	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\tesettür	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\tüketim	Nodes\\laik kadın	0
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\Temalar\\gösteriş	0
Nodes\\Temalar\\türban	Nodes\\laik kadın	0

0-1 aralığındaki değerler ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

2.1.5. Korelasyon Hiyerarşi Tabloları

Burada, yukarıda korelasyon sayı tabloları verilen kategoriler arası ilişki analizlerinin şekilsel ifadeleri yer almaktadır. Kategoriler arası şekilsel yakınlık sayısal yakınlığı da ifade etmektedir.

Şekil 2.11. Tema Analizi kodlamaları Arasındaki İlişki Analizi

Moda-tesettür ve başörtü-özgürlük arasındaki yakınlık dikkat çekicidir. Örtünme hem moda ile hem de özgürlük ile yakın olarak görülmektedir. Modernlik muhafazakarlık ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çeken karşıt iki kavramın sıklıkla ilişkilendirilmesidir. Türban ise baskı ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum laiklik taraftarlarının hala örtünmeyi kadının kendi içsel isteğiyle gerçekleştirmeyeceği kabulünün ortaya konmasıdır. Kadın hakları tartışmalarının İslamcılıkta sürekli olarak feminizmle ilişkilendirilmesinin gözlemlendiği nokta ise efeminizm ve islamcılık arasında yazılarda kurulan ilişkilerdir.

2.1.6. Hipotez Sınama

Kadının örtünmesi konusu özellikle kamuda ve üniversitede yasakların kalkmasından sonra, gerilimli siyasal tartışmalardan uzaklaşarak, gündelik yaşam içerisinde moda ve tüketim ilişkileri içinde ele alınmaya başlamıştır. Normelleşmenin başlaması, kadınların bu konularda kendileri dışındakilerin tartışmalarına itiraz edebilmelerine imkan sağlamıştır. Artık tesettür meselesi kamusal alan ile özel alan arasında sınırlar ve yasaklar çerçevesinde değil, görünür olanın estetik kaygıları çerçevesinde tartışılmaktadır.

SONUÇ

Tanzimat'la başlayan Türk modernleşmesi toplumsal hayatta da çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Savaş meydanlarında alınan yenilgiler, askeri alanda Batı'yı örnek alma ihtiyacını doğurmuş, bu da arzu edilen bir şey olmamasına rağmen toplumsal hayata da sirayet etmiştir. Modernleşmenin en belirgin göstergesi olan kadınların kıyafetleri üzerinden modernleşme tartışmaları başlamıştır. Batı'nın tekniğini alıp ahlakını almama ideali ile devlet eliyle, tepeden başlayan modernleşme hareketleri modayı ve kadın giyimini de etkilemiştir. Meşrutiyet'le birlikte, eğitimin kadınlar arasında yaygınlaşması, okuryazarlığın ve yabancı dil bilmenin artması sonucu kadın kıyafetleri daha hızlı değişmeye başlamıştır.

Cumhuriyet ideolojisi ise her alanda Batılılaşmayı idealize eder. Eğitimde yapılan düzenlemeler ile kadınların daha fazla eğitim hayatına katılmasının sağlanması, kadınların devlet memuru olabilmelerinin önünün açılmasıyla, şehirli üst tabak kadınlar arasındaki kıyafet artık Batılı tarzda bir kıyafet haline gelmiştir. Batılı kadın kıyafetinin toplumun her kesiminde kullanılmaya başlandığını söylemek doğru olmaz. Ancak Batılı tarzdaki kadın kıyafetinin modernlikte ölçüt olarak kullanıldığı söylenebilir.

1950'lerde kentleşmenin artması, üniversitelerde okuyan kız öğrenci sayısının artmasını sağlamıştır. Batı idealleri dışında görünen başı örtülü öğrencilerin üniversitelerde görülmeye başlamasından, buna yönelik yasaklar da ortaya çıkmıştır. Başörtüsünün 2013 yılında yapılan düzenleme ile kamuda ve üniversitede serbest hale gelmesine kadar; uygulamada bazen gevşeklik bazen sıkılık gösterilerek yasak devam etmiştir. Bu durum da, ülke gündemini sürekli olarak meşgul eden bir tartışma alanı doğurmuştur.

Aynı inanca sahip erkeklerin hiçbir engellemeye karşılaşmadan kamuda ve üniversitede serbestçe yer alırken, kadınların yasaklarla karşılaşması konuyu daha da tartışılabilir hale getirmektedir. Kadın kıyafetlerinin gericilik-ilericilik, dindarlık ölçütü, kentlilik-köylülük, geleneksellik-modernlik gibi bağlamlarda tartışılıyor olması ve şekle bağlı olarak niyet okuması yapılması özellikle başörtülü kadınlar arasında rahatsızlık hissedilmesine neden olmaktadır.

Başörtülü bir kadın olarak bu tartışmalarda sürekli olarak parmakla işaret edilen, kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz eleştirilerin hedefindeki insan olarak her

ikisinden de zaman zaman hissettiğim rahatsızlık beni bu çalışmayı yapmaya yönlendirdi. İlmin kendini bilmek olduğundan hareketle, nesnesi konumunda olduğum tartışmalara sosyolojik bir çerçeveden bakarak meseleyi önce anlama, sonra anlatma gayreti içinde olmaya çalıştım.

Geçmişten beri sürekli olarak, dine uygunluk, ilerencilik-gericilik, dincilik-laiklik, modernlik-çağdışılık, modaaya uygunluk tartışmalarının merkezi nesnesi konumundaki başörtülü kadınların elbette her birinin farklı örtünme gerekçeleri vardır, böyle olması çok da normaldir. Bütün bu farklılıkları yok sayarak örtülü kadınların tamamının bir gruh olarak ele alınması ve her tartışma döneminde tek bir paydada eşitlenmeye çalışılması meseleyi içinden çıkılmaz boyutlara taşımaktadır. Oysa bireysel tercihlere saygı çerçevesinde, her bir kadın kendi özneliği içerisinde değerlendirildiğinde, başörtünün de herhangi bir kıyafet gibi ele alınması ve üzerinde yapılan tartışmaların sona ermesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpolat, Yıldız (2005). *Sosyoloji Araştırmaları: Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Aktaş, Cihan (2006). *Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık-Kıyafet ve İktidar*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktay, Yasin (2011). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Yasin (2015). *Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Aktay, Yasin ve Kızılkaya, Ahmet (2014). *Hepimiz Ötekiyiz: Türkiye'de Kimlikler ve Algılar*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Altun, Fahrettin (2011). *Eleştirel Bir Giriş: Modernleşme Kuramı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ateş, Toktamış (1983). "Atatürkçülük Bir İdeoloji midir?". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (I, 91-93). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barbarosoglu, Fatma K. (2003). *İmaj ve Takva*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2014). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Berman, Marshall (2014). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*. İstanbul: İletişim.
- Burçak, Berrak (1998). "II. Abdulhamit Devrinde İslam ve Batılılaşma Karşısında Kadının Konumu". *Doğu Batı Dergisi*, 3, 115-123.
- Eisenstadt, S.N. (2014). *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eren, Bilal (2015). "Twitter ve Siyasal İletişim". *İletişim Çalışmalarına Dijital Yaklaşımlar: Twitter içinde*. (ss. 17-32). Ankara: Heretik.
- Findley, Carter V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi: İslam Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.

- Gök, Fatma (2015). “Türkiye’de Eğitim ve Kadın”. Şirin Tekeli (Ed.). *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde. (ss.161-176). İstanbul: İletişim.
- Göle, Nilüfer (2010). *Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2011). *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2014). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülnaz, Mualla (2000). “Nisvan-ı İslam”. Ramazanoğlu, Yıldız (Ed.) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü* içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gündüz, Mustafa. (2007). *II. Meşrutiyet’in Kalasik Paradigmaları*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Haenni, Patrick (2014). *Piyasa İslamı: İslam Suretinde Neoliberalizm*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Karpat, Kemal (2012). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Kaya, İbrahim (2006). *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler: Türkiye Deneyimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Çağlar (2000). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Kılıçbay, Mehmet A. (1999). “Türk Modernleş(me)mesi, Türk Modernleşmesi”, *Doğu Batı Dergisi*, 8, 95-98.
- Koçu, Reşat E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kongar, Emre (2014). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kömeçoğlu, Uğur (2003). “Örtünme Pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekansal Bir Etnografi”. *Doğu Batı Dergisi*, 23, 37-68.
- Kubilay, Çağla (2010). *İslamcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları*. İstanbul: Libra Kitap.

- Kurtoğlu, Ayşenur (2000). “Osmanlı Kadınından Cumhuriyet Kadınına: Tarihi Dönüşümü”. Ramazanoğlu, Yıldız (Ed.) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü* içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society Modernizing Th Middle East*. New York: The Free Press
- Lewis, Bernard (2014). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara:Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Şerif (1983a). “Atatürkçülüğün Kökenleri”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (I, 86-88). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1983b). “İslamcılık”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (VII, 1936-1940). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2015). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim.
- Meriç, Nevin (2000). “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit”. Ramazanoğlu, Yıldız (Ed.) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü* içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Navaro-Yaşın, Yael (2005). “Kimlik Piyasası Metalar İslamcılık, Laiklik”. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, *Kültür Fragmanları Türkiyede Gündelik Hayat* (ss. 229-258) içinde. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Özdalga, Elizabeth (2013). *İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakaranaho, Tuula (2006). “Tartışılan Tesettür, Türkiye’de İdeolojik Bir Tartışma Konusu Olarak İslami Başörtüsü”, Sylvia Marcos (Ed.) *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* (ss. 329-343) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Simmel, Georg (2006). *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Subaşı, Necdet (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şişman Nazife (2015). *Küreselleşmenin Pençesi İslam’ın Peçesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şişman, Nazife (2000). “Türkiye’de Çağdaş Kadınların İslamcı Kadın Algısı”. Ramazanoğlu, Yıldız (Ed.) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü* (ss. 113-138) içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Şişman, Nazife (2013). *Emanetten Mülke*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şişman, Nazife (2011). *Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı: Başörtüsü*. İstanbul: Timaş.
- Taşcıoğlu, Muhaddere (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları.
- Tekeli, İlhan (1983). “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (III, 650-673). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, Şirin (1983). “Kadın”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (V, 1190-1204). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Mustafa (2013). “İslamcılığın Cinsiyeti”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde (550-567). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Timur, Taner (1983). “Atatürk ve Pozitivizm”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (I, 94-96). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tomlison, John (2013). *Küreselleşme ve Kültür*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toprak, Ali ve Diğerleri (2014). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Tunaya, Tarık Z. (1983). “Atatürkçülük”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (I, 89-90). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, Mete (1983). “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (VII, 1924-1928). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Sümeyra Ü. (2014). “Dindar Kadının Çalışma Hayatında Yer Almasını Dinî Anlayış ve Yaşantısı Açısından Sonuçları”. *Muhafazakar Düşünce*, Sayı:41-42, 141-166
- Ülken, Hilmi Z. (2013). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeğenoğlu, Meyda (2017). *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*. (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları

Yıldırım, Ercan (2012). “İslamcı Kadının Kusursuz Cinayeti”. *TYB Akademi Dergisi*, 4, 123-166.

Yılmaz, Bedriye (2011). *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Yılmaz, Zehra (2005). *Dişil Dindarlık, İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Jan E. (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://recel-blog.com/> (Erişim Tarihi 15.7.2017).

<http://tursu-blog.blogspot.com.tr/> (Erişim Tarihi 15.7.2017).

<https://eksisozluk.com/>(Erişim Tarihi 15.7.2017).

<https://twitter.com/> (Erişim Tarihi 15.7.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hülya DOĞAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzincan - 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Programı
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	